Evagrie Ponticul

Scolii la Pilde şi Ecclesiast

colecţia

CREDINŢA ORTODOXĂ

Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă

93

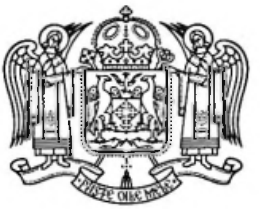

EVAGRIE PONTICUL

SCOLII LA PILDE ȘI ECCLESIAST

EVAGRIE PONTICUL

SCOLII LA PILDE ȘI ECCLESIAST

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE
DANIEL
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Traducere din limba greacă veche,
introducere și note de Ierom. Agapie Corbu

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ
BUCUREȘTI - 2017

Ediție îngrijită de către *Departamentul „Carte patristică"*
al Editurilor Patriarhiei Române

Redactor coordonator: Protos. Policarp Pîrvuloiu
Redactori: Mircea-Adrian Băiculescu, Alin-Bogdan Mihăilescu
Tehnoredactare: Laura-Raluca Cristea

Colecția „Credința ortodoxă"

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
EVAGRIE PONTICUL
Scolii la Pilde și Ecclesiast / Evagrie Ponticul ; trad. din lb. greacă veche, introducere și note de Ierom. Agapie Corbu ; carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Român. - București : Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2017
Conține bibliografie

ISBN 978-973-616-515-3

I. Corbu, Agapie-Adrian (trad.) (pref.)

2

© 2017
EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ
ISBN 978-973-616-515-3

Cuvânt înainte

Discipol al celor doi Macarie din Egiptul Patericului egiptean, fidel ucenic al Sfinților Vasile cel Mare și Grigorie Teologul, Evagrie Ponticul a fost un personaj nu lipsit de contradicții și controverse. Cu toate acestea, scrierile sale ascetice au fost acceptate și receptate de Biserică și au avut un impact considerabil asupra misticii și asceticii monastice, Evagrie fiind unul dintre ctitorii acestui tip de literatură.

Chiar dacă doctrina sa a fost și este încă subiect de dispută, fiind chiar condamnat la un anumit punct al istoriei (la Sinodul al V-lea Ecumenic), Biserica, înzestrată cu discernământul Duhului Sfânt, a selectat și receptat scrierile sale cu subiect ascetic și monastic care au avut o influență notabilă asupra spiritualității bizantine, dar și asupra celei occidentale.

Evagrie ne-a lăsat un masiv corpus de scolii la Scriptură. Scolia era, în Antichitate, notă filologică, istorică, critică sau comentariu pentru înțelegerea textului unui autor mai vechi, având rolul de a explica succint lectorului diferite chestiuni de *realia* istorice, geografice, religioase etc. În volumul de față înfățișăm cititorului de astăzi două serii de scolii la două

importante cărți biblice: *Pildele lui Solomon* și *Ecclesiastul*. Metoda urmată de marele ascet este aceea de a decela sensul profund al pasajului, cel alegoric sau mistagogic. Totodată, exegeza sa biblică este una profund ancorată în ascetica și mistica monastică, identificând uimitoare referințe la războiul nevăzut al sufletului pe calea desăvârșirii și nepătimirii. Celălalt aspect fundamental al tâlcuirilor sale biblice este cel hristologic, aproape fiece verset din *Pilde* și *Ecclesiast* făcând referire tainică la Hristos pentru cei care știu să citească Scriptura cu ochii duhului.

Nu trebuie să surprindă pe nimeni faptul că un vechi autor duhovnicesc, sub a cărui pană au fost formulate definitiv numeroase din tiparele fundamentale ale vieții duhovnicești creștine și s-a alcătuit fondul de bază al vocabularului filocalic, a lăsat și scrieri exegetice, dintre care o parte sunt traduse acum pentru prima oară în românește. Nu trebuie să surprindă, pentru că avva Evagrie Ponticul a fost o personalitate extrem de înzestrată și de complexă, iar Scriptura avea un rol esențial în viața de zi cu zi a monahilor egipteni. Ca un reflex al povățuirii sale duhovnicești, întemeiată preponderent pe Scriptură, Evagrie a redactat scolii la *Facere*, *Numeri*, *Cărțile Regilor*, *Iov*, *Psalmi*, *Pildele lui Solomon*, *Ecclesiast*, *Cântarea Cântărilor* și *Evanghelia după Luca*. Prezența covârșitoare a textelor vechi-testamentare între cărțile biblice tâlcuite de avva Evagrie este un răspuns indirect dat gnosticilor eretici din acele ținuturi, care socoteau Vechiul Testament opera unor zeități de rang inferior. La redactarea lor, Evagrie este dator felului în care Părinții duhovnicești din pustia Egiptului tâlcuiau Scriptura, în scopul ascetic al povățuirii monahilor, fiind foarte firesc ca el să fi suferit înrâuriri

din partea mediului monahal în care a trăit, s-a format și pentru care, de fapt, și-a redactat scoliile.

Pentru Evagrie, asemeni eremiților creștini dintotdeauna, Scriptura ocupă un loc fundamental în procesul desăvârșirii spirituale, având, pe lângă multe alte valențe, o profundă valoare gnoseologică. De pildă, cele trei opere biblice atribuite lui Solomon echivalează celor trei trepte ale desăvârșirii creștine: despătimirea, contemplarea rațiunilor lucrurilor și unirea cu Dumnezeu: „Pentru că fiecare învățătură conformă cu Scriptura se împarte în trei părți: etică, fizică și theologie. *Pildele* sunt în legătură cu prima, *Ecclesiastul* cu a doua, iar *Cântarea Cântărilor* cu a treia" (*Scolii la Pilde* 22, 20). De aceea, tâlcuind în duh Scriptura și înțelegându-i sensurile ei adânci, vom descoperi și noi mierea tainică a rațiunilor dumnezeiești care se găsește în cuvintele inspirate: „Solomon, prin [exemplul] furnicii, obișnuiește să ne înfățișeze calea etapei făptuitoare, iar prin «albină» arată contemplația celor create și a Creatorului Însuși, de care «se folosesc pentru sănătate» și cei curați, și cei necurați, și înțelepții, și nebunii. Îmi pare că fagurele cuprinde rațiunea acestor lucruri, iar mierea care este ascunsă în el este simbol al contemplației acestora. Pe de-o parte, fagurele va trece, fiindcă «cerul și pământul vor trece», iar pe de alta, mierea nu va trece, fiindcă nici cuvintele Mântuitorului nostru Hristos nu vor trece, despre care Solomon spune: «Fagure de miere sunt cuvintele bune, iar dulceața lor e vindecare sufletului», iar David spune: «Cât sunt de dulci gâtlejului meu cuvintele Tale, mai dulci decât mierea pentru gura mea!»" (*Scolii la Pilde* 6, 8b).

Studiu introductiv

1. Evagrie Ponticul: un autor fundamental și opera sa

La praznicul Teofaniei din anul 399 se muta la cerești-le locașuri avva Evagrie Ponticul, după ce se împărtășise la Liturghia din biserica schitului Kellia, din pustia Egiptului. Venise în această pustie mai înainte cu șaisprezece ani. Aici ucenicise la marii cuvioși Macarie Egipteanul și Macarie Alexandrinul, ajungând el însuși un căutat îndrumător duhovnicesc, un avva. La stingerea sa din viața aceasta, Evagrie lăsa Bisericii o moștenire copleșitoare, care avea să marcheze literatura filocalică din Răsărit și din Apus. Adormit în deplină pace cu Biserica, fără să fi fost implicat în disputele care tocmai începuseră sau care încă germinau, avva Evagrie a lăsat în urmă, odată cu opera, și un nume de referință, care avea să fie invocat în disputele teologice de mai târziu.

Născut în anul 345, în localitatea Ibora din Pont, o localitate din vecinătatea faimoasei Neocezareea, a Annisei[1] și a

[1] Am optat pentru forma „Annisa", stabilită definitiv de Pierre Maraval în „Introducerea" la *Viața Sfintei Macrina* (*SC* 178, Éd. Cerf, Paris, 1971, pp. 38-40), *versus* forma „Anesi", folosită până recent în majoritatea lucrărilor în românește.

Cezareei Capadociei, Evagrie Ponticul a studiat, se presupune, la Neocezareea, important centru intelectual al vremii, unde, în deceniul al șaselea, predaseră retorica Sfinții Vasile cel Mare, Grigorie de Nyssa și Grigorie Teologul. Tot în împrejurimi, la Annisa, se retrăsese, între anii 358-360, și Sfântul Vasile, pentru a duce viața monahală la care aspira de multă vreme și la care îl tot invita și-l tot aștepta pe prietenul său, Sfântul Grigorie Teologul[2].

Putem fi siguri că Evagrie a avut parte de formația specifică vremii sale, anume de educația enciclică[3], care cuprindea filosofia, gramatica, retorica, muzica, astronomia, matematica și geometria. Încă de timpuriu, pronia i-a rânduit lui Evagrie un început de ucenicie pe lângă Sfântul Grigorie Teologul, care, într-o epistolă trimisă în anul 369 tatălui ucenicului său[4], își laudă elevul, arătându-se mulțumit că a reușit să-i transmită tânărului Evagrie „frica de Dumnezeu și convingerea de a disprețui lucrurile lumii prezente"[5]. La această

[2] *Cf.* Sfântul Vasile cel Mare, *Epistola* 14, *PG* 32, 276B-277C (trad. rom. de pr. prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. prof. dr. Teodor Bodogae, *PSB* 12, EIBMBOR, București, 1988, pp. 146-148); Sfântul Grigorie Teologul, *Epistolele* 4, 5, 6, *PG* 37, 24C-32B.

[3] Pentru o analiză detaliată asupra conținutului artelor liberale, *vide* Ilsetraut Hadot, *Arts libéraux et philosophie dans la pensée antique*, Ed. Vrin, Paris, 2005, pp. 263-293.

[4] Paladie ne spune că acesta era horepiscop în Ibora și că se numea tot Evagrie (Paladie, *Istoria lausiacă*, 38, trad. rom. de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, EIBMBOR, București, 1993, p. 84).

[5] Sfântul Grigorie Teologul, în *Epistola* 3, *PG* 37, 24B, îi atribuie tatălui lui Evagrie epitetul τιμιότης („preaonorat"), pe atunci o formulă de adresare către un înalt oficial imperial, adoptată, odată cu încheierea

ucenicie trebuie adăugată și legătura sa cu Sfântul Grigorie de Nyssa, vizibilă mai mult din context, date fiind legăturile dintre familia lui Evagrie și ierarhul de care depindea Ibora natală și care nu era altul decât Sfântul Grigorie de Nyssa[6]. Chiar dacă nu există niciun document care să ateste contactele familiei lui Evagrie cu episcopul de Nyssa, acestea sunt mai presus de orice îndoială, cum la fel este și legătura dintre cei doi prilejuită de ședederea lor în Constantinopol, cu ocazia celui de-al doilea Sinod Ecumenic[7].

Mult mai cunoscută este însă legătura lui Evagrie cu Sfântul Vasile cel Mare, din ale cărui mâini a primit tunderea de citeț și cu a cărui comunitate monastică din Cezareea Capadociei a avut legături, încă insuficient de bine cunoscute azi. Din lapidara notiță biografică a lui Paladie din *Istoria lausiacă*, aflăm doar că Evagrie „a fost hirotesit citeț de către Sfântul Vasile, episcopul Bisericii din Cezareea", și că, după moartea acestuia, „episcopul Grigorie de Nazianz, prețuind destoinicia sa, îl hirotoni diacon", pentru ca la plecarea sa din Constantinopol să-l „dăruiască" pe Evagrie urmașului său, Nectarie, „dată fiind capacitatea lui deosebită în respingerea tuturor ereziilor"[8]. Informația din versiunea B a *Istoriei*

---

epocii martirice, și pentru adresarea către un episcop (*cf.* Geoffrey William Hugo LAMPE, *A Greek Patristic Lexicon*, Oxford University Press, 2009, p. 1394).

[6] Ibora se afla în jurisdicția Nyssei, așa cum reiese din *Omilia la Sfinții 40 de mucenici* a Sfântului Grigorie de Nyssa (X, 1, *PG* 46, 784B-C).

[7] Aceste contexte au dus la o anume influență a Sfântului Grigorie de Nyssa asupra lui Evagrie, analizată de Kevin KORRIGAN în: *Evagrius and Gregory. Mind, Soul and Body in the 4th Century*, Ed. Ashgate, s.l., 2009.

[8] PALADIE, *Istoria lausiacă*, 38 (ed. cit., p. 84).

lausiace[9], privitoare la hirotonia întru diacon a lui Evagrie de către Sfântul Grigorie de Nyssa[10], trebuie privită ca o „glosă metafrastică", întrucât nicio altă versiune sau traducere veche a acestei scrieri nu o mai conține, ea aflându-se într-un dezacord grosolan cu tot ceea ce ne-a transmis tradiția despre acest aspect prin Socrate[11] și Sozomen[12].

Cert este că Evagrie, în 379, la moartea Sfântului Vasile, fără a fi primit tunderea monahală în obștea acestuia, pleacă la Constantinopol, unde se găsea, ca arhiepiscop al puținilor ortodocși din capitală, Sfântul Grigorie Teologul. Aici, la Constantinopol, își desăvârșește ucenicia începută odinioară

---

[9] *Istoria lausiacă* ne-a parvenit în trei versiuni: una scurtă (G), socotită cea autentică; una lungă sau „metafrastică" (B), redactată de Heraclides de Nyssa în secolul al V-lea (*cf.* Antonio Labate, „Heraclidas (or Heraclides) of Nyssa", în: *Encyclopedia of Ancient Christianity*, vol. II, Inter-Varsity Press, Illinois, 2014, pp. 213-214); și o recenzie tardivă (A), de secol VI, datorată râvnei lipsite de scrupule filologice a unor copiști, care au reunit cele două versiuni precedente și le-au împănat cu texte din *Istoria monahilor din Egipt*. C. Butler a demonstrat, în ediția sa critică, pe baza minuțioasei și exhaustivei cercetări a familiilor de manuscrise, că textul care vorbește despre Sfântul Grigorie de Nyssa este o glosă metafrastică (Dom Cuthbert Butler M.A., *The Lausiac History of Palladius*, vol. II, Cambridge University Press, 1904, n. 73, p. 217).

[10] „Sfântul episcop Grigorie de Nyssa, fratele episcopului Vasile, cel de aceeași cinste cu apostolii, l-a hirotonit diacon" (Paladie, *Istoria lausiacă*, recenzia lungă, *PG* 34, 1188C).

[11] Socrate, *Istoria bisericească*, 4, 23, 34: „Evagrie a fost hirotonit diacon de însuși episcopul de Nazianz" (*SC* 505, Éd. Cerf, Paris, 2006, p. 90).

[12] Sozomen, *Istoria bisericească*, 6, 30, 8: „Evagrie a studiat filosofia și a fost învățat Scripturile de Grigorie, episcopul de Nazianz" (*SC* 495, Éd. Cerf, Paris, 2005, p. 412).

pe lângă Sfântul Grigorie, de la care deprinde și arta alegerii cuvintelor și expresiilor potrivite, pentru a exprima precis, nuanțat și suplu ideile teologice, ajutându-l pe acesta și la redactarea unora din vestitele sale *Cuvântări teologice*[13]. Tot aici, în capitală, primește hirotonia întru diacon de la același ierarh și sfânt[14]. După plecarea Sfântului Grigorie, în anul 382, Evagrie rămâne singur într-un Constantinopol plin de atracții lumești, așa că nu trebuie să ne mire aventura amoroasă în care aflăm că s-a încurcat și din care scapă doar fugind în Palestina. Aici o întâlnește pe Cuvioasa Melania cea Bătrână și, îndrumat de ea, urmează calea monahală, fiind călugărit de Paști, la 9 aprilie 383, de către Rufin, în mănăstirea de pe Muntele Măslinilor[15]. Evenimentul ne este cunoscut din *Epistola* 22 a lui Evagrie adresată lui Rufin[16] și confirmat de unele amănunte din *Testamentul* Sfântului Grigorie Teologul, redactat anterior, în anul 381, la Constantinopol, unde Evagrie este numit doar „diacon", nu „diacon și călugăr" ca alți legatari[17]. Îndată după călugărire, urmând sfatul Melaniei, Evagrie pleacă în Egipt și viețuiește vreme de doi

---

[13] *Cf.* Antoine Guillaumont, *Un philosophe au désert. Évagre le Pontique*, Ed. Vrin, Paris, 2009, p. 36.

[14] *Cf.* Paladie, *Istoria lausiacă*, 38 (ed. cit., p. 84).

[15] *Cf.* Evagrie Ponticul, *Epistola* 22, în *coll. BEPES* 79, Atena, 2000, p. 206; A. Guillaumont, *Un philosophe au désert...*, p. 44.

[16] *Cf.* comentariul Pr. Gabriel Bunge la *Epistola* 22 a lui Evagrie, în: Evagrios Pontikos, *Briefe aus der Wüste*, trad. germ. de ierom. Gabriel Bunge, Trier, 1986, p. 44. Se poate vedea, de asemenea, și A. Guillaumont, *Un philosophe au désert...*, n. 8, p. 28.

[17] Sfântul Grigorie Teologul, *Testament*, *PG* 37, 393B.

ani în Nitria, pentru a se muta apoi la Kellia, unde și-a petrecut restul vieții, până la cuvioasa-i adormire.

Scrierile lui Evagrie

În relativ scurtul răstimp al vieţuirii sale în Egipt, Evagrie a alcătuit o seamă de scrieri care au înrâurit structural, teologic și terminologic întreaga teologie și literatură filocalică de după el. În Egipt, „câmpul cel bun" – cum se traduce numele de „Evagrie" –, semănat de iluștrii Părinți capadocieni amintiți și îngrijit de Părinții duhovnicești de aici, „făgăduiește spice îmbelșugate"[18], al căror rod se va coace sub soarele dogoritor al pustiei egiptene și va însămânța apoi toate țarinile Bisericii.

În afara *Epistolei* 63[19], redactată la Constantinopol, toate scrierile lui Evagrie au fost alcătuite în Egipt. O citire atentă a corpusului evagrian ajuns până la noi în originalul grec dezvăluie cercetătorului avizat meandrele prin care a trecut gândirea marelui teolog, în căutarea celei mai adecvate forme de exprimare a subtilităților vieții duhovnicești. Începutul activității sale literare trebuie situat în Constantinopol, unde și-a adus contribuția la redactarea faimoaselor *Cuvântări*

[18] Sfântul Grigorie Teologul, *Epistola* 228, *PG* 37, 372B.

[19] Păstrată cu numărul 8 în colecția de *Epistole* a Sfântului Vasile cel Mare, a fost redată adevăratului ei autor, Evagrie Ponticul (*PG* 32, 245C-268B; trad. rom., introd. și note de pr. Teodor Bodogae, *PSB* 12, EIBMBOR, București, 1988, pp. 130-141).

teologice ale Sfântului Grigorie Teologul. Ucenicia lui Evagrie pe lângă marii retori creștini care au fost Părinții capadocieni a lăsat urme în tendința acestuia spre o expunere elaborată, dacă nu chiar sofisticată, pe care o întâlnim în prima sa lucrare ascetică, *Tratatul către Evloghie*. Înclinația spre o expunere condiționată de rigorile esteticii retorice i-a fost însă corectată de Sfântul Macarie Egipteanul, care l-a îndemnat să scrie fără întorsături inutile ale frazei și fără să caute frumusețea lumească în exprimare. Ca urmare, restul scrierilor evagriene sunt extrem de condensate, uneori până la limita inteligibilului, menite citirii de către monahi și memorizării lor, pentru a putea fi aplicate practic în situațiile concrete.

În acest sens, printre datoriile pe care tradiția filocalică le are indiscutabil față de Evagrie se numără și forma literară a „capetelor". Urmând unei mai vechi tradiții filosofice, ilustrate, la stoici, de cugetările lui Marc Aureliu sau, la neoplatonicieni, de colecția de cugetări realizată de Porfir din scrierile lui Plotin, Evagrie își grupează ideile în „capete" independente unul de altul, dar care, împreună, gravitează în jurul unei teme principale. Importanța păstrării formei scrierii este subliniată de Evagrie însuși în notița lăsată de el pentru copist la începutul *Tratatului practic*, unde arată importanța scrierii „capetelor" bine delimitate, unul sub altul: „Îi rog pe frații care citesc această carte și doresc s-o copieze să nu lege capetele unul de altul, nici să nu pună pe același rând sfârșitul capului pe care-l scriu cu începutul celui care urmează să fie scris, ci fiecare cap să aibă propriul început, așa cum le-am împărțit noi după numere. În felul acesta organizarea în capete va putea fi păstrată, iar cele

spuse vor fi limpezi"[20]. Precizarea lui Evagrie este adresată copiștilor care, din dorința economiei de material, s-ar fi putut lăsa ispitiți să modifice forma textului, scriind capetele unul în continuarea celuilalt.

Printre scrierile evagriene, cele mai vrednice de menționat sunt cele pe care savanții le-au grupat în două trilogii. Prima cuprinde *Tratatul practic*, *Gnosticul* și *Capetele gnostice*, iar a doua cuprinde tratatele *Despre gânduri*, *Despre rugăciune* și *Skemmata*. Acestor două trilogii li se adaugă alte tratate pe teme duhovnicești, cum sunt: *Antireticul*, *Despre vicii și virtuți*, *Despre temeiurile vieții monahale*, *Definiții în acrostih* și altele[21]. Între acestea, un loc aparte îl ocupă mai puțin cunoscutele lucrări exegetice, a căror importanță a fost scoasă în evidență recent de ieromonahul Gabriel Bunge și, odată cu el, de o serie de teologi, în majoritate monahi erudiți apuseni[22]. El socotește textele exegetice ale lui Evagrie a fi, în bună măsură, o sinteză a gândirii sale, exprimând centralitatea pe care o deținea Sfânta Scriptură în viața monahilor egipteni. Scrierile

---

[20] „Notiță pentru copist", în: Evagrie Ponticul, *Tratatul practic*, *SC* 171, Éd. Cerf, Paris, 1971, p. 496.

[21] În *Clavis Patrum Graecorum*, opera lui Evagrie este cuprinsă între pozițiile 2430 și 2483, incluzând și colecția de epistole, precum și scrierile cu paternitate nesigură.

[22] Aceștia au fost grupați, potrivit cu orientarea lor în exegeza evagriană, în așa-numita „școală benedictină", pentru că majoritatea contribuțiilor lor pe această temă a apărut în periodicul *Studia Anselmiana* al Colegiului Internațional Benedictin din Roma (*cf.* Augustine Casiday, „Gabriel Bunge and the Study of Evagrius Ponticus", în: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 48 (2004), 2, p. 251).

exegetice evagriene urmează forma literară a capetelor, fiind redactate ca „scolii", adică scurte explicări ale unor pasaje mai dificile din anumite cărți biblice, fără a urma în mod strict ordinea textului. Observațiile din scolii cuprind detalii gramaticale, paralele la alte texte biblice, explicarea unor referințe istorice sau gramaticale. Forma de elaborare pentru care a optat Evagrie se intersectează cu tradițiile clasiciste, în care îi găsim pe exegeții alexandrini redactând scolii la operele lui Homer sau ale altor autori clasici, dar și cu eforturile unor autori creștini precum Clement Alexandrinul sau Origen.

Evagrie – exeget al Scripturii

Nu trebuie să surprindă pe nimeni faptul că un vechi autor duhovnicesc, sub a cărui pană au fost formulate definitiv numeroase din tiparele fundamentale ale vieții duhovnicești creștine și s-a alcătuit fondul de bază al vocabularului filocalic, a lăsat și scrieri exegetice, dintre care o parte sunt traduse acum pentru prima oară în românește. Nu trebuie să surprindă, pentru că avva Evagrie Ponticul a fost o personalitate extrem de înzestrată și de complexă, iar Scriptura ocupa un loc central și vital în viața de zi cu zi a monahilor egipteni. Ca un reflex al povățuirii sale duhovnicești, întemeiate preponderent pe Scriptură, Evagrie a redactat scolii la *Facere*, *Numeri*, *Cărțile Regilor*, *Iov*, *Psalmi*, *Pildele lui Solomon*, *Ecclesiast*, *Cântarea Cântărilor* și *Evanghelia după Luca*. Prezența covârșitoare a textelor vechi-testamentare între cărțile biblice tâlcuite de avva Evagrie este un răspuns

indirect dat gnosticilor eretici din acele ținuturi, care socoteau Vechiul Testament opera unor zeități de rang inferior. Dintre aceste scrieri evagriene, până acum s-au bucurat de o ediție critică doar scoliile la *Pilde* și la *Ecclesiast*, ceea ce restrânge drastic numărul lucrărilor la care se poate apela cu certitudinea conferită de comparația critică a numeroaselor manuscrise în care ni s-au transmis textele. La redactarea lor, Evagrie este dator felului în care Părinții duhovnicești din pustia Egiptului tâlcuiau Scriptura, în scopul ascetic al povățuirii monahilor[23], fiind foarte firesc ca el să fi suferit înrâuriri din partea mediului monahal în care a trăit, s-a format și pentru care, de fapt, și-a redactat scoliile[24].

Titlul scrierilor exegetice evagriene...

Adoptarea stilului „scoliilor" nu a fost făcută de avva Evagrie la întâmplare. Tratate simplist și reductiv de manualele de exegeză biblică ca un anume gen literar, scoliile biblice trebuie (re)situate în legătura lor complexă cu mediul duhovnicesc în care și pentru care au fost elaborate. Altfel, adoptarea lor de către Evagrie ar putea să pară cititorului de azi un capriciu al gustului, și nu forma necesară exprimării unei

[23] *Cf.* Jeremy Driscoll, *Steps to Spiritual Perfection*, cap. 7: „Exegetical procedures in the desert monk Poemen", Newman Press, New York, 2005, pp. 123-141.

[24] *Cf.* J. Driscoll, *Evagrius Ponticus: Ad Monachos*, Newman Press, New York, 2003, p. 197.

atitudini duhovnicești, lăuntrice, fundamentale, din care a țâșnit această expresie și care, de fapt, o însuflețește. Principiul intern alcătuitor al scoliilor nu se restrânge la forma lor scurtă și condensată, ci pretinde cu necesitate și un conținut, orientat spre diferite aspecte ale vieții duhovnicești, așa cum este trăită de monahi. La fel ca și capetele, și scoliile biblice au rolul de a ajuta la formarea intelectuală și duhovnicească a monahilor, expunând învățătura duhovnicească într-o formă scurtă, ușor de memorat. Astfel formulată, ea poate fi apoi ușor de meditat și de asimilat pentru aplicarea ei în împrejurările concrete ale vieții[25].

Citind scoliile biblice evagriene, observăm, pe de-o parte, că ele sintetizează o atitudine lăuntrică, specific monahală, și o constelație de aspirații duhovnicești care îi caracterizează cu precădere pe monahi. Pe de altă parte, ele sunt expresia modului de viață al monahilor egipteni, a căror străduanie permanentă era, potrivit Părintelui monahismului egiptean, Sfântul Antonie cel Mare, aceea de a-și întemeia pe Scriptură întreaga viețuire și trăire[26]. Așa că nu greșim dacă numim scoliile biblice evagriene drept o exegeză monahală, destinată în primul rând nevoilor duhovnicești ale călugărilor[27]. În plus,

---

[25] *Cf.* Columba Steward, „Evagrius Ponticus on Monastic Pedagogy", în: *Abba: The Tradition of the Orthodoxy in the West* (Festschrift for Bishop Kallistos of Diokleia), Andrew Louth *et alii* (eds.), St. Vladimir's Seminary Press, s.l., 2003, p. 259.

[26] *Cf. Patericul* (seria alfabetică), *Avva Antonie*, 5, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2003, p. 4.

[27] J. Driscoll a realizat un foarte convingător *Sitz im Leben* al exegezei evagriene, prezentând foarte concludent felul în care aceasta își are

așa cum bine a arătat părintele Gabriel Bunge, „cu cât intrăm mai profund în scrierile sale, cu atât mai mult recunoaștem tocmai din fapte că gândirea monahului pontic nu e și nici nu vrea să fie în definitiv nimic altceva decât o *exegeză*: explicarea autorevelării lui Dumnezeu devenită Scriptură"[28].

Astfel că, pentru un autor monastic ca avva Evagrie, redactarea sub forma scoliilor a fost o necesitate organică, o odrăslire a alcătuirii sale lăuntrice, o expresie a năzuințelor sale monahale și, deopotrivă, răspunsul său la căutările duhovnicești proprii monahilor. Scoliile sale biblice, în forma lor condensată și eliptică, orientate doar spre anumite texte, iar dintre acestea doar spre anumite semnificații, reprezintă cristalizarea înțelesurilor lăuntrice care i s-au dăruit de Sus exegetului nostru la citirea și meditarea Scripturii, în cursul privegherilor sale de noapte sau cu ocazia poveților duhovnicești pe care le dădea diferiților confrați care îl cercetau. Scoliile cuprind, așadar, o exegeză monastică prilejuită de citirea monahală a cuvântului lui Dumnezeu și de folosirea Scripturii ca temei pentru viața călugărească de zi cu zi și de lămurirea, cu ajutor scripturistic, a problemelor întâmpinate în viața duhovnicească. De aceea în ele trebuie citit un reflex al stilului de viață al unui pustnic egiptean.

---

rădăcinile în povățuirea duhovnicească acordată de Evagrie celor care îl cercetau la chilie (*cf.* J. Driscoll, *Evagrius Ponticus...*, pp. 181-195).

[28] Schimarhimandrit Gabriel Bunge, *Rugăciunea în Duh și Adevăr. Filozofia și teologia capitolelor „Despre rugăciune" ale avvei Evagrie Ponticul și spiritualitatea Părinților pustiei*, tr. rom. de Maria C. Oros și diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2016, pp. 33-34.

Prin urmare, termenul de „scolie" trebuie păstrat atât în titlu, cât și în referințele la aceste scrieri, întrucât conține în mod specializat și tehnic întregul organic al viețuirii monahilor egipteni și al teologiei lor duhovnicești, așa cum a fost ea consacrată în scrierile evagriene și ale altor autori care-i sunt îndatorați sau care sunt înrudiți cu mediul pustiei egiptene.

... și implicațiile lui teologice.

Trebuie să prevenim cititorul asupra câtorva dintre dificultățile de receptare a scoliilor evagriene, gândite și scrise pentru alt tip de lector decât cel de azi și pentru alt fel de lectură decât cea practicată azi. În plus, eventuala familiaritate a cititorului contemporan cu stilul consacrat al scrierilor exegetice patristice poate deconcerta, iar ermetismul căutat al scoliilor ar putea fi resimțit ca restrictiv de către iubitorii de scrieri detaliate și întinse[29].

În primul rând, trebuie reținut faptul că avva Evagrie urmărește în textul biblic doar elementele edificatoare pentru viața duhovnicească. În această exegeză, textul biblic se pliază adeseori pe structura teologică deja elaborată de Evagrie pentru exprimarea parcursului vieții duhovnicești și a diferitelor realități legate de lupta cu patimile și despătimire, de starea

[29] Teologia duhovnicească, aflată mereu în atenția exegetului monah, este un alt palier de semnificație al scoliilor, pe care cititorul de atunci se presupune că îl asimilase ca mod de gândire și de viețuire, iar de la cel contemporan se cere să-l studieze separat.

de nepătimire și de contemplație, de rugăciune și de vederea sfintei lumini dumnezeiești. De aceea, cunoașterea sistemului teologic evagrian este indispensabilă înțelegerii multor scolii, care, condensate cum sunt, riscă să rămână ferecate într-o aparentă lipsă de legătură cu textul biblic. O atare abordare a textului sfânt este îndreptățită de faptul că explicațiile biblice evagriene se adresează mai cu seamă „gnosticilor" autentici, adică monahilor ajunși la nepătimire și contemplație, dat fiind că, pentru Evagrie, exegeza duhovnicească a Scripturii este partea „gnosticilor" (*cf. Gn* 3, 19), adică a monahilor înaintați, ajunși la contemplație. De aceea, Evagrie nu dă semne că l-ar interesa prea mult sensul literal al textului, chiar dacă uneori notează prezența anumitor elemente gramaticale sau face observații legate de ordinea cuvintelor ori de etimologie. El este interesat, în primul rând, să susțină cu textele Scripturii formarea unei viziuni duhovnicești, să facă din textul Sfintei Scripturi o „panoplie" a luptei duhovnicești a cititorului, așa încât monahii, primii beneficiari ai scoliilor, să se deprindă să găsească în Scriptură temeiurile vieții lor de făptuire și de contemplație, explicații și îndrumări ascetice.

Pe lângă aceste precizări necesare pentru buna receptare a scoliilor, cititorul de azi mai este rugat să nu scape din vedere anumite particularități de redactare datorate lui Evagrie. Astfel, cititorul va observa că unele scolii trebuie citite în continuarea versetului tâlcuit. Așa sunt, de exemplu, *Scoliile* 49 *la Ecclesiast* 6, 8; 71 *la Ecclesiast* 11, 9 și altele. În aceste cazuri am lăsat versetul biblic să se termine cu puncte de suspensie, iar scolia să înceapă tot cu aceste puncte și cu literă mică, pentru a marca grafic continuitatea dintre text și tâlcuire și

pentru a sugera felul în care trebuie citite textul și comentariul lui. În acest fel va fi limpede pentru oricine modul în care exegeza crește din textul biblic, fiind o întregire a sa.

În afară de *Septuaginta*, Evagrie apelează de câteva ori și la alte traduceri grecești ale Vechiului Testament. Așa face în *Scolia* 50 *la Ecclesiast* 6, 9, unde folosește și traducerea lui Symmachos, sau în *Scolia* 114 *la Pilde* 9, 17, unde invocă varianta lui Theodotion. Apelul lui Evagrie la alte traduceri nu este o noutate în tradiția patristică. Înaintea sa, Origen alcătuise *Hexapla*, iar Sfântul Grigorie de Nyssa cerceta și el traducerile lui Symmachos, Aquila și Theodotion, pentru a căuta mai multe nuanțe ale textului biblic, căci, în viziunea sa, „apelul la variantele de traduceri are scopul de a limpezi exegeza sau de a-i întări afirmațiile deja făcute"[30]. Prin urmare, folosirea de către Evagrie a unor traduceri care nu s-au impus în Biserică nu reprezintă o minimalizare a textului ei oficial și nici ridicarea acestor traduceri pe aceeași treaptă cu *Septuaginta*, ci este o metodă aflată în continuitatea unei practici exegetice bine statornicite de marii Părinți, dintre care pe unii, așa cum am arătat, Evagrie i-a cunoscut îndeaproape.

Cu privire la sensurile textului scripturistic urmărite de avva Evagrie, pot fi definite, pornind de la *Scolia* 247 *la Pilde* 22, 20, trei direcții. Astfel, Evagrie ne spune: „Cel care își lărgește inima prin curăție va înțelege cuvintele lui Dumnezeu cele făptuitoare, naturale și theologice. Pentru că

[30] Ierom. Agapie Corbu, *Sfântul Grigorie de Nyssa, tâlcuitor al Scripturii. O introducere în exegeza biblică patristică*, Ed. Sfântul Nectarie, Arad, 2011, p. 201.

fiecare învățătură conformă cu Scriptura se împarte în trei: în etică (făptuire), naturală și teologică. *Pildele* sunt în legătură cu prima, *Ecclesiastul*, cu a doua, iar *Cântarea Cântărilor*, cu a treia". Observăm lesne că textul scoliei cuprinde două secvențe. În prima, Evagrie vorbește în general despre „cuvintele lui Dumnezeu", adică despre Sfânta Scriptură, care se referă la cele trei mari etape ale vieții duhovnicești: făptuire, contemplație naturală și theologie sau contemplația Sfintei Treimi. Pentru a ajunge la sensurile Scripturii legate de aceste etape, e nevoie de o inimă curățită prin făptuire, prin asceză, prin lacrimi, prin priveghere, prin rugăciune și prin Sfintele Taine. A doua secvență a acestei scolii precizează ideile celei dintâi și arată că fiecare text scripturistic poate fi tâlcuit în legătură cu cele trei etape ale vieții duhovnicești, Evagrie vorbind despre un sens legat de făptuire sau etic, unul legat de contemplația naturală și altul de theologie. Împărțirea, odată stabilită, este aplicată la trei cărți scripturistice, care exemplifică, fiecare în parte, câte una din etapele vieții duhovnicești: cartea *Pildelor lui Solomon* corespunde făptuirii, *Ecclesiastul*, contemplației naturale, iar *Cântarea Cântărilor*, theologiei.

Corespondența aceasta nu-i aparține însă lui Evagrie; ea poate fi urmărită la Părinți anteriori, cum sunt: Sfântul Grigorie de Nyssa, Didim cel Orb, Sfântul Vasile cel Mare și Origen. Spre deosebire de aceștia, Evagrie folosește în mod sistematic această schemă în întreprinderile sale exegetice, așa încât ceea ce, la Origen, era o simplă observație legată de scopul specific al cărților lui Solomon devine, la Evagrie, o teorie a sensurilor biblice. Găsim aici aplicarea practică, în chiar actul exegetic, a principiului formulat

de Evagrie în consistentul cap 18 al tratatului *Gnosticul*: „Trebuie să reflectăm și la cele spuse alegoric despre taine, și la cele spuse în chip material, dacă sunt spuse despre făptuire sau despre natură sau despre cunoștința lui Dumnezeu. Iar dacă sunt despre făptuire, atunci să ne gândim dacă vorbesc despre mânie și despre necazurile ce se nasc din ea, sau dacă vorbesc despre pofte și despre cele care le urmează, sau dacă vorbesc despre minte și despre mișcările ei. Iar dacă vorbesc despre fire, trebuie să vedem când se referă la rânduiala firilor și la cele asemenea. Iar dacă alegoria este despre theologie, atunci trebuie să se cerceteze, după putere, în ce măsură face cunoscut ceva despre Sfânta Treime și dacă face asta în mod simplu sau tropologic (metonimic), iar dacă nu e în niciunul dintre aceste feluri, atunci este o simplă vedenie sau o prorocie"[31].

Trebuie observat faptul că, la Evagrie, cele trei sensuri nu corespund unor lecturi succesive ale aceluiași text, supus la trei tipuri de exegeză, așa cum găsim la Origen sau la Sfântul Grigorie de Nyssa. Pentru Evagrie, textul are, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, un singur lucru de spus cititorului, un singur sens duhovnicesc, care trebuie scos la iveală prin exegeză. Uneori, tocmai lipsa unui sens literal clar și consistent este considerată cea mai bună dovadă a prezenței latente a sensului duhovnicesc, așa cum arată *Scolia* 28 *la Ecclesiast* 4, 8, unde insuficiența înțelesului simplu îl silește pe tâlcuitor să-și îndrepte atenția cu necesitate spre cele duhovnicești.

[31] Évagre le Pontique, *Le Gnostique*, 18, *SC* 356, Éd. Cerf, Paris, 1989, p. 117.

Învățătura duhovnicească din fundalul scoliilor evagriene

Cititorul de odinioară căruia avva Evagrie îi adresa scoliile sale era, într-o oarecare măsură, un cunoscător al învățăturii duhovnicești aflate în fundalul acestora. Această didascalie a fost găsită de Evagrie în Egipt sub forma predaniei orale, iar el a sistematizat-o și i-a dat o expresie terminologică foarte precisă în scrierile ascetice care l-au consacrat ca autor filocalic. Datorită specificului învățăturii sale, cititorul de azi are nevoie absolută de o inițiere și de o orientare în ansamblul teologic evagrian. În acest scop vom trasa, în continuare, câteva dintre principalele elemente ale învățăturii duhovnicești evagriene[32], urmând să lămurim și în note pasajele mai dificile.

Viața duhovnicească cuprinde trei mari etape, denumite de Evagrie „făptuire" (πρακτική), „contemplație naturală" (φυσική) și „contemplația Sfintei Treimi" sau „theologie" (θεωλογία). În etapa făptuirii se duce lupta cu patimile, în vederea dobândirii virtuților și a nepătimirii (ἀπάθεια), ultima dintre ele fiind iubirea, înțeleasă ca ușă spre a doua etapă, a contemplației naturale. La rândul ei, contemplația naturală este împărțită de Evagrie în: „secundă" (δευτέρα) și „primă" (πρώτη). Denumirea urmează calea ascendentă a minții, de

[32] *Cf.* Ierom. Gabriel Bunge, *Evagrie Ponticul. O introducere*, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1997, pp. 91-131; A. Guillaumont, *Un philosophe au désert...*, pp. 205-336; Paul Géhin, „Introducere", în: Évagre le Pontique, *Scolies à l'Ecclésiaste*, *SC* 397, Éd. Cerf, Paris, 1993, pp. 12-27; P. Géhin, „Introducere", în: Évagre le Pontique, *Scolies aux Proverbes*, *SC* 340, Éd. Cerf, Paris, 1987, pp. 13-54.

la lumea materială spre lumea imaterială a îngerilor, astfel încât contemplația naturală secundă are ca obiect realitățile lumii materiale, în care mintea despătimită percepe în mod duhovnicesc rațiunile întipărite la creație, iar contemplația naturală primă are ca obiect puterile îngerești. Cea mai înaltă formă de contemplație este cea a Sfintei Treimi, numită și „theologie" sau „fericire ultimă".

Odată cu dobândirea nepătimirii și intrarea în contemplație, monahul începe să cunoască tainele lui Dumnezeu și, prin ele, să-L cunoască indirect pe Dumnezeu Însuși, devenind astfel un „cunoscător", un „gnostic" (γνωστικος). Termenul nu trebuie înțeles în sensul eretic cu care au fost denumiți anumiți contemporani ai lui Evagrie, viețuitori și aceștia tot în pustia Egiptului, ci trebuie reținut ca exprimând măsura lăuntrică de cunoaștere duhovnicească, prin har, la care au ajuns anumiți monahi. Cunoașterea directă a lui Dumnezeu este contemplația Sfintei Treimi, în care mintea se împărtășește de însăși „gnoza ființială", cum denumește Evagrie Dumnezeirea (*KG*, I, 89; II, 47; III, 3, 12, 49; *Sk* 1). Celor familiarizați cu teologia Sfântului Maxim Mărturisitorul nu le va fi greu să recunoască aici numeroși din termenii folosiți de Sfântul Maxim.

În economia scoliilor un loc aparte îl ocupă referințele antropologice. Antropologia consacrată de Evagrie în tradiția filocalică este de ascendență platonică și vorbește despre un suflet alcătuit din partea conducătoare, mintea (νοῦς), și partea pătimitoare (τὸ παθητικόν) sau irațională (τὸ ἄλογον), care cuprinde partea irascibilă (ὁ θυμός) și partea poftitoare (ἡ ἐπιθυμία). Evagrie afirmă că a primit

această învățătură de la Sfântul Grigorie Teologul[33], ceea ce a făcut ca ea, deși nu apare în Sfânta Scriptură, să se impună, având și multiple posibilități de exprimare a vieții duhovnicești. Mintea, sau, cu un termen stoic, partea conducătoare (τὸ ἡγεμονικόν), are funcția principală de a contempla realitățile dumnezeiești, fie din lumea creată, fie din lumea îngerilor, fie să contemple direct Sfânta Treime. Evagrie compară mintea cu un vas (*Scolia* 179 *la Pilde*) în care omul primește gnoza sau cunoașterea lui Dumnezeu. Mintea este înzestrată cu simțuri duhovnicești, prin care percepe realitățile din spațiul inteligibil. Originar, prin creație, mintea este simplă, fără formă, dar, în urma păcatului, a primit întipăriri pătimașe, care o împiedică să mai perceapă lumea inteligibilă. Fiind, prin excelență, locul întâlnirii cu Dumnezeu, mintea trebuie adusă prin asceză la originara ei stare de nepătimire, lucru care presupune o acerbă luptă cu gândurile, cu întipăririle pătimașe, cu amintirile și cu ideile de tot felul, care, chiar și atunci când sunt bune, tot dau o formă minții.

Partea irațională a sufletului este sediul tuturor patimilor și al tendințelor dezordonate ale sufletului. Partea poftitoare și partea irascibilă nu sunt rele prin ele însele, pentru că au fost create cu scopul ajutării omului în urcușul către Dumnezeu. Ele au fost însă deturnate prin păcat de la scopul originar și acum sunt îndreptate spre realitățile lumii materiale, percepute distorsionat, adică pătimaș.

---

[33] *Cf.* Évagre le Pontique, *Traité pratique ou Le Moine*, 89, *SC* 171, Éd. Cerf, Paris, 1971, p. 680.

Evagrie subliniază de multe ori faptul că omul este bun prin creație, la fel ca materia și întregul univers, învățătură prin care Evagrie se detașează radical de gnosticismul eretic. Răul, pentru avva Evagrie, ca și pentru toți Părinții, provine dintr-o alegere greșită (*Scolia* 23 *la Pilde*), urmarea amăgirii puterii de judecată și de alegere liberă cu care a fost înzestrat omul. Această putere a ajuns prin cădere ca un cântar dereglat (*Scolia* 217 *la Pilde*), iar rolul ascezei este de a reface natura umană prin alegerea deliberată permanentă a voii lui Dumnezeu. Lucrul acesta presupune lupta cu gândurile pătimașe și cu patimile care îl mențin pe om în lipsa de echilibru moștenită.

Odată cu căderea, mintea omului a pierdut legătura cu „gnoza ființială", îmbolnăvindu-se de neștiință, înțeleasă în sens de rău localizat în puterea conducătoare a sufletului, datorat lepădării lui Dumnezeu. Expresia cea mai comună a acestei neștiințe sunt „gândurile pătimașe", cărora Evagrie le-a consacrat numeroase pagini, mai ales în tratatele *Practic*, *Despre rugăciune*, *Despre gânduri* și în *Antireticul* său. Acestor gânduri rele sau pătimașe le corespunde „gnoza cu nume mincinos" (*1 Timotei* 6, 20), adică falsa reprezentare a realității materiale și inteligibile de către mintea care, având criterii greșite și înrâurită de patimi, alege răul prin libertatea cu care a fost înzestrată.

Scopul vieții duhovnicești este, pentru Evagrie, lepădarea patimilor, concomitent cu dobândirea virtuților. Virtuțile nu sunt înțelese însă într-un mod simplu etic, ci ca niște antene ale harului, ale cunoașterii lui Dumnezeu sau ale gnozei. Pentru a se sălășlui în om, cunoașterea lui Hristos are nevoie

de un suflet curat, și nu iscusit în dialectică, lucru posibil și pentru cei necurați (*KG*, IV, 90). Adevărata gnoză creștină este vederea sau contemplarea realităților duhovnicești și, în mod suprem, a Sfintei Treimi. În *Scolia* sa *la Psalmul* 33, 9, tâlcuind cuvintele: „Gustați și vedeți că bun este Domnul", Evagrie demontează orice tentativă de instrumentalizare a vieții duhovnicești și de abordare mecanicistă, arătând că gustarea din realitățile duhovnicești se face prin credință și presupune existența în om a virtuților, iar simțirea că Dumnezeu este bun reprezintă adevărata gnoză sau cunoștință duhovnicească. Cunoașterea lui Dumnezeu are, spune Evagrie, o dulceață specifică, percepută cu simțurile sufletești potrivit măsurii de înaintare a fiecăruia (*KG*, III, 64). Dobândirea virtuților este proprie mai cu seamă etapei făptuirii sau practice și echivalează cu „învățătura" pe care un tată o dă fiului său (*Scolia* 3 *la Pilde*). De aceea *Scoliile la Pilde* arată că Dumnezeu dăruiește cunoștința duhovnicească în funcție de virtuțile pe care omul le are (*Scoliile* 184, 199, 239). Ele conduc la cunoașterea duhovnicească (*Scoliile* 12, 21, 45, 59, 142, 198, 267), sunt izvoare ale apei vii (*Scoliile* 51 și 116), mâinile care duc la gură pâinea vieții (*Scolia* 203) și din care se alcătuiește veșmântul de nuntă (*Scoliile* 257 și 355).

Odată curățită prin făptuire, mintea este capabilă să primească prin har contemplația, să devină receptivă pentru gnoză. Această stare corespunde celei paradisiace, în care omul, înainte de cădere, avea o legătură nemijlocită cu îngerii și cu Dumnezeu. Contemplația naturală nu trebuie identificată cu studiul științific al fenomenelor naturale, ea nu este

o activitate a rațiunii, pe care, de altfel, o pot desfășura și cei necredincioși și necurați. Contemplația naturală reprezintă perceperea cu simțurile duhovnicești a rațiunilor ascunse de Dumnezeu în creație, așa cum mierea este ascunsă în fagure (*Scolia* 72). În *Scoliile la Ecclesiast* Evagrie precizează etapele contemplației naturale. Ea cuprinde contemplația veacurilor, a lumilor, a judecății și a proniei lui Dumnezeu, prin care îi conduce pe oameni la atingerea scopului pentru care au fost creați. Pentru Evagrie, întregul proces este prin excelență hristologic, dovedind încă o dată că ceea ce înțelege el prin contemplație este o lucrare duhovnicească, desfășurată exclusiv în Biserică, sub înrâurirea nemijlocită a lui Hristos, Care dăruiește contemplații duhovnicești sufletelor curate (*Scolia* 1 *la Ecclesiast*). Contemplația naturală are ca obiect înțelepciunea de multe feluri a lui Dumnezeu (*cf. Efeseni* 3, 10) și ea premerge contemplației supreme a Sfintei Treimi, numită „theologie", despre care însă Evagrie nu vorbește decât aluziv. De-a lungul căii de la starea pătimașă la suprema contemplație, monahul este pândit de nenumărate primejdii, care îl pot duce la un naufragiu duhovnicesc, și de aceea are mereu nevoie de povățuire și de cercetarea Scripturilor.

În *Scoliile la Ecclesiast* se întâlnește o sintagmă, pe cât de pretențioasă la traducere, pe atât de importantă. Este vorba de sintagma ὁ διὰ τῶν ἠθικῶν θεωρημάτων καθαίρων καὶ προσάγων αὐτὰς τῇ φυσικῇ θεωρίᾳ („cel care curățește sufletele prin contemplații făptuitoare și le conduce

spre contemplația naturală")[34], care pune câteva probleme de interpretare teologică și de acordare a traducerii cu întregul sistemului evagrian și al terminologiei sale. Astfel, adjectivul ἠθικήν se referă la etapa făptuirii, adeseori Evagrie denumind această etapă drept „etică". Așa a și fost receptat, de altfel, termenul de către autorii ulteriori care au scris capete „morale" (de exemplu Sfântul Nichita Stithatul) sau cuvântări „morale" (Sfântul Simeon Noul Teolog). De aceea, ἠθικὴ θεωρία este acea făptuire care se împărtășește deja de o formă incipientă de contemplație. De fapt, Evagrie arătase deja, în *Tratatul practic*, 64, că un semn al nepătimirii este vederea (contemplarea) luminii propriei minți, iar nepătimirea se află la capătul făptuirii, urmând ca prin poarta iubirii să se intre la cunoștința naturală și theologică.

Aceste contemplații făptuitoare (ἠθικαὶ θεωρίαι) aparțin deci ultimelor etape intermediare ale făptuirii, înainte de intrarea în marea etapă a contemplației naturale. De aceea traducerea sintagmei va trebui să fie interpretativă: „Contemplații făptuitoare", pentru a ajuta cititorul român să le poziționeze corect pe scara urcușului duhovnicesc, așa cum a fost structurat de avva Evagrie în *Tratatul practic*, schemă pe care și-a construit apoi toate tratatele, fie ascetice, fie exegetice, printre care sunt și *Scoliile la Pilde* și *Scoliile la Ecclesiast*.

O a doua observație e legată de construcția προσάγων αὐτὰς τῇ φυσικῇ θεωρίᾳ, în care dativul poate fi tradus ca un instrumental („prin contemplația naturală"), dar și ca un locativ cerut de prepoziția πρός-, cu care e compus verbul

[34] *Scolia* 1 *la Ecclesiast* 1, 1.

ἄγω. Tocmai acest din urmă sens („spre contemplația naturală"), deși e mai rar întâlnit, se impune odată ce admitem interpretarea, din traducerea de mai sus, pentru ἠθικήν, ca referindu-se la trăiri duhovnicești care țin încă de făptuire, dar al căror scop e foarte precis: prin ele Hristos ne conduce spre marea contemplație naturală. Această traducere evidențiază aspectul hristocentric al vieții duhovnicești în scrisul lui Evagrie, hristocentrism care i-a fost refuzat de cercetători mai vechi[35] sau mai noi[36].

2. Receptarea operei evagriene de-a lungul timpului

Deși foarte bogată, diversă și importantă, nu există mărturii că opera lui Evagrie ar fi fost răspândită în întregime încă din timpul vieții sale, nici chiar în anii imediat următori morții. Această stare a lucrurilor reiese din izvoarele directe și indirecte ale epocii. Astfel, la începutul veacului al V-lea, Paladie se mulțumește să spună că părintele său duhovnicesc, avva Evagrie,

[35] Cum face Hans Urs von Balthasar, care îl situează pe Evagrie mai aproape de budism decât de creștinism, pentru că ar „travesti conceptele fundamentale ale creștinismului" prin „rămânerea la un nivel precreștin de gândire" („Die Hiera des Evagrius", în: *Zeitschrift für Katolische Theologie*, 63 (1939), pp. 183, 195).

[36] Sinteza acestui tip de abordare a hristologiei lui Evagrie, la A. Guillaumont, *Un philosophe au désert...*, pp. 374-384, iar critica ei, la A. Casiday, *Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus*, Cambridge University Press, New York, 2013, pp. 188-204.

„a compus trei cărți sfinte pentru monahi, numite antiretice, care descriu modul de combatere a demonilor"[37]. Fericitul Ieronim, care se întâlnise cu Evagrie la Constantinopol, nu pare să cunoască din opera lui Evagrie decât *Tratatul practic*[38], în timp ce Ghenadie de Marsilia, către sfârșitul veacului al V-lea, enumeră mai multe cărți de-ale lui Evagrie, traduse de el în latină[39], iar istoricul Socrate dă și el o listă sumară a scrierilor evagriene[40]. Toate aceste menționări sunt însă mult reduse față de ceea ce știm astăzi că reprezenta corpusul evagrian. În anul 450 este atestată o traducere armeană a *Capetelor gnostice*, realizată după o traducere siriacă, aceasta din urmă cunoscută astăzi sub numele de „S[1]" și care trebuie să fi fost făcută în primele decenii ale secolului al V-lea[41].

Cu toată discreția monahală a lui Evagrie, răspândirea operei sale a fost rapidă și solidară cu sporirea faimei autorului ei, ceea ce a făcut ca în Palestina, în secolul al VI-lea, numele lui Evagrie să ajungă folosit de către monahii dizidenți ai obștilor savaite, pentru a da greutate ideilor lor, denumite cu un termen, pe cât de generic, pe atât de impropriu, „origeniste".

---

[37] Paladie, *Istoria lausiacă*, 38 (ed. cit., p. 87).

[38] Fericitul Ieronim, *Epistola* 133, redactată în anul 414, unde critică ceea ce înțelegea el, în mod greșit, din ideea de nepătimire pe care o promova Evagrie și care, credea Fericitul Ieronim, era la baza pelagianismului.

[39] Ghenadie de Marsilia, *De viris illustribus*, XI, *PL* 58, 1066A-1067B.

[40] Socrate, *Istoria bisericească*, IV, 23, *PG* 67, 516A-B.

[41] Vom vedea că datarea acestei versiuni siriace este de cea mai mare importanță pentru studiile evagriene, în general, și stabilirea ei cu acrivie științifică se datorează lui I. Hausherr (*cf.* A. Casiday, *Reconstructing the Theology...*, pp. 67-68).

În perioada de după Sinodul al V-lea Ecumenic, datorită politicii imperiale bizantine, orice referință explicită la Evagrie era taxată drept „origenism", așa că multe dintre scrierile sale au fost copiate sub alte nume, de obicei al Sfântului Nil Ascetul, pentru a fi ferite de distrugere. Așa se face că opera sa a ajuns la noi parțial în limba greacă, parțial în traduceri în siriacă, armeană, georgiană, coptă, latină, arabă, etiopiană și chiar sogdiană (dialect iranian din Asia Centrală)[42]. Studiind literatura epocii, putem observa, în sursele primei jumătăți a secolului al VI-lea, trei atitudini diferite față de opera lui Evagrie:

Întâi de toate, Evagrie era socotit, fără rezerve, o autoritate duhovnicească de primă mărime, citită, citată, evocată, fiind suficient ca numele lui să fie amintit pentru a da girul ortodoxiei unor afirmații. Stau mărturie în acest sens texte din avva Zosima[43], avva Dorotei[44], avva Varsanufie și Ioan[45], Babai cel Mare[46], în care, pe lângă amintirea elogioasă a numelui lui Evagrie, se găsesc numeroase citate din scrierile sale.

---

[42] *Cf.* A. Guillaumont, *Un philosophe au désert...*, p. 91.

[43] Avva Zosima, *Cuvinte ascetice*, *PG* 78, 1679-1702.

[44] Dorothée de Gaza, *Œuvres spirituelles*, *SC* 92, Éd. Cerf, Paris, 1963 (trad. rom., introd. și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *FR* 9, Ed. Humanitas, București, 2007). Pentru consistenta înrâurire a lui Evagrie asupra lui Dorotei, *vide* Pierre Canivet, „Dorothée de Gaza est-il un disciple d'Évagre?", în: *Revue des Études Grecques*, 78 (1965), pp. 336-346.

[45] Sfinții Varsanufie și Ioan, *Scrisori duhovnicești*, *SC* 426, 427, 450, 451, 468 (trad. rom., introd. și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *FR* 11, Ed. Humanitas, București, 2009).

[46] Babai cel Mare, *Comentariu la „Capetele gnostice" ale lui Evagrie*, text siriac însoțit de traducerea germană, în: Wilhelm Frankenberg, *Evagrius Ponticus*, Berlin, 1912.

A doua tendință care poate fi observată în această primă jumătate a veacului al VI-lea marchează o anumită rezervă față de *Capetele gnostice*, în care, se spunea, s-ar afla idei eretice. De aceea avva Varsanufie îl sfătuiește pe tânărul său ucenic Dorotei să citească doar scrierile ascetice, lăsând la o parte aceste *Capete*. Dorotei insistă totuși să le citească[47], susținând că „unii din Părinții care sunt călugări buni și iau aminte la ei înșiși le primesc pe acestea"[48] și arătând că există și în scrierile Sfântului Grigorie Teologul pasaje care susțin aceleași învățături eretice despre preexistența sufletelor și apocatastază. Avva Dorotei nu urmărea să apere aceste învățături dubioase, ci constata faptul că existau, în scrierile celor doi, interpolări ale unor texte de o ortodoxie îndoielnică, pe care, cu siguranță, nu ei le-au scris.

A treia tendință este cea tendențioasă, denigratoare, în care Evagrie este socotit un ereziarh, care, prin scrierile sale, a dat naștere la origenismul palestinian din obștile savaite din prima jumătate a secolului al VI-lea. Această a treia atitudine e ilustrată, în primul rând, de Chiril de Schitopolis, ale cărui inadvertențe istorice și prezentări deformate legate de Sinodul al V-lea Ecumenic[49] au fost magistral evidențiate, pe baza izvoarelor, de părintele Daniël Hombergen, în recenta sa teză de doctorat[50].

---

[47] Ceea ce va și face, după cum dovedesc referințele din scrierile sale.

[48] *Întrebarea* 603, *FR* 11, p. 560.

[49] Prezentarea critică a acestor relatări și contextualizarea lor se pot citi în „Studiul introductiv" la Chiril de Schitopolis, *Viețile pustnicilor Palestinei*, traducere din limba greacă veche, studiu introductiv și note de ierom. Agapie Corbu, Ed. Sfântul Nectarie, Arad, 2013, pp. XI-LXXVIII.

[50] Daniël Hombergen, „The Second Origenist Controversy", în: *Studia Anselmiana* (132), Roma, 2001.

Toate aceste trei tipuri de raportare la persoana și opera lui Evagrie sunt contemporane și caracterizează aceeași zonă geografică: Palestina. De aceea și dezbaterile care au ajuns până astăzi în legătură cu persoana și opera lui Evagrie trebuie situate în prelungirea frământărilor origeniste palestiniene, care, la rândul lor, așa cum arată studiile recente, au fost o problemă internă a obștilor savaite. De contextul palestinian, mai precis savait, țin și interpolările „origeniste" operate în *Capetele gnostice* ale avvei Evagrie, interpolări de care se plângea, pe la anul 560, Babai cel Mare, în comentariul său la aceste *Capete*, el însuși fiind un antiorigenist înverșunat. Textul folosit de Babai era vechea și răspândita versiune S[1], pe care am amintit-o înainte, în care el nu detecta nimic suspect. În afara centrelor monahale palestiniene, unde a apărut de fapt origenismul „de a doua generație", dar mai ales în afara zonei de influență a politicii imperiale bizantine a epocii, observăm lesne că Evagrie este socotit sfânt[51], dascăl duhovnicesc ortodox, povățuitor autentic și dumnezeiesc[52], bărbat

[51] Sfântul Isaac Sirul amintește, în originalul siriac, de „Sfântul Evagrie", numele fiind înlocuit de traducătorii savaiți din secolele VIII-IX cu cel al dascălului său, Grigorie Teologul, așa cum se găsește și în traducerile românești (*vide* ediția critică a textului grec al *Cuvintelor ascetice* ale Sfântului Isaac Sirul, alcătuită de Marcel Pirard, Ed. Sfânta Mănăstire Iviron, Sfântul Munte Athos, 2012, p. 400). Sfântul Isaac mai amintește de „un gnostic (Evagrie) îmbrăcat în Dumnezeu" (Sfântul Isaac Sirul, *Capete gnostice*, II, 36, citat după ediția neogreacă a lui Nestor Kabbadas, Ed. Thesvitis, 2006, p. 110).

[52] *Cf.* Sfinții Calist și Ignatie Xanthopoulos, *Metodă în 100 de capete*, c. 65, *FR* 8, EIBMBOR, București, 1979, p. 137. Cam

înțelept și învățat[53], în Biserica Armeană fiind prăznuit la 11 februarie.

Mai aproape de zilele noastre, primii cercetători moderni ai operei evagriene, O. Zöckler[54] și W. Bousset[55], având la dispoziție izvoare care exprimă atitudini atât de diverse, au trasat primele linii de interpretare ale gândirii monahului pontic și astfel „au orientat studiile evagriene pentru generații", generând însă adevărate prejudecăți teologice, „devenite apoi, fără examinare, *opinia comună* a savanților"[56]. Urmând acestor doi savanți, I. Hausherr l-a interpretat pe Evagrie exclusiv în cheie filosofică, făcându-se aici și purtătorul de cuvânt al lui A. von Harnack, care dezvăluise lumii academice pretinsa „elenizare" a creștinismului evanghelic. Teza lui Hausherr a fost împinsă la ultimele posibilități de H.U. von Balthasar, pentru

---

în aceeași perioadă cu această scriere era redactat în Apus un compendiu de teologie ascetică intitulat *Iambi asupra cuvintelor Sfinților Părinți*, în care există o secțiune (v. 52-60) referitoare la Evagrie și la cele trei cărți, *Tratatul practic*, *Gnosticul* și *Capetele gnostice*, prin care monahul învață să se înalțe de la făptuire la contemplație (*Iambi in sermones sanctorum patrum seu De scriptoribus asceticis*, G.C. Amaduzzi (ed.), *Anecdota litteraria ex mss. codicibus eruta*, Romae: apud Fulgonium, 1773, vol. II, pp. 29-30 – *apud* A. Casiday, *Reconstructing the Theology...*, p. 61).

[53] *Cf.* Sfântul Nicodim Aghioritul, „Notiță biografică la Evagrie Monahul", în: *Filocalia greacă*, vol. 1, Atena, 1972, p. 37.

[54] Otto Zöckler, *Evagrius Pontikus. Seine Stellung in der altchristlichen Literatur- und Dogmengeschichten*, München, 1893.

[55] Wilhelm Bousset, *Apophthegmata. Studien zur Geschichte des ältesten Mönchtums*, Vol. III. *Evagriosstudien*, Tübingen, 1923, pp. 281-341.

[56] G. Bunge, *Rugăciunea în Duh și Adevăr...*, pp. 30-31.

care Evagrie nu are un fond creștin, fiind mai apropiat de budism decât de Evanghelie. Cercetările acestor doi savanți au fost continuate de cel mai cunoscut specialist evagrian din a doua jumătate a secolului trecut, Antoine Guillaumont. El a adoptat poziții mai nuanțate decât predecesorii săi, dar a continuat să-l considere pe Evagrie tributar filosofiei. În ciuda acestei viziuni defavorabile care domina studiile evagriene ale vremii sale, Patriarhul Iustin Moisescu, în teza sa de doctorat asupra lui Evagrie, elaborată și susținută la Atena în 1937, orientându-se în primul rând după scrierile evagriene și mai puțin după opiniile exprimate în sursele secundare, a reușit să ajungă la o apreciere pozitivă și bisericească a marelui autor duhovnicesc, care este „mai mult un teolog decât un filosof"[57]. Această concluzie fundamentală pentru înțelegerea adevărată a gândirii avvei Evagrie nu a găsit niciun ecou în studiile cercetătorilor apuseni, care, deși au cunoscut-o, au rămas totuși ferm ancorați în amintitele prejudecăți. Așa se face că ostenelile cărturărești și intuițiile foarte importante ale Părintelui Patriarh Iustin au trebuit să mai aștepte încă aproape o jumătate de secol, până când aveau să se regăsească în noua școală de interpretare evagriană.

---

[57] Ἰουστίνου Μωϋσεσκου, *Εὐάγριος ὁ Ποντικός. Βίος, συγγράμματα, διδασκαλία*, Atena, 1937, pp. 148-149. Așa cum reiese din bibliografia tezei (pp. 9-13) și din notele de subsol, Părintele Patriarh Iustin a cunoscut scrierile și tezele lui I. Hausherr privitoare la „filosoful" Evagrie, de care s-a detașat, fără a deschide însă o polemică. Un amplu rezumat în românește a fost publicat în *Biserica Ortodoxă Română*, LVI (1938), nr. 5-6, pp. 230-274, rezumat preluat în: Patriarhul Iustin Moisescu, *Evagrie din Pont*, Ed. Episcopiei Argeșului și Muscelului/Anastasia, București, 2003, p. 162.

Întrucât cea mai veche versiune a *Capetelor gnostice*, S^1, realizată înainte de anul 450, nu conține elemente incriminate de anatematismele Sinodului al V-lea Ecumenic drept origeniste, majoritatea cercetătorilor se întrebau de ce numele lui Evagrie a fost asociat de Chiril de Schitopolis cu aceste învățături eretice și care sunt scrierile evagriene care ar putea avea o legătură cu acest tip de origenism. În întâmpinarea acestor nedumeriri a venit soluția propusă, în anul 1962, de Guillaumont, în lucrarea sa asupra istoriei origenismului la greci și la sirieni[58], în care valorifică descoperirea sa din anul 1958, respectiv unicul manuscris siriac conținând o altă versiune a *Capetelor gnostice*, care datează din a doua jumătate a secolului al VI-lea și care a fost denumit „S^2". În această versiune Guillaumont a identificat pasaje citate explicit în anatematismele Sinodului din 553, lucru care l-a făcut să construiască o interpretare, ale cărei principale elemente sunt: 1. condamnările din 553 sunt luate literal din *Capetele gnostice* ale lui Evagrie[59]; 2. versiunea S^1 este o traducere în care textele origeniste au fost retușate, în timp ce S^2 ar reprezenta versiunea necenzurată; 3. în aceasta din urmă găsim chintesența

[58] A. Guillaumont, „Les «Képhalaia Gnostica» d'Évagre le Pontique et l'histoire de l'origénisme chez les Grecs et chez les Syriens", în: *Patristica Sorbonensia*, 5, Ed. Seuil, Paris, 1962.

[59] Aceste anatematisme au fost de fapt redactate, formulate și promulgate la un sinod local, ținut în aprilie 553, înaintea celui ecumenic din mai-iunie, care nu s-a mai ocupat de origenism, ci numai de problema celor *Trei Capitole*. Redactarea anatematismelor s-a făcut pe baza sesizărilor scrise, venite din partea obștilor savaite ortodoxe, în care erau rezumate învățăturile origeniste, însoțite probabil de extrase din scrierile acestora.

origenismului condamnat la Sinodul al V-lea Ecumenic; 4. acesta trebuie denumit „origenism evagrian"[60] și ar reprezenta *summa* teologiei lui Evagrie; 5. evenimentele relatate de Chiril de Schitopolis constituie cadrul istoric care confirmă cele de mai sus. Comunitatea științifică internațională s-a grăbit să salute și să adopte aceste stufoase explicații, ele devenind linia oficială de interpretare academică, preluată repetitiv, aproape ca o dogmă, în manualele de Patrologie și de Istorie bisericească. Alături de A. Guillaumont, se mai înscriu pe această linie metodologică și de interpretare cercetători, mai vechi sau mai noi, ca: H.U. von Balthasar, I. Hausherr, P. Géhin, M. O'Laughlin, M. Sheridan, E. Clark – grupați de A. Casiday în așa-numita „școală ereziologică"[61] datorită opțiunii lor metodologice comune. Cu toții împărtășesc părerea că Evagrie a fost o persoană importantă în prima dispută origenistă[62], că el este interesant în măsura în care este eretic, „iar erezia este stimulatoare, în timp ce ortodoxia e restrictivă"[63], și că relatările lui Chiril de Schitopolis, fundamentale în constructul lor,

---

[60] A. Guillaumont „Évagre et les anathématismes antiorigénistes de 553", în: *Studia Patristica*, 3 (1961), p. 159.

[61] A. Casiday, „Gabriel Bunge and the Study of Evagrius Ponticus", pp. 277 *sq.*

[62] *Cf.* Elizabeth Clark, *The Origenist Controversy. The Cultural Construction of an Early Christian Debate*, Princeton, 1992, p. 44.

[63] E. Clark, *The Origenist Controversy...*, nota 4, p. 44. De fapt, atracția magică a cercetătorilor moderni spre subiecte ce implică erezia a fost semnalată mai devreme de Patrick Henry, „Why Is Contemporary Scholarship So Enamored of Ancient Heresies?", în: *Studia Patristica*, 17 (1980), pp. 123-126.

sunt întru totul fidele realității, iar anatematismele din 553 preiau citate din scrierile lui Evagrie, chiar dacă el nu este amintit nominal în niciunul dintre documentele Sinodului al V-lea Ecumenic.

Acest ansamblu interpretativ și demersul metodologic pe care se întemeia păreau definitiv impuse și că nimic nu le-ar mai putea contesta sau măcar fisura, până când, în deceniul al optulea al secolului trecut, cercetări mai amănunțite asupra textelor și contextelor evagriene au făcut posibilă deslușirea șubrezeniei „constructului Guillaumont" și a premiselor sale inadecvate. Deschizătorul de drum al acestei noi abordări riguros științifice și reprezentantul ei cel mai de seamă este părintele Gabriel Bunge[64], fost monah benedictin, recent convertit la ortodoxie, cunoscut cititorilor din România. El adoptă o metodologie diferită de a autorilor mai sus amintiți, străduindu-se să-l citească și să-l înțeleagă pe avva Evagrie în contextul teologic, duhovnicesc și ereziologic al timpului său și al scrierilor sale, pornind de la justificatul refuz metodologic de realizare a unei exegeze anacronice deformante, prin aplicarea categoriilor teologice ale secolului al VI-lea la realitățile sfârșitului veacului al IV-lea, reușind să-l redea pe avva Evagrie lumii sale monastice, de care A. Guillaumont îl detașase scolastic, pentru a ni-l prezenta ca pe un „filosof în pustie"[65].

Într-o seamă de studii publicate de-a lungul anilor, părintele Bunge a identificat mai multe inconsecvențe și contradicții

[64] Prezentare sintetică a rezultatelor părintelui Bunge la A. Casiday, „Gabriel Bunge and the Study of Evagrius Ponticus", pp. 252-263.

[65] *Cf.* titlul sintezei evagriene publicată după dispariția marelui savant francez: *Un philosophe au désert. Évagre le Pontique.*

în constructul teoretic al lui A. Guillaumont, arătând că acesta se întemeiază pe postulate alese în funcție de ideea pe care urmărește să o susțină[66]. Părintele Gabriel a demonstrat că numele lui Evagrie nu apare menționat nicăieri în legătură cu prima dispută origenistă, precum și totala deosebire dintre origenismul secolelor IV-V și cel palestiniano-savait din secolul al VI-lea, dintre terminologia acestuia din urmă și cea a lui Evagrie, pe care origeniștii palestinieni au deviat-o și radicalizat-o panteist, așa cum precizează și anatematismele din 553. De altfel, arată părintele Bunge, până la izbucnirea celei de-a doua crize origeniste palestiniene, citarea numelui lui Evagrie ca autoritate duhovnicească de atâția autori cu o ortodoxie ireproșabilă ar fi fost de neînțeles dacă numele lui ar fi fost asociat cu erezia și, de fapt, tocmai prestigiul lui Evagrie a făcut ca origeniștii palestinieni să-i folosească numele și să interpoleze în *Capetele gnostice* propriile lor idei, lucru pe care îl arată data târzie a realizării versiunii origeniste S^2 (cca 560) și raritatea extremă a versiunii (un singur manuscris). În plus, înainte de anul 540, pe când avva Dorotei coresponda cu Varsanufie și Ioan, nicio sursă nu atestă vreo dispută în jurul scrierilor evagriene.

Acestor cercetări li s-au adăugat și cele ale altor patrologi mai tineri, printre care pr. Jeremy Driscoll, pr. Luke Dysinger, pr. Columba Stewart, pr. Andrew Louth, care au pornit metodologic și ei de la situarea operei evagriene în

[66] Ierom. Gabriel Bunge, „Encore une fois: Hénade ou Monade? Au sujet de deux notions-clés de la terminologie technique de l'Évagre le Pontique", în: *Adamantius*, 15 (2009), pp. 29-36.

contextul multistratificat în care a apărut. Sintetic, putem încerca, în limitele impuse de această *Introducere*, formularea câtorva principii de hermeneutică a operei evagriene, așa cum reies din studiile autorilor amintiți, care pornesc axiomatic de la: rădăcinile capadociene ale lui Evagrie, legăturile sale cu marii Părinți capadocieni (Sfinții Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Grigorie de Nyssa), prin al căror filtru l-a receptat pe Origen[67], atașamentul său neclintit față de ortodoxia niceeană, angajamentul apologetic împotriva ereticilor gnostici aflați în vecinătate, pionieratul în fixarea terminologiei ascetice și mistice, stilul de viață anahoretic (deprins prin ucenicia sa la cei doi Sfinți Macarie[68]), activitatea de povățuitor duhovnicesc și prioritatea Scripturii, respectiv a scoliilor

[67] În cuvintele părintelui Ioan I. Ică jr., origenismul lui Evagrie „nu este altul decât cel al Capadocienilor și al Părinților deșertului; el este menținut în cadrele unei Ortodoxii trinitare riguroase și este clar distinct de distorsiunea heterodoxă produsă la monahii palestinieni ai secolului VI, condamnați în 553" (Diac. Ioan I. Ică jr., „Părintele Gabriel Bunge și dilemele exegezei evagriene: filologie sau/și congenialitate", studiu introductiv la: Ierom. G. Bunge, *Evagrie Ponticul. O introducere*, p. 16). Viziunii propuse aici de părintele Ică jr. i-a răspuns polemic Cristian Bădiliță în „Introducerea" sa la traducerea *Tratatului practic* (Ed. Polirom, Iași, 2003, pp. 11-34), făcută de pe poziții diametral opuse lui Ică jr., într-o tentativă de reactualizare a dihotomiei popularizate în urmă cu 40 de ani de André-Jean Festugière, sub forma artificialei dileme: „Cultură sau sfințenie?" (*Culture ou sainteté: Introduction au monachisme oriental*, Ed. Cerf, Paris, 1961).

[68] *Cf.* studiul fundamental al pr. G. Bunge, „Evagrie Ponticul și cei doi Macarie", în colecția de studii: *Părintele duhovnicesc și gnoza creștină după avva Evagrie Ponticul*, trad. rom. de Diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2000, pp. 109-157.

biblice, în raport cu celelalte scrieri, în povățuirea duhovnicească – reprezentând elemente cu valoare principială care i-au înrâurit lui Evagrie, toate împreună și fiecare într-un fel propriu, liniile principale ale gândirii și scrisului.

Recent, rezultatele acestor numeroase cercetări au fost valorificate și articulate într-o admirabilă viziune teologică organică, însoțită de analiza tuturor surselor privitoare la cele două controverse origeniste, de patrologul și clasicistul ortodox Augustine Casiday, de la Universitatea din Cardiff, ajuns astăzi unul dintre numele de referință în problematica evagriană și a Sinodului al V-lea Ecumenic[69]. Într-o serie de articole incitante și de monografii temeinice, A. Casiday demontează punct cu punct constructul lui Guillaumont, identificând și denunțând științific și necruțător răstălmăcirile pe care se întemeiază, eludarea mărturiilor care îl contrazic sau îi incomodează cronologia, șubrezeniile filologice ascunse în cutele unei argumentații greu de urmărit și inexactitățile istorice invocate ca adevăruri sigure.

Limitați de caracterul introductiv al prezentelor pagini, nu am putut decât să semnalăm elementele mai semnificative ale acestui „puzzle" evagrian. Cu toate acestea, cititorul își poate da ușor seama că reconstrucția propusă de Guillaumont, pornind de la Sinodul al V-lea Ecumenic spre trecut, întemeiată pe absolutizarea unui singur manuscris, ia anacronic ca premise viziunea teologică, ereziologică și culturală proprie secolului al VI-lea, fără corespondent în contextul în care a trăit și a scris avva Evagrie, reușind să ofere, în cele din urmă, o „perspectivă

[69] A. Casiday, *Reconstructing the Theology...*, *passim*.

exclusiv exterioară și ilicită, aplicată scrierilor lui Evagrie în încercarea de a le dezvălui conținutul"[70]. Mai mult, această explicație se întemeiază pe surse istorice dovedite drept partizane, deformate și fără acuratețe, viziunea lui Guillaumont fiind depășită de rezultatele cercetării recente, care demonstrează erorile lui Chiril de Schitopolis, vechimea și prioritatea variantei S^1 a *Capetelor gnostice*, realizată într-o epocă în care ereziile presupus ca eliminate de traducător nu existau.

În lumina acestor ultime precizări legate de abordarea diacronică a operei evagriene, rămân valabile concluziile Patriarhului Iustin Moisescu despre varietatea părerilor asupra lui Evagrie din Pont, „care a fost socotit uneori printre cei mai periculoși eretici, alteori fiind trecut în numărul sfinților"[71]. Am putut lesne vedea că în cei șaptezeci și opt de ani care au trecut de la formularea acestor concluzii, cercetarea patristică a avansat, precizându-și o metodologie și o abordare mai adecvată operei și personalității unui autor patristic cum este Evagrie. Această metodologie stă la temelia unei interpretări a datelor despre Evagrie existente azi, sensibil mai bogate ca în prima jumătate a secolului trecut, în virtutea căreia putem înțelege atât ansamblul scrierilor, cât și ideile particulare ale lui Evagrie în contextul teologic, bisericesc, politic, duhovnicesc, cultural și ereziologic al vremii.

Astfel, putem discerne o linie de interpretare ortodoxă și bisericească a acestui „mare autor duhovnicesc răsăritean", în

[70] A. Casiday, „On Heresy in Modern Patristic Scholarship: the case of Evagrius Ponticus", în: *Heythrop Journal*, LIII (2012), p. 248.

[71] Patriarhul Iustin Moisescu, *Evagrie din Pont*, p. 159.

ale cărui scrieri „își are originea întreaga învățătură spirituală a Bisericii Răsăritene"[72]. Această linie ortodoxă a fost reprezentată, în trecut, de nume ilustre de sfinți, ca Dorotei de Gaza, Isaac Sirul, Ioan Damaschin, Grigorie Palama, Calist Xanthopoulos, Nicodim Aghioritul, iar în prezent este urmată de teologi cu autoritate științifică și duhovnicească. Dintre aceștia, majoritatea sunt ortodocși, iar cei neortodocși sunt mai ales monahi teologi cu preocupări pentru spiritualitatea veche a Bisericii.

Cealaltă linie de interpretare evagriană, al cărei exponent indiscutabil este Antoine Guillaumont, e ilustrată de teologi academici interesați mai ales de erezie, ca una ce le este cu adevărat stimulentă, toți fiind neortodocși sau foști ortodocși. Din păcate, lucrărilor acestor din urmă gânditori le sunt îndatorate capitolele dedicate lui Evagrie, origenismului și Sinodului al V-lea Ecumenic din manualele de Patrologie[73] și Istorie bisericească universală, branșate anacronic la cercetări depășite și care au preluat necritic concluziile cercetărilor academice apusene, datorită tentației facilității operării cu șabloane, a căror repetare servilă riscă să devină ridicolă. Culmea ironiei este că la demontarea lor s-a ajuns tot prin efortul unor cercetători apuseni, însă dintre cei pentru care nu erezia, ci ortodoxia este atrăgătoare și elocventă.

---

[72] Patriarhul Iustin Moisescu, *Evagrie din Pont*, p. 11.

[73] Chiar și manualul reputatului patrolog grec Panaiotis Hristu prezintă „viața, opera și doctrina" lui Evagrie exclusiv prin rezumarea scrierilor lui A. Guillaumont, fără a aminti măcar de cercetările pr. Bunge sau de existența vreunei alte viziuni și interpretări asupra tematicii evagriene (*Patrologia greacă*, vol. III, în limba greacă, Tesalonic, 2008, pp. 201-214).

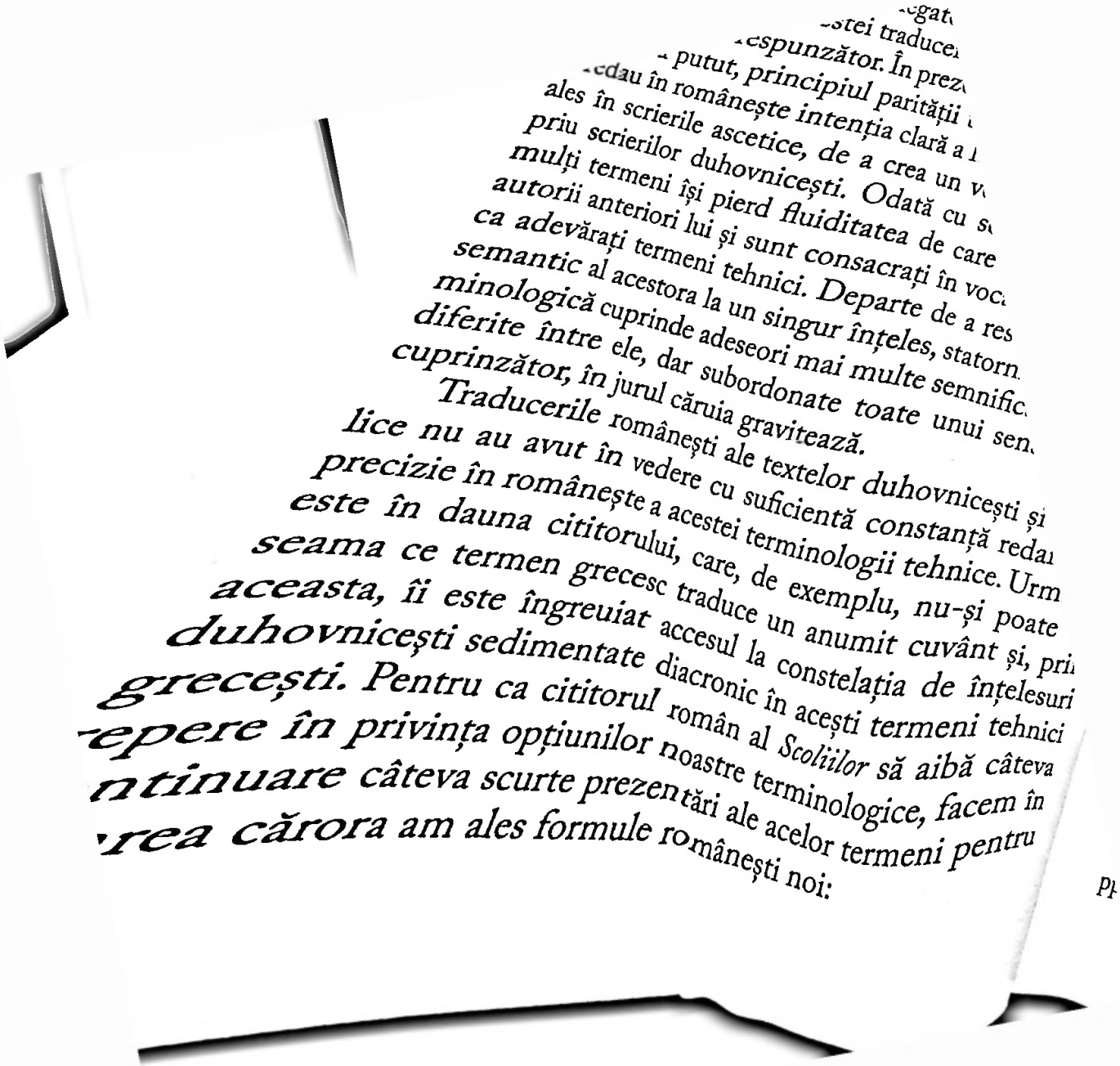

a. γνῶσις. De obicei, acest s
„cunoștință" sau „cunoaștere", evit
tic termenul „gnoză" datorită asuma
către ereticii gnostici, lucru care, pen
vistică a majorității traducătorilor, ar
între gnoză și erezie. Această viziune tr
deoarece ne alterează în mod extrem de p
asupra creștinismului primelor veacuri. Aflăm
Testament că apostolii au avut de înfruntat
„gnostică", pretins autentică. Acesteia Sfântul P
adevărata gnoză creștină, poziționând gnoza în
iubirea și cu harismele (*cf. 1 Corinteni* 12, 13), spec
adevărata gnoză este un element specific creștin, al
alte virtuți (*cf. 1 Corinteni* 1, 5; 12, 8; *2 Corinteni* 8, 7
trebuie să sporească în adevăratul creștin (*cf. Coloseni* 1, 9
Filipeni 3, 8). La Sfântul Pavel, acest termen desemneaz
cunoaștere a lui Dumnezeu dobândită prin experiență vie
personală, iluminatoare și sfințitoare, prin care credința „din
auzire" devine credință „din vedere". Textul din *1 Timotei* 6,
20 este, în acest sens, orientat polemic împotriva celor care
în mod mincinos își atribuie termenul de „gnostici"[74], adică
împotriva unor uzurpatori ai acestui nume[75], câtă vreme gnoza

[74] O analiză istorică, filologică, filosofică și teologică detaliată asupra
aparițiilor lui γνῶσις în diferite contexte nou-testamentare, la Rud
BULTMANN, „Γινώσκω", în: *Theological Dictionary of The New T*
vol. 1, Gerhard Kittel, Gerhard Friedrich (eds.), Ed. Eer
Rapids-Michigan, 1991, pp. 689-719.

[75] *Cf.* Jean BORELLA, *Problèmes de gnose*, Ed.
279-280.

este rezervată creștinilor ajunși la o cunoaștere interioară, trăită „în Hristos și în Biserică", a tainelor dumnezeiești. În continuarea viziunii nou-testamentare asupra gnozei autentice, Clement Alexandrinul desemnează prin „gnostic" pe creștinul ajuns la o vârstă duhovnicească înaltă, și nu apartenența la o sectă sau la o școală religioasă[76]. Pentru Evagrie, termenul de „gnoză" se specializează până într-acolo încât denumește chiar esența Dumnezeirii, denumită „gnoză ființială". Odată cu înaintarea duhovnicească are loc și împărtășirea treptată de această gnoză, adică de unire tot mai intimă între om și Dumnezeu, fără a ajunge la dispariția umanului, nici la anularea caracterului creat al omului. Prin urmare, atunci când substantivul γνῶσις denumește în mod specializat fie pe Dumnezeu, Care vine și Se împărtășește omului la rugăciune, fie starea lăuntrică a minții dobândită în urma acestor

[76] Clement Alexandrinul, *Stromate*, VII, 13, 82. Analizând istoria sensului ortodox al expresiei „gnoză" în creștinismul primelor secole, Louis Bouyer scrie: „Departe de a fi creat termenul «gnoză» ca noțiune ortodoxă, Clement și Origen l-au primit de la Biserică" („Gnôsis: le sens orthodoxe de l'expression jusqu'aux Pères alexandrins", în: *Journal of Theological Studies*, IV (1953), 2, p. 203). Termenul nu este o creație spontană creștină, ci a fost preluat de Sfântul Pavel din iudaism, fiind consfințit de tradiția biblică a *Septuagintei*, „situat în contextul apologeticii iudaice din diaspora, mai cu seamă alexandrină. Nu este vorba nici de o creație terminologică nouă, nici de un împrumut pur și simplu din tradițiile filosofice" (Pierre-Thomas Camelot, „Gnose chrétienne", *DS* 6, 511). În continuarea studiilor sale asupra gnozei ortodoxe, în sensul biblic și patristic originar, Jean Borella atrage atenția asupra alergiei culturii apusene față de gnoza autentică, pe fundalul atracției ei irezistibile spre gnosticismul eretic (J. Borella, *Problèmes de gnose*, pp. 286-287).

cercetări dumnezeiești, l-am tradus prin „gnoză". Am făcut aceasta pentru a-l diferenția atât de substantivul „cunoștință", care desemnează setul de idei sau învățături câștigate prin experiență sau învățare, cât și de termenul „cunoaștere", care denumește însuși procesul de dobândire a cunoștințelor, fie că acestea sunt duhovnicești, fie că sunt seculare.

b. πρακτική. În „Prologul" *Tratatului practic*, Evagrie împarte viața duhovnicească în trei etape, împărțire devenită normativă în tradiția filocalică ulterioară. Prima etapă, πρακτική, a fost denumită în traducerile românești cu varii termeni, precum: „lucrare", „nevoință", „făptuire", „practică". Întrucât această etapă are legile ei duhovnicești foarte precise, scop propriu și caracteristici bine definite, ea trebuie marcată și terminologic cu un singur cuvânt cuprinzător, care să nu aibă alte conotații și nici sinonimie, fie ea parțială, cu alți termeni. De aceea l-am tradus în mod constant prin „făptuire", iar după caz, am utilizat adjectivul „făptuitor". Ne-am oprit asupra lui pentru a păstra mireasma pe care o aduce cu sine, potrivită unui text patristic, fără a glisa spre zona arhaismelor ininteligibile. Dacă titlul lucrării evagriene *Πρακτικός* l-am tradus totuși prin *Tratatul practic*, deși în lumina observațiilor de mai sus ar fi fost consecvent să-l traducem prin *Făptuitorul*, am făcut-o pentru a păstra titlul consfințit în românește de o destul de îndelungată folosință și pentru a nu crea confuzii inutile.

c. ἠθική. Acest adjectiv este folosit de Evagrie ca atribut pentru substantivul „contemplație" (*Scolia* 1 *la Ecclesiast* 1, 1). A fost preluat în literatura filocalică, Sfântul Simeon Noul Teolog scriind o serie de *Cuvântări etice*, iar ucenicul său,

este rezervată creștinilor ajunși la o cunoaștere interioară, trăită „în Hristos și în Biserică", a tainelor dumnezeiești. În continuarea viziunii nou-testamentare asupra gnozei autentice, Clement Alexandrinul desemnează prin „gnostic" pe creștinul ajuns la o vârstă duhovnicească înaltă, și nu apartenența la o sectă sau la o școală religioasă[76]. Pentru Evagrie, termenul de „gnoză" se specializează până într-acolo încât denumește chiar esența Dumnezeirii, denumită „gnoză ființială". Odată cu înaintarea duhovnicească are loc și împărtășirea treptată de această gnoză, adică de unire tot mai intimă între om și Dumnezeu, fără a ajunge la dispariția umanului, nici la anularea caracterului creat al omului. Prin urmare, atunci când substantivul γνῶσις denumește în mod specializat fie pe Dumnezeu, Care vine și Se împărtășește omului la rugăciune, fie starea lăuntrică a minții dobândită în urma acestor

[76] Clement Alexandrinul, *Stromate*, VII, 13, 82. Analizând istoria sensului ortodox al expresiei „gnoză" în creștinismul primelor secole, Louis Bouyer scrie: „Departe de a fi creat termenul «gnoză» ca noțiune ortodoxă, Clement și Origen l-au primit de la Biserică" („Gnôsis: le sens orthodoxe de l'expression jusqu'aux Pères alexandrins", în: *Journal of Theological Studies*, IV (1953), 2, p. 203). Termenul nu este o creație spontană creștină, ci a fost preluat de Sfântul Pavel din iudaism, fiind consfințit de tradiția biblică a *Septuagintei*, „situat în contextul apologeticii iudaice din diaspora, mai cu seamă alexandrină. Nu este vorba nici de o creație terminologică nouă, nici de un împrumut pur și simplu din tradițiile filosofice" (Pierre-Thomas Camelot, „Gnose chrétienne", *DS* 6, 511). În continuarea studiilor sale asupra gnozei ortodoxe, în sensul biblic și patristic originar, Jean Borella atrage atenția asupra alergiei culturii apusene față de gnoza autentică, pe fundalul atracției ei irezistibile spre gnosticismul eretic (J. Borella, *Problèmes de gnose*, pp. 286-287).

cercetări dumnezeiești, l-am tradus prin „gnoză". Am făcut aceasta pentru a-l diferenția atât de substantivul „cunoștință", care desemnează setul de idei sau învățături câștigate prin experiență sau învățare, cât și de termenul „cunoaștere", care denumește însuși procesul de dobândire a cunoștințelor, fie că acestea sunt duhovnicești, fie că sunt seculare.

b. πρακτική. În „Prologul" *Tratatului practic*, Evagrie împarte viața duhovnicească în trei etape, împărțire devenită normativă în tradiția filocalică ulterioară. Prima etapă, πρακτική, a fost denumită în traducerile românești cu varii termeni, precum: „lucrare", „nevoință", „făptuire", „practică". Întrucât această etapă are legile ei duhovnicești foarte precise, scop propriu și caracteristici bine definite, ea trebuie marcată și terminologic cu un singur cuvânt cuprinzător, care să nu aibă alte conotații și nici sinonimie, fie ea parțială, cu alți termeni. De aceea l-am tradus în mod constant prin „făptuire", iar după caz, am utilizat adjectivul „făptuitor". Ne-am oprit asupra lui pentru a păstra mireasma pe care o aduce cu sine, potrivită unui text patristic, fără a glisa spre zona arhaismelor ininteligibile. Dacă titlul lucrării evagriene *Πρακτικός* l-am tradus totuși prin *Tratatul practic*, deși în lumina observațiilor de mai sus ar fi fost consecvent să-l traducem prin *Făptuitorul*, am făcut-o pentru a păstra titlul consfințit în românește de o destul de îndelungată folosință și pentru a nu crea confuzii inutile.

c. ἠθική. Acest adjectiv este folosit de Evagrie ca atribut pentru substantivul „contemplație" (*Scolia* 1 *la Ecclesiast* 1, 1). A fost preluat în literatura filocalică, Sfântul Simeon Noul Teolog scriind o serie de *Cuvântări etice*, iar ucenicul său,

Nichita Stithatul, lăsându-ne *Trei sute de capete etice, naturale și gnostice*. Din cauza confuziei pe care termenii „etic" și „moral" o suscită în românește, ducând la înțelegerea greșită în contextele care ne interesează aici, l-am redat pe ἠθική prin „făptuitoare", întrucât etapa făptuitoare mai este numită de Evagrie și „etică" sau „morală". În acest fel, cititorul poate înțelege că termenii pe care ἠθική îi determină, cum ar fi „contemplațiile făptuitoare", corespund primei etape din cele trei ale urcușului duhovnicesc.

d. νόημα. Redat până acum în mod invariabil prin „înțeles" sau „idee", substantivul νόημα denumește totuși o imagine complexă, întipărită în partea rațională (τὸ λογιστικόν), așa cum arată structura sa morfologică, în care terminația „-μα" indică rezultatul acțiunii. Cu alte cuvinte, informațiile venite prin simțuri, mai ales prin văz, stocate de minte în memorie, sunt activate mai ales ca imagini interioare, localizate mental, foarte rar ca înțelesuri simple, care, după cum spune Evagrie, nu se întipăresc în minte și nu îi dau o formă. De aceea am optat pentru traducerea lui νόημα prin „reprezentare" sau „imagine mentală", pentru a indica procesul duhovnicesc interior, în care mintea operează nu cu noțiuni, ci cu imagini, de obicei pătimașe. În foarte rarele cazuri în care contextul arată că e vorba de un înțeles simplu, fără reprezentare vizuală, lăuntrică, am folosit vechea echivalare a lui νόημα prin „înțeles".

e. θεολογική. Este a treia etapă a urcușului duhovnicesc, denumită de Evagrie în același „Prolog" al *Tratatului practic* „theologia sau fericirea ultimă". Pentru a marca deosebirea radicală între disciplina discursivă, universitară sau nu, care se ocupă cu problematica vastă legată de Dumnezeu și legăturile

omului cu El, numită „teologie", și această stare duhovnicească la care se ajunge în urma unui parcurs ascetic punctat riguros în scrierile filocalice, am adoptat grafia „theologie" ori de câte ori termenul viza această etapă duhovnicească.

f. προαίρεσις. Termen în care se intersectează sensuri filosofice, biblice și ascetice, a fost tradus prin „dispoziție", „înclinație spre ceva", „avânt", „elan", „pornire". Datorită lui Evagrie a fost fixat în cuprinsul său sensul aristotelic de alegere făcută în urma unei deliberări lucide, în cunoștință de cauză, pe temeiul unor principii bine stabilite. De aceea, peste tot în *Scolii* traducerea lui προαίρεσις prin „alegere" presupune ca subiect omul, duhul sau mintea lui, precum și faptul că ea este „deliberată", implicând adică participarea activă și conștientă a minții la înfăptuirea unor acte ascetice.

g. πνεῦμα. Fiind un omonim, πνεῦμα poate însemna atât „suflare de aer", „vânt", cât și „duh", acesta din urmă fie ca parte a omului, fie ca Duh al lui Dumnezeu. De aceea, doar contextul este în măsură să îi precizeze sensul pentru fiecare caz în parte, comentariul evagrian orientând și opțiunea traducătorului. O atenție specială pretinde sintagma προαίρεσις πνεύματος, pe care am tradus-o, după caz, fie prin „alegere a duhului", fie prin „alegere făcută în vânt". Prima formă, cum apare, de exemplu, la *Ecclesiastul* 2, 11, se impune când din contextul tâlcuirii reiese că subiectul alegerii este duhul omului (*cf. 1 Corinteni* 2, 11) sau mintea sa[77]. A doua variantă am folosit-o când genitivul πνεύματος indică obiectul alegerii, reprezentat de diferitele forme ale deșertăciunii,

[77] *Scolia* 10 *la Ecclesiast* 2, 11.

a căror alegere este, prin urmare, una „făcută în vânt". Așa sunt versetele din *Ecclesiastul* 2, 26; 4, 4, și mai ales 4, 6, de unde reiese clar că προαίρεσις πνεύματος trebuie tradusă prin „alegere făcută în vânt", întrucât este „un fel de voință sufletească pătimașă"[78], și „nu se aplică în mod comun fiecărui verset, unde se află și unele lucruri lăudabile"[79], în timp ce alegerea făcută de duhul omului, respectiv „alegerea duhului", nu e întotdeauna pătimașă[80].

* * *

Prezentele traduceri au la bază textul grecesc din edițiile critice publicate în seria *Sources Chrétiennes*, vol. 340 (Évagre le Pontique, *Scolies aux Proverbes*, introduction, texte critique, traduction, notes, appendices et index par Paul Géhin, Les Éditions du Cerf, Paris, 1987), respectiv vol. 397 (Évagre le Pontique, *Scolies à L'Ecclésiaste*, édition princeps du texte grec, introduction, traduction, notes et index par Paul Géhin, Les Éditions du Cerf, Paris, 1993). Sistemul de trimiteri biblice îl reproduce integral pe cel folosit de editorul francez, acesta incluzând numărul capitolului, al versetului, precum și pe cel al rândurilor care subdivizează fiecare verset

[78] *Scolia* 27 *la Ecclesiast* 4, 6.

[79] *Scolia* 51 *la Ecclesiast* 6, 9.

[80] În introducerea sa la *Scoliile la Ecclesiast*, P. Géhin, fidel pozițiilor lui A. Guillaumont, e de părere că sintagma în cauză trebuie tradusă în toate cazurile ca „alegere a duhului", întrucât exprimă un sens voluntarist care s-ar potrivi concepțiilor origeniste (*SC* 397, p. 18).

în ediţiile moderne ale *Septuagintei*. Diferenţele între versiunea textului biblic utilizat de Evagrie şi cea din actuala Biblie ortodoxă se datorează faptului că autorul patristic citeşte *Septuaginta* (folosită de majoritatea Părinţilor Bisericii), în vreme ce ediţiile biblice sinodale moderne, începând din perioada interbelică, recurg la *Textul masoretic* pentru majoritatea cărţilor Vechiului Testament.

Traducerea în românește a *Scoliilor* avvei Evagrie *la Pilde* și *Ecclesiast* reprezintă prima etapă în editarea integrală a lucrărilor exegetice evagriene, ale căror ediții critice se află în curs de elaborare. Ediția de față, prin studiul introductiv, opțiunile traductologice și notele explicative, răspunde interesului constant arătat în România față de opera și personalitatea marelui autor filocalic și se situează pe o linie de interpretare contemporană și duhovnicească, ale cărei începuturi pot fi identificate și în studiile Patriarhului Iustin, urmărind să contribuie astfel la conturarea, înțelegerea și promovarea adevăratului profil teologic al avvei Evagrie.

Ieromonah Agapie Corbu

Scolii la Pilde

Scolii la Pilde

I, 1. *Pildele lui Solomon, fiul lui David,*
care a împărățit în Israel.

1. Pilda este o zicere care prin lucruri sensibile arată lucrurile inteligibile.

2. „Împărăția lui Israel" este cunoștința duhovnicească ce cuprinde rațiunile despre Dumnezeu, despre cele netrupești și trupești și despre judecată și pronie, sau cea care descoperă contemplația despre făptuire[1], fizică și theologie[2].

I, 2[1]. *Pentru a cunoaște înțelepciunea și învățătura...*

3. De aceea spune că „a împărățit în Israel", tocmai „pentru a cunoaște înțelepciunea și învățătura". Înțelepciunea este cunoștința celor trupești și netrupești, a judecății și a proniei contemplate în acestea, iar învățătura este nepătimirea

[1] În original: περὶ ἠθικῆς. Etapa făptuirii mai este numită de Evagrie și „etică".

[2] Cele trei mari etape ale vieții duhovnicești, potrivit „Prologului" la *Tratatul practic*, sunt făptuirea, în care are loc despătimirea, contemplația naturală, la care se intră prin ușa iubirii, și contemplația Sfintei Treimi sau „theologia", numită și „fericirea ultimă"; *cf. Scolia* 1 *la Ecclesiast* 1, 1.

relativă[3], observată în legătură cu partea pătimitoare sau irațională a sufletului.

I, 3[3]. ... *și pentru a judeca drept.*

4. „A judeca drept" arată că facultatea de judecare trebuie să fie dreaptă și fără întorsături. În noi există trei facultăți de judecare: simțirea, rațiunea și mintea. Simțirea este pentru cele sensibile; rațiunea, pentru nume și verbe și pentru cele rostite; iar mintea, pentru cele inteligibile.

I, 7[3]. *Iar evlavia față de Dumnezeu este începutul simțirii,*

5. După cum mintea le percepe pe cele sensibile prin simțuri, tot așa prin virtuți le vede în mod inițiatic[4] pe cele inteligibile. De aceea înțeleptul Solomon ne învață că acestea au rolul [pe care îl are] simțirea[5].

---

[3] Formula μετριοπάθεια παθῶν, de proveniență peripateticiană, exprimă crezul că patimile nu pot fi eliminate deplin, ci doar dominate și ținute în stăpânire de rațiune. Școala stoică, cu care polemiza cea peripatetică în această chestiune, susținea contrarul, respectiv posibilitatea unei nepătimiri absolute. Discuția detaliată a problemei, la Ilsetraut HADOT și Pierre HADOT, *Apprendre à philosopher dans l'Antiquité*, Ed. Le Livre de Poche, Paris, 2004, p. 76.

[4] Vechiul verb al vederii, ἐποπτεύω, întâlnit încă de la Homer, a fost consacrat tehnic în vocabularul misteric, în care el numește actul contemplării supreme, atins de inițiații în marile misterii de la Eleusis în treapta numită „epopteică", a treia și cea mai înaltă dintre inițierile eleusine. Prin folosirea acestui verb tehnic, Evagrie le sugerează celor atenți la nuanțele limbii faptul că doar mintea celor despătimiți și intrați („inițiați") în contemplația naturală le poate vedea „în mod inițiatic pe cele inteligibile" (*cf. TP*, „Prolog", 8).

[5] Virtuțile sunt pentru minte ceea ce reprezintă simțurile fizice pentru trup. Tema simțului duhovnicesc al minții va fi amplu dezvoltată de SFÂNTUL DIADOH AL FOTICEEI (*Capetele gnostice*, 30, *FR* 1, trad. rom.,

I, 7[4]. *însă necinstitorii*[6] *disprețuiesc înțelepciunea și învățătura.*

6. Cei care dobândesc răutatea „disprețuiesc înțelepciunea și învățătura", dar în vorbe mi se pare că nimeni nu disprețuiește înțelepciunea și învățătura.

I, 9. *Fiindcă vei avea pe creștetul tău cununa harurilor și colier de aur împrejurul gâtului.*

7. După cum „creștetul" și „gâtul" arată aici mintea, tot așa „cununa" și „colierul" înseamnă aici cunoștința. Fiindcă acesta este obiceiul Duhului Sfânt, să folosească multe nume pentru a-L numi pe Dumnezeu și pe îngerii Lui, mintea, virtutea, cunoștința, răutatea, neștiința și chiar pe diavol și pe îngerii lui. Dar numele nu se dau în mod simplu, după cum li se pare unora, fiindcă acestea sunt semne care indică diferitele feluri de lucrări: pe cele ale lui Dumnezeu, Care lucrează în noi prin îngeri, pe cele ale noastre săvârșite în El, pe cele ale demonilor îndreptate către noi și pe cele ale noastre îndreptate către ei.

I, 13. *Să înșfăcăm avuția lui de mare preț, iar casele să ni le umplem de prăzi.*

8. „Avuția" dreptului sunt înțelepciunea, priceperea și chibzuința[7], fiindcă spune: „Câștigă înțelepciunea și câștigă

introd. și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Harisma, București, 1993, pp. 425-426).

[6] Am tradus adjectivul ἀσεβής,-ες prin „necinstitor", întrucât se integrează în sistemul teologic avut în vedere de Evagrie, denumindu-i pe cei care nu împlinesc cele consfințite de legea dumnezeiască. Astfel, un „necinstitor" nu e neapărat și „necredincios", termen cu care e tradus în edițiile românești ale Vechiului Testament.

[7] Virtuțile enumerate aici sunt proprii părții raționale. Potrivit *Tratatului practic*, „lucrarea chibzuinței este, pe de o parte, de a face

priceperea"[8] și: „Cel care câștigă chibzuința se iubește pe sine"[9]. Dar necinstitorii răpesc această avuție, convingându-l pe cel drept să facă ceva din cele neîngăduite de Dumnezeu, pentru ca mintea, după ce a fost orbită de păcat, să cadă din aceste sfinte avuții.

9. Demonii îi pradă pe cei pe care îi biruiesc, luând de la aceștia panoplia lui Dumnezeu, coiful și platoșa și sabia Duhului, care este cuvântul lui Dumnezeu[10].

I, 14[1-2]. *Aruncă-ți sorțul cu noi*
și vom avea toți o pungă de obște.

10. Acești împreună-moștenitori ai vrăjmașilor sunt cei care se împărtășesc din aceeași răutate ca și ei. Iar „de obște" este ceea ce nu aparține lui Dumnezeu cel Unul.

I, 17. *Nu pe nedrept se întind lațuri zburătoarelor.*

11. „Lațul" este pedeapsa veșnică[11] dată de Dreptul Judecător[12] sufletelor necurate, pentru a-și pierde aripile crescute rău.

---

strategia luptei împotriva puterilor potrivnice, de apărare a virtuților, iar pe de alta, de organizare împotriva răutăților, conducându-le pe cele neutre potrivit cu împrejurările. Lucrarea priceperii este de a le rândui în chip armonios pe toate cele care contribuie la atingerea scopului nostru. Lucrarea înțelepciunii este de a contempla rațiunile celor trupești și ale celor netrupești" (*TP*, 89).

[8] *Pildele* 4, 5.

[9] *Pildele* 19, 8.

[10] *Cf. Efeseni* 6, 11-17. Avem aici un exemplu tipic de tâlcuire a Scripturii cu Scriptura.

[11] *Cf. Matei* 25, 46. Textul vorbește despre veșnicia iadului, fiind important pentru corecta receptare a eshatologiei evagriene.

[12] *Cf. 2 Timotei* 4, 8.

I, 20. *Înțelepciunea este cântată la ieșiri,*
iar în locuri largi merge cu îndrăzneală;
21. *este propovăduită de pe înălțimile zidurilor*
și sălășluiește la porțile celor puternici.

12. Acum numește „ieșire" sufletul care a fost scos din răutate și din neștiință. Astfel este și ieșirea fiilor lui Israel, care a avut loc după creația rezultată din judecata și învățătura lui Dumnezeu. Iar sufletul îl numește „loc larg", pentru că zice: „Lărgește-ți gura, și-o voi umple"[13]; și Pavel spune în *Epistola către corinteni*: „Lărgiți-vă și voi"[14]. Și, astfel, înțelepciunea „este cântată" de sufletul care iese [din răutate], iar în sufletul lărgit prin virtuți „merge cu îndrăzneală". „Înălțime a zidului" acestui [suflet] numește piscul nepătimirii, dacă este adevărat că „cei care iubesc Legea se înconjoară pe ei înșiși cu un zid"[15]. Pentru aceste ziduri se roagă și David, zicând: „Să se zidească zidurile Ierusalimului"[16], arătându-le pe cele ale sufletului, care au fost dărâmate din cauza [femeii] lui Urie[17]. „Porți ale celor puternici" numește virtuțile înțelepților, fiindcă spune: „Deschideți-mi porțile dreptății"[18] și: „Cei puternici sunt iuți la mânie: să nu bea vin, ca nu cumva, bând, să uite de înțelepciune și să nu-i mai poată judeca drept pe cei neputincioși"[19].

---

[13] *Psalmul* 80, 9.
[14] *2 Corinteni* 6, 13.
[15] *Pildele* 28, 4 (în *Septuaginta*).
[16] *Psalmul* 50, 19.
[17] *Cf. 4 Regi* 11.
[18] *Psalmul* 117, 19.
[19] *Pildele* 31, 4-5.

I, 26. *De aceea, și eu voi râde de pieirea voastră*
și mă voi veseli atunci când vă va veni prăpădul.

13. Prin urmare, cum de Solomon spune mai încolo că „cel care se bucură de un om pierdut nu va fi nepedepsit”[20]? Ori poate că înțelepciunea se bucură așa cum s-a bucurat de pieirea[21] lui Matei vameșul[22] și de pieirea tâlharului care a crezut în Hristos[23], fiindcă înțelepciunea i-a pierdut și pe vameș, și pe tâlhar.

I, 27[1-3]. *Și când tulburarea va veni pe neașteptate asupra voastră,*
iar surparea va fi de față asemenea unei furtuni,
sau când necazul și împresurarea vor da peste voi.

14. „Împresurarea” este învățătura făptuitoare[24] care distruge sufletul zidit rău.

I, 30[1]. *N-au vrut să ia aminte la sfaturile mele.*

15. Dacă depinde de noi[25] să vrem să luăm aminte la sfaturile înțelepciunii sau să nu vrem să luăm aminte, atunci

---

[20] *Pildele* 17, 5.

[21] Evagrie folosește aici cuvântul „pieire”, ἀπώλεια, cu sens pozitiv, de dispariție a răului și a neștiinței.

[22] *Cf. Matei* 9, 9.

[23] *Cf. Luca* 23, 42-43.

[24] Am tradus διδασκαλία ἠθική prin „învățătură făptuitoare” datorită echivalenței semantice, în scrisul evagrian, între πρακτική și ἠθική, asupra căreia am zăbovit și în „Studiul introductiv”. Sintagma face trimitere, de bună seamă, la *Tratatul practic*.

[25] Deși expresia „depinde de noi”, ἐφ'ἡμῖν ἐστίν, ține evident de un context stoic, în mod concret de *Manualul* lui Epictet, care începe cu

înseamnă că am fost făcuți având libertate de alegere. Asemenea acestui [verset] este și: „Dacă veți vrea și mă veți asculta, veți mânca bunătățile pământului, iar de nu veți vrea și nici nu mă veți asculta, sabia vă va mânca, fiindcă gura Domnului a grăit acestea"[26].

I, 32[1]. *Vor fi uciși, fiindcă nedreptățeau pruncii.*

16. După cum „pruncii" se găsesc [la mijloc] între cei drepți și cei nedrepți, tot așa și toți oamenii se găsesc între îngeri și demoni, nici demoni fiind, nici îngeri numindu-se, până la sfârșitul veacului[27].

I, 33. *Însă cel care mă ascultă se va sălășlui întru nădejde și va petrece în isihie, neînfricoșat de niciun rău.*

17. Cel nepătimaș „petrece în isihie, neînfricoșat" din partea niciunui gând rău.

II, 1. *Fiule, dacă, primind vorba poruncii mele, o vei ascunde la tine,*

înfățișarea lucrurilor care depind și care nu depind de noi, totuși scolia ilustrează direcția creștină de interpretare a lui Epictet, concretizată apoi și în *Manualul* lui Nil Ascetul (*PG* 79, 1285-1312), *Învățăturile* atribuite, în *Filocalia greacă*, lui Antonie cel Mare și târzia *Parafrază creștină a „Manualului" lui Epictet* (*SC* 503). Linia neoplatonică de valorificare a *Manualului* este sensibil diferită (*cf.* analiza realizată de Ilsetraut Hadot și Pierre Hadot în *Apprendre à philosopher dans l'Antiquité*), Evagrie preluând doar terminologia, nu și viziunea filosofică.

[26] *Isaia* 1, 19-20.

[27] *Cf. Matei* 28, 20.

2[1]. *atunci urechea ta va da ascultare înțelepciunii.*

18. „Ascunde porunca" lui Dumnezeu cel care o împlinește, de vreme ce se spune și că demonii, nerăbdând ca noi să o împlinim, o răpesc[28].

II, 3[1-2]. *Fiindcă, de vei chema înțelepciunea*
și vei da glasul tău întru pricepere,

19. Acum numește „glas" nepătimirea sufletului, fiindcă aceasta „cheamă" în mod firesc cunoștința lui Dumnezeu. Așa zice și David: „Cu glasul meu către Domnul am strigat"[29]; și iarăși: „Ia aminte la glasul rugăciunii mele"[30].

II, 5. *Atunci vei pricepe frica de Domnul*
și vei afla cunoștința lui Dumnezeu.

20. „Atunci vei pricepe" cum frica de Domnul este începutul înțelepciunii[31] și cum aduce „cunoștința lui Dumnezeu". Dar trebuie ca înțelepciunea și priceperea să existe mai dinainte, pentru a putea înțelege frica de Domnul. Iar pe acestea le vom spune celor care disprețuiesc înțelepciunea și priceperea[32], vrând însă să scape la frica de Dumnezeu ca la un lucru la îndemână[33].

---

[28] *Cf. Matei* 13, 19.

[29] *Psalmul* 76, 1.

[30] *Psalmul* 65, 18.

[31] *Cf. Pildele* 1, 7.

[32] *Cf. Pildele* 1, 7.

[33] Scolia este adresată monahilor needucați și simpli cu înțelegerea, care ridicau incultura la înălțimea unei premise a sfințeniei, căreia i-ar fi de ajuns frica de Domnul. Evagrie arată că aceasta este doar „începutul

II, 9. *Atunci vei pricepe dreptatea și judecata*
și vei merge drept pe toate căile[34] *bune.*

21. Numește „căi" poruncile lui Dumnezeu care ne duc la cunoașterea lui Dumnezeu. Și David zice: „De aceea mă îndreptam spre toate poruncile Tale"[35].

II, 12. *Ca să se izbăvească de calea cea rea*
și de bărbatul care nu spune nimic vrednic de crezare.

22. Toate cele pe care le spun sfinții îngeri sunt vrednice de crezare. Oamenii însă pe unele le spun vrednice de crezare, iar pe altele, nevrednice de crezare. Dar [versetul arată că] diavolul „nu spune nimic vrednic de crezare", în loc de: „Nu este vrednic să fie crezut". Căci acum îl numește pe diavol „bărbat", adică omul viclean care a semănat neghina[36].

înțelepciunii" și că, pentru a o înțelege și asimila duhovnicește, e nevoie „ca înțelepciunea și priceperea să existe mai dinainte". Că Evagrie nu este însă un „filosof în pustie", o arată *Scolia* 68 *la Pilde* 5, 20, în care subliniază latura înșelătoare a „înțelepciunii din afară". Un reflex al acestei viziuni sunt capetele 79-83 din *Despre legea duhovnicească* a Sfântului Marcu Ascetul, unde sunt mustrați monahii care se mândresc cu simplitatea și cu lipsa lor de învățătură.

[34] În original: ἀξών – „ax, osie, ax al drumului", de unde „cale". Faptul că, la Atena, ἀξών desemna o placă de lemn, având gravate pe ea legile lui Solon, pivotantă pe o axă, ar putea fi o sursă a asocierii pe care Evagrie o face cu Legea.

[35] *Psalmul* 118, 128.

[36] *Cf. Matei* 13, 25, 28.

II, 17. *Fiule, să nu te cuprindă sfatul rău*
care s-a lepădat de învățătura primită în tinerețe
și a uitat de dumnezeiescul legământ!

23. Dacă „sfatul" este o oarecare mișcare a minții, cum de acesta „s-a lepădat de învățătura primită în tinerețe"? Și cum „a uitat de dumnezeiescul legământ"? Pentru că ni se vorbește despre „sfatul rău" ca despre o viețuitoare rațională. Sau poate că aici îl numește „sfat rău" pe diavol, fiindcă acesta s-a sfătuit[37] rău, zicând: „Pune-voi tronul meu deasupra stelelor; fi-voi asemenea Celui Preaînalt"[38]. Dar „a uitat" și de sfânta cunoștință atunci când „a părăsit învățătura din tinerețe", această „tinerețe" arătând starea lui de dinainte, când era invidiat printre pomii Raiului[39].

II, 19. *Toți cei care merg după el nu se vor mai întoarce*
și nici nu vor înțelege cărările drepte,
fiindcă nu sunt prinși de ani de viață.

24. „[Domnul] îi iubește pe cei care urmăresc dreptatea"[40] și [de aceea s-a scris]: „Alergați așa încât să prindeți"[41].

---

[37] Substantivul βουλή are atât sensurile de „chibzuire, deliberare, hotărâre luată", cât și de „sfat (oferit cuiva)". Evagrie se bazează pe aceste variații ale sensului pentru a trece de la ideea de „sfat primit" la cea de personificare a diavolului, care a deliberat și a hotărât rău, căzând astfel din vrednicia sa îngerească.

[38] *Isaia* 14, 13-14.

[39] *Cf. Iezechiel* 31, 9.

[40] *Pildele* 15, 9.

[41] *1 Corinteni* 9, 24.

25. Câți „sunt prinși de ani de viață", aceștia „vor înțelege[42] cărările drepte". [De aceea s-a scris:] „Mila Ta, Doamne, mă va urma în toate zilele vieții mele"[43].

II, 21[1-2]. *Cei buni vor fi locuitorii pământului,*
iar cei fără de răutate vor rămâne pe el.

26. Cei care stăruie în nerăutate au rămas pe pământ, adică în cunoștință; iar cei care au căzut din pricina răutății se vor reîntoarce prin bunătate.

III, 1. *Fiule, nu uita rânduielile mele,*
iar inima ta să păzească cuvintele mele!

27. Dacă uită de Lege acela care nu trăiește după rânduială, își amintește de ea cel care trăiește potrivit ei. Și, dacă păzește cuvintele lui Dumnezeu acela care le împlinește, atunci cel care nu voiește să le facă le pierde, fiindcă spune: „Nu cei care aud Legea sunt drepți la Dumnezeu, ci cei care împlinesc Legea vor fi socotiți drepți"[44].

III, 5. *Încrede-te în Dumnezeu din toată inima,*
iar cu înțelepciunea ta să nu te semețești.

28. Spune: „Să nu te semețești" fiindcă ai câștigat înțelepciunea lui Dumnezeu. Iar că despre înțelepciunea lui Dumnezeu vorbește aici, și nu despre cea omenească, [se vede

[42] Evagrie exploatează polisemia verbului καταλαμβάνω, care înseamnă „a prinde", dar și „a prinde un înțeles", adică „a înțelege".

[43] *Psalmul* 22, 6.

[44] *Romani* 2, 13.

din faptul că] aduce dovezi, deoarece spune: „În toate căile tale cunoaște-o pe ea, ca să taie drept căile tale”[45].

III, 8. *Atunci se va vindeca trupul tău*
și oasele tale vor fi îngrijite.

29. Când puterile sufletești vor avea parte de îngrijire, atunci vor spune: „Doamne, cine este asemenea Ție?” „Pentru că toate oasele mele vor zice: «Doamne, Doamne, cine este asemenea Ție?»”[46] Prin urmare, dacă puterea de amintire a sufletului are parte de îngrijire, va spune cu siguranță: „Adu-su-mi-am aminte de Dumnezeu și m-am veselit”[47]. Tot așa și puterea vizuală va spune: „Înțeles-am lucrurile Tale și mi-am ieșit din sine”[48]. În același fel și partea poftitoare [va spune]: „Doamne, înaintea Ta este toată dorirea mea!”[49] Va zice încă și cea rațională: „Cugetat-am la zilele cele de demult”[50]. Potrivit cu acestea se va întâmpla și cu toate celelalte puteri [sufletești][51].

III, 15[1-2]. *[Înțelepciunea] este mai de cinste*
decât pietrele prețioase:
nimic viclean nu-i va sta împotrivă.

---

[45] *Pildele* 3, 6.

[46] *Psalmul* 34, 9.

[47] *Psalmul* 76, 3.

[48] *Avacum* 3, 2 (în *Septuaginta*).

[49] *Psalmul* 37, 9.

[50] *Psalmul* 76, 5.

[51] Se vede de aici că preluarea de către Evagrie a învățăturii filosofice despre tripartiția sufletului a avut scopul practic al sistematizării etapei practice a despătimirii, fapt care explică și răspândirea sa în lumea autorilor filocalici.

30. Demonii sunt neputincioși doar împotriva înțelepciunii[52], neputând să strecoare gânduri în inima celui ajuns înțelept. Fiindcă mintea inițiată în contemplațiile înțelepciunii devine neprimitoare a gândurilor necurate.

III, 15[3]. *[Aceasta] este binecunoscută tuturor celor care se apropie de ea.*

31. Mintea curată se apropie de înțelepciune, iar cea necurată va fi îndepărtată de aceasta.

III, 18[1]. *Pentru toți cei care se țin de ea, [înțelepciunea] este pom al vieții.*

32. După cădere, Adam este oprit să mănânce din acest pom[53], dacă este adevărat că „pomul vieții crește din roadele dreptății"[54]. Iar dacă „pomul vieții" este înțelepciunea lui Dumnezeu, atunci cu dreptate este oprit să se atingă[55] de acest pom, fiindcă „înțelepciunea nu va pătrunde în sufletul urzitor de rele"[56].

III, 19. *Dumnezeu prin înțelepciune a întemeiat pământul, iar cerurile le-a pregătit prin chibzuință.*
20. *Întru simțire s-au sfărâmat abisurile, iar norii au izvorât rouă.*

---

[52] Se înțelege că e vorba de o stare harică a omului lăuntric, pătruns de „duhul înțelepciunii și al sfatului"(*cf. Isaia* 11, 2).

[53] *Cf. Facerea* 3, 22.

[54] *Pildele* 11, 30.

[55] *Cf. Facerea* 3, 3.

[56] *Înțelepciunea lui Solomon* 1, 4. *Cf. Scolia* 132.

33. Sfântul Pavel, în *Epistola către efeseni*[57], a numit „pământul" amintit aici „lărgime", iar „cerurile" pomenite aici le-a chemat „înălțime", și pe cele numite în mod figurat „abisuri" le-a numit „adâncime", iar pe „norii" care „au izvorât rouă" i-a numit „lungime". Iar acestea toate sunt simboluri ale firilor raționale, împărțite lumilor și trupurilor în mod corespunzător cu starea lor.

III, 22. *Pentru ca sufletul tău să trăiască*
și împrejurul gâtului tău să fie har.
34. A numit „gât" sufletul care a purtat jugul Domnului[58].

III, 23. *Pentru ca să mergi încrezător, în pace, pe toate căile tale,*
iar piciorul tău să nu se poticnească.
35. „Poticneala" pentru firea rațională este gândul necurat sau cunoștința mincinoasă[59].

III, 24. *Dacă ședzi, vei fi fără teamă;*
iar dacă te culci, dulce vei dormi
25. *și nu te vei teme de venirea spaimei,*
nici de năvălirile necinstitorilor.
36. De aici cunoaștem că milostenia[60] îndepărtează năluci-rile înfricoșătoare care ni se întâmplă în timpul nopții. Însă

[57] *Efeseni* 3, 18.

[58] *Cf. Matei* 11, 28-30.

[59] Evagrie vizează aici gnosticismul, împotriva căruia îndreptase atât numeroase din *Capetele gnostice*, cât și alte texte.

[60] Milostenia, ἐλεημοσύνη, trebuie înțeleasă aici ca virtute a inimii simțitoare și compătimitoare cu întreaga făptură.

același lucru îl fac și blândețea, și nemânierea, și îndelunga-răbdare, și toate cele care domolesc în mod firesc mânia tulburată, dacă este adevărat că nălucirile înfricoșătoare obișnuiesc să se nască din tulburarea părții irascibile [a sufletului].

III, 30. *Să nu iubești dușmănia deșartă împotriva omului, ca nu cumva să ți se facă vreun rău.*

37. Această „dușmănie" față de aproapele lucrează un rău.

III, 33. *Blestemul lui Dumnezeu este în casele necinstitorilor, dar sălașurile drepților sunt binecuvântate.*

38. Necunoașterea Domnului se află în sufletele „necinstitorilor", iar cunoașterea lui Dumnezeu, în sufletele „drepților".

III, 34. *Domnul celor mândri le stă împotrivă, iar celor smeriți le dă har.*

39. Precum Domnul Se împotrivește ca Dreptate celor nedrepți și ca Adevăr celor mincinoși, tot așa Se împotrivește și ca Smerenie celor mândri.

III, 35. *Cei înțelepți vor moșteni slava, iar cei necinstitori au ridicat în slăvi necinstea.*

40. „Cei înțelepți vor moșteni" cunoștința, iar necinstitorii au cinstit neștiința.

IV, 2[1]. *Fiindcă dar bun vă dăruiesc.*

41. Trebuie însemnat aici faptul că numește „dar bun" Legea, pentru cel care primește pe nedrept daruri în sânul

său și nu sporește[61]. Fiindcă acolo numește „daruri nedrepte" poruncile celui viclean, pe care mintea privindu-le, nu sporește în căile sale.

IV, 2[2]. *Să nu părăsiți Legea Mea.*

42. „Părăsește Legea" acela care o încalcă.

IV, 8[1]. *Împrejmuiește-o și te va înălța.*

43. Dacă ține de noi[62] „să împrejmuim" înțelepciunea și dacă virtuțile țin de noi, atunci „împrejmuirile" arată aici virtuțile, ca unele care „înalță" cunoștința lui Dumnezeu.

IV, 9. *Ca să-ți pună pe cap cununa harurilor*
și să te apere cu-a desfătării cunună.

44. „Cununa harurilor" și „cununa desfătării" sunt cunoștința lui Dumnezeu, care ne „apără" de orice gând pătimaș și respinge orice gnoză mincinoasă.

IV, 10. *Ascultă, fiule, și primește-mi cuvintele*
și se vor înmulți anii vieții tale,
pentru ca multe să-ți fie căile vieții!

45. Aceste „căi multe" duc spre o singură cale, aceea care zice: „Eu sunt Calea"[63]. Dar „căi multe" a numit virtuțile care duc la cunoștința lui Hristos[64].

---

[61] *Cf. Pildele* 17, 23.

[62] *Vide supra, Scolia* 15 și nota explicativă.

[63] *Ioan* 14, 6.

[64] Hristocentrismul gândirii evagriene răzbate din numeroase texte ca acesta: în continuare, *Scoliile* 49, 51, dar și *KG*, IV, 42 (Hristos

IV, 15. *În orice loc și-ar așeza tabăra, nu te duce acolo, ci pleacă de la ei și îndepărtează-te!*

46. Locul acestei oștiri este răutatea și gnoza care în chip mincinos își atribuie acest nume[65].

IV, 16. *Fiindcă nu vor dormi dacă nu vor face rău, somnul se depărtează de la ei, nu se odihnesc.*

47. Dacă Domnul dă somn celor pe care-i iubește[66], iar necinstitorii nu-I sunt iubiți, înseamnă că Domnul nu dă somn necinstitorilor. De aceea se poate spune în mod vrednic de crezare că nici demonii nu obișnuiesc să doarmă.

IV, 17. *Fiindcă știe că ei se hrănesc cu bucatele necinstirii și se îmbată cu vinul fărădelegii.*

48. De aici cunoaștem cu ce „se hrănește" oștirea puterii vrăjmașe, fiindcă spune că bucatele ei sunt necinstirea, iar vinul este fărădelegea.

– mijlocitor al gnozei adevărate și al contemplației Sfintei Treimi); *KG*, VI, 14 (Hristos – Dumnezeu peste toate); *KG*, VI, 57 (Hristos – Creator); *DG*, 3 (Hristos – Doctorul sufletelor, Care ne vindecă de patimi); sau, în tradiția imediată păstrată în grupul „ucenicilor lui Evagrie": *UE*, 104 (Hristos e Cel care realizează în noi biruințele duhovnicești). De aceea, părerile specialiștilor care încă mai cred, împreună cu Hans Urs von Balthasar, în „nivelul precreștin de gândire" al lui Evagrie („Methaphysik und Mystik des Evagrius Ponticus", în: *Zeitschrift für Aszese und Mystik*, 14 / 1939, p. 40) sau că „e dificil să-L prezinți pe Hristos ca inima schemei de mântuire a lui Evagrie" (Julia Konstantinovsky, *Evagrius Ponticus. The Making of a Gnostic*, Ashgate, 2009, p. 174) trebuie părăsite.

[65] *Cf. 1 Timotei* 6, 20.

[66] *Cf. Psalmul* 126, 2.

IV, 18. *Dar căile dreptților strălucesc asemenea luminii, merg înainte și luminează până la ivirea zilei.*

49. Virtuțile merg înaintea noastră și ne luminează, până când Soarele dreptății[67] va străluci peste noi ziua sa.

IV, 19. *Însă căile necinstitorilor sunt întunecate, ei nu știu cum se poticnesc.*

50. Necinstitorii nu înțeleg felul în care păcătuiesc, nici nu cunosc din ce cauză „se poticnesc"; dar nici chiar faptul că fac fărădelege nu-l știu, ceea ce este semn al celei de pe urmă nebunii.

IV, 21. *Pentru ca izvoarele tale să nu se piardă, păzește-le în inima ta.*

51. Numește „izvoare" virtuțile, din care se naște apa cea vie[68], care este cunoștința lui Hristos. Și David spune: „Arătatu-s-au izvoarele apelor și descoperitu-s-au temeliile lumii"[69], arătând că aceste lucruri s-au petrecut la venirea Mântuitorului nostru Hristos.

IV, 25. *Ochii tăi să vadă drept, iar pleoapele tale să le încuviințeze pe cele drepte.*

52. Cei care au gânduri nepătimașe și dogme adevărate, aceștia „văd drept"[70].

---

[67] *Cf. Maleahi* 3, 20.

[68] *Cf. Ioan* 4, 11.

[69] *Psalmul* 17, 17.

[70] Transpare, încă o dată, grija lui Evagrie pentru ortodoxia credinței și întruparea ei într-un mod de viață ortodox, condiții pentru adevărata contemplație sau „vedere dreaptă".

IV, 27. *Să nu te abați nici la dreapta, nici la stânga,*
ci întoarce-ți piciorul de la calea răutății.

53. Fiindcă virtutea este măsura justă[71]. De aceea spune că bărbăția se află între îndrăzneală și lașitate. Acum însă numește „dreapta" nu pe cele ce sunt din fire de-a dreapta, ci pe cele care par la dreapta din pricina plăcerilor, pentru că spune: „Vântul de miazănoapte e aspru, deși poartă numele de «Prielnicul»"[72], numindu-l în mod simbolic „vânt de miazănoapte" pe cel viclean, de la care s-au aprins toate relele pe pământ[73].

IV, 27b. *Dar El va îndrepta cărările tale,*
iar călătoriile tale în pace le va călăuzi.

54. Se potrivesc cu acestea și [versetele]: „Dacă nu va zidi Domnul casa" și: „[Dacă nu] va păzi cetatea"[74] și celelalte.

V, 3. *Nu lua aminte la femeia rea,*
fiindcă din buzele femeii desfrânate picură miere,
care-ți unge gâtlejul pân` la o vreme,
4. *dar mai târziu o vei găsi mai amară ca fierea*
și mai ascuțită decât sabia cu două tăișuri.

---

[71] *Cf.* Aristotel, *Etica nicomahică*, II, 5 (1106 b 26). Folosim opțiunea terminologică a Stellei Petecel (Ed. IRI, București, 1998, p. 55) pentru a reda termenul aristotelic μεσότης, media între extremele opuse definind, în scrisul Stagiritului, virtutea.

[72] *Pildele* 27, 16.

[73] *Cf. Ieremia* 1, 13.

[74] *Psalmul* 126, 1.

55. „Ungerea" arată plăcerea, din care se naște necurăția, ale cărei odrasle sunt răutatea și neștiința, decât care nu există nimic mai amar între cele ce sunt[75].

V, 5[1-2]. *Fiindcă picioarele nebuniei, după moarte,*
îi duc în iad pe cei care se folosesc de ea.

56. A numit-o aici „nebunie" pe cea pe care mai sus a numit-o „desfrânată"[76].

57. David se roagă pentru cei care, după moarte, coboară în iad, zicând: „Să se coboare în iad de vii"[77].

V, 6. *Fiindcă nu merge pe căile vieții,*
ci cărările ei sunt alunecoase și necunoscute.

58. Dacă sunt „necunoscute" cărările ei, bine se spune că „nu știu cum se poticnesc"[78].

V, 8. *Îndepărtează-ți calea de la ea;*
nu te apropia de ușile caselor ei.

59. A numit aici „cale" mintea care călătorește spre virtute. Sau poate că ne poruncește să separăm virtutea de răutate.

V, 9. *Ca să nu dai altora viața ta*
și traiul tău celor nemilostivi.

60. De aici cunoaștem că în demoni stăpânește partea irascibilă, fiindcă spune: „Nemiloasă este mânia și ascuțită furia"[79].

---

[75] Cap corespondent al *TP*, „Prolog", 8.
[76] *Cf. Pildele* 5, 3 (în *Septuaginta*).
[77] *Psalmul* 54, 16.
[78] *Pildele* 4, 19.
[79] *Pildele* 27, 4.

V, 11[2]. *Când aceștia îți vor istovi cărnurile trupului tău.*

61. Prin răutăți, cei vicleni „istovesc cărnurile" și distrug sângele lui Hristos, socotindu-l un lucru profan[80]: „Cel care mănâncă Trupul Meu și bea Sângele Meu are viață veșnică, și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi"[81].

V, 14. *Puțin a lipsit să ajung în răul cel mai mare, în mijlocul adunării și al obștii.*

62. Era o vreme când nu exista răutate și va fi o vreme când nu va mai exista, însă nu era o vreme când nu exista virtute, nici nu va fi o vreme când să nu existe, fiindcă semințele virtuții sunt de neșters. Mă convinge și acest „puțin a lipsit" – deci nu de tot – „să ajung în răul cel mai mare", precum și bogatul care, în timp ce era judecat în iad din pricina răutății, se îndura de frații săi[82]. Iar milostenia este cea mai bună sămânță a virtuții.

V, 15. *Bea apă din vasele tale și din izvorul fântânilor tale!*

63. Cunoștința este și „fântână", și „izvor". Fiindcă celor care se apropie de virtuți [aceasta] li se pare fântână adâncă, iar celor nepătimași și curați, izvor. Tot așa și Mântuitorul „a șezut lângă izvor, fiind ca la ceasul al șaselea"[83]. Iar samarineanca numește cunoștința „fântână",

[80] *Cf. Evrei* 10, 29.
[81] *Ioan* 6, 54.
[82] *Cf. Luca* 16, 19-31.
[83] *Ioan* 4, 6.

fiindcă spune: „Doamne, nici găleată nu ai și fântâna este adâncă!”[84]

V, 18. *Al tău să fie izvorul apei tale*
și veselește-te împreună cu femeia tinereților tale.

64. Dacă „femeie” înseamnă aici cunoștința lui Dumnezeu, iar aceasta ne-a fost dată din tinerețe, atunci cunoștința lui Dumnezeu ne-a fost dată de la început; pe aceasta Solomon o numește mai sus „învățătură a tinereții”, fiindcă spune: „Fiule, să nu te cuprindă sfatul rău” – numindu-l „sfătuitor rău” pe diavol –, „care a lepădat învățătura din tinerețe și a uitat de dumnezeiescul legământ!”[85] Iar uitarea și lepădarea sunt ulterioare cunoștinței și dobândirii ei, precum boala este sfârșitul sănătății, iar moartea, a doua în raport cu viața. Odată cu acestea trebuie să știm și că aceeași cunoștință este numită „mamă”, „femeie” și „soră”: „mamă”, fiindcă prin ea m-a născut cel care m-a învățat, precum [i-a născut] și Pavel pe galateni prin Evanghelie[86]; „femeie”, pentru că, împreunându-se cu mine, ea naște virtuțile și dogmele drepte, dacă este adevărat că „înțelepciunea îi naște bărbatului chibzuința”[87]; „soră”, fiindcă și eu și ea ne-am născut dintr-Unul Dumnezeu și Tatăl[88], fiindcă zice: „Spune că înțelepciunea este sora ta!”[89]

---

[84] *Ioan* 4, 11.
[85] *Pildele* 2, 17.
[86] *Cf. Galateni* 4, 19.
[87] *Pildele* 10, 23.
[88] *Cf. Efeseni* 4, 6.
[89] *Pildele* 7, 4.

V, 19. *Să petreacă cu tine căprioara iubitoare*
și mânzul harurilor tale,
iar pe sine însăși să se socotească a ta
și să fie împreună cu tine în toată vremea,
fiindcă, înconjurat fiind de această iubire, te vei înmulți.

65. Dacă „harul și iubirea eliberează"[90], iar virtutea și cunoștința eliberează sufletul rațional, atunci „harul" și „iubirea" sunt virtute și cunoștință. Însă, dacă căprioara se naște din iubire, iar mânzul din har, atunci căprioara este simbol al contemplației, iar mânzul, al nepătimirii. Fiindcă prima se naște din virtuți, iar a doua din cunoștință.

66. Virtutea și cunoștința lui Dumnezeu sunt proprii firii raționale.

67. „A se înmulți" înseamnă a avea mulțime de contemplații. Iar mulțimea este a celor care se folosesc de acestea.

V, 20. *Să nu stai mult la cea străină,*
nici nu te lăsa cuprins de brațe care nu-s ale tale.

68. Unii cred că [versetul] „să nu stai mult la cea străină" este spus despre înțelepciunea din afară, la care, din pricina înșelăciunilor ascunse în ea, nu este nevoie să zăbovim[91]. Alții însă vor înțelege că este vorba despre răutate și vor tâlcui

[90] *Pildele* 25, 10a.

[91] Linia adoptată aici de avva Evagrie în privința erudiției profane este cea a Capadocienilor: fără a-i nega importanța, recunoscându-i puterea de exersare a minții și capacitatea exprimării subtile, totuși ea este depășită de viața creștinească. De aceea Evagrie, atent la nuanțe, nu spune să o lepădăm, ci „să nu zăbovim", adică să nu petrecem cu ea mai mult decât trebuie.

[versetul] „să nu stai mult la ea" astfel: nu este cu putință ca, om fiind, să te îndepărtezi cu totul de gândurile viclene[92], însă cu siguranță că ne este cu putință a nu zăbovi în ele; și că numește „brațe străine" gândurile viclene care ne cuprind sufletul și care nu sunt uitate de către Cunoscătorul-de-inimi-Dumnezeu[93].

VI, 1. *Fiule, dacă te vei pune chezaș pentru prietenul tău, îți vei da mâna dușmanului!*

69. Oricine „se pune chezaș" pentru prietenul apostolilor, Hristos, Dreptatea și Adevărul, își dă propriul suflet pe mâna dușmanilor, care obișnuiesc să-i războiască pe oameni din pricina prieteniei acestora cu Mântuitorul. Fiindcă iubirea este cunoștința duhovnicească a lui Dumnezeu, datorită căreia și sfinții sunt numiți „prieteni ai lui Dumnezeu". Astfel era și Ioan Botezătorul prieten al Mirelui[94], și Moise[95], și apostolii[96], fiindcă zice: „Nu vă mai numesc slugi, ci prieteni"[97]. Dar spune: „Stârnește-l", prin rugăciuni și cereri, „pe prietenul pentru care te-ai pus chezaș"[98], zicând: „Păzește-mă, Doamne, de mâna păcătosului"[99] și „de omul nedrept izbăvește-mă"[100]

---

[92] Implicația practică a concepției despre „nepătimirea relativă", amintită în *Scolia* 3 *la Pilde* 1, 2.

[93] *Cf. Faptele* 1, 24; 15, 8.

[94] *Cf. Ioan* 3, 29.

[95] *Cf. Ieșirea* 33, 11.

[96] *Cf. Ioan* 15, 15.

[97] *Ioan* 15, 15.

[98] *Pildele* 6, 3.

[99] *Psalmul* 139, 4.

[100] *Psalmul* 139, 1.

și, „pentru vrăjmașii mei, nu mă da în mâinile celor care mă necăjesc”[101], „căci pentru Tine suntem omorâți toată ziua, socotiți am fost ca niște oi de junghiere”[102].

VI, 4. *Să nu dai somn ochilor tăi,*
nici genelor tale dormitare.

70. „Somnul” sufletului este păcatul în lucrare, iar „dormitarea” este prima reprezentare mentală necurată care apare în suflet. De aceea, cuvântul [Scripturii] interzice dormitarea înaintea somnului, fiindcă spune: „S-a zis celor de demult: «Să nu ucizi»; dar Eu spun: «Nici să nu te mânii»”[103]. Fiindcă mi se pare că și aici Legea interzice „somnul”, iar Evanghelia lui Hristos „dormitarea”, dacă este adevărat că prima taie păcatul în lucrare, iar cealaltă, răutatea care prima dată apare în minte.

VI, 6. *Mergi la furnică, o lenișule,*
și râvnește, văzând căile ei,
să devii mai înțelept decât ea!
7. *Fiindcă ea, deși nu are pământ de lucrat*
și nici pe cineva care s-o silească,
nefiind supusă niciunui stăpân,
8[1]. *își pregătește de cu vară hrana.*

71. Trebuie însemnat faptul că aici, prin mișcarea naturală și armonioasă a furnicii, numește „înțelepciunea” și că „mai înțelept” e numit cel mai înțelept decât înțeleptul. Dar cum

[101] *Psalmul* 26, 17-18.
[102] *Psalmul* 43, 24.
[103] *Matei* 5, 21-22.

de zice că furnica „nu este supusă niciunui stăpân", de vreme ce toate sunt slujitoare ale lui Dumnezeu[104]? Poate că Dumnezeu este numit „stăpân" în două sensuri: în calitate de Creator și de Unul care poate fi cunoscut. De aceea și Pavel scrie: „Iar acum, eliberați de păcat, slujind lui Dumnezeu" după măsura virtuții și a cunoștinței, desigur, „aveți roada voastră spre sfințenie, iar sfârșitul, viața veșnică"[105]. Dar, dacă furnica este lipsită de un astfel de sfârșit – fiind ființă fără rațiune –, este limpede că e liberă și de o astfel de robie. De aceea, bine se spune că furnica „nu este supusă niciunui stăpân", cu înțelesul pe care îl are aici cuvântul „stăpânire", și, iarăși, [bine se spune] că este „sub stăpân", avându-L pe Dumnezeu drept Creator.

VI, 8a[1]. *Sau du-te la albină...*
8b[1]. *de ale cărei osteneli se folosesc, pentru sănătate, împărați și oameni simpli.*

72. Solomon, prin [exemplul] furnicii, obișnuiește să ne înfățișeze calea etapei făptuitoare, iar prin „albină" arată contemplația celor create și a Creatorului Însuși, de care „se folosesc pentru sănătate" și cei curați, și cei necurați, și înțelepții, și nebunii[106]. Îmi pare că fagurele cuprinde rațiunea acestor lucruri, iar mierea care este ascunsă în el este simbol al contemplației acestora. Pe de-o parte, fagurele va trece, fiindcă „cerul și pământul vor trece"[107], iar pe de alta, mierea nu

[104] *Cf. Psalmul* 118, 91.
[105] *Romani* 6, 22.
[106] *Cf. Romani* 1, 14.
[107] *Matei* 24, 35.

va trece, fiindcă nici cuvintele Mântuitorului nostru Hristos nu vor trece[108], despre care Solomon spune: „Fagure de miere sunt cuvintele bune, iar dulceața lor e vindecare sufletului"[109], iar David spune: „Cât sunt de dulci gâtlejului meu cuvintele Tale, mai dulci decât mierea pentru gura mea!"[110]

73. A numit prin „osteneală" rezultatul ostenelii.

VI, 9. *Până când, leneșule, vei sta culcat?*
Iar din somn când te vei trezi?

74. Acest „somn" obișnuiește să i se întâmple doar sufletului rațional, fiindcă aici el reprezintă răutatea și neștiința; privegherea asupra acestora îl face pe cineva „ca o vrabie singuratică pe acoperiș"[111].

VI, 11. *Astfel sărăcia dă peste tine ca un călător rău*
și lipsa ca un bun alergător.

75. „Sărăcia" este lipsirea de cunoștință, iar „lipsa" este raritatea virtuților.

VI, 13. *Același însă clipește din ochi, face semn cu piciorul*
și îi învață pe alții arătând cu degetele.

76. Aici trebuie să luăm aminte dacă nu cumva prin astfel de mișcări ale trupului vrăjmașii știu dacă gândurile lor sunt hrănite în noi, fiindcă noi credem că numai Dumnezeu este cunoscător al inimilor[112].

---

[108] *Cf. Matei* 24, 35.
[109] *Pildele* 16, 24.
[110] *Psalmul* 118, 103.
[111] *Psalmul* 101, 8.
[112] *Cf. Faptele* 1, 24; 15, 8.

VI, 17. *Ochiul ocărâtorului, limba nedreaptă, mâinile care varsă sânge drept.*

77. Oricine mănâncă Trupul lui Hristos și bea Sângele Lui[113] dobândește „sânge drept"; dacă e lipsit de acesta, se spune despre sufletul rațional că „moare", fiindcă zice: „Sufletul care păcătuiește va muri"[114]. Iar dacă există „sânge drept", este vădit că există și sânge nedrept, pe care îl adună în ei înșiși cei care mănâncă „hrana ce s-a dat popoarelor etiopiene"[115] și cei care se hrănesc cu pâinea mincinoasă[116]. Unii, jertfind dumnezeilor străini, își împrăștie „sângele drept", iar alții, aducându-se pe ei înșiși jertfă singurului Dumnezeu, distrug sângele nedrept. Însă stricăciunii sângelui nedrept îi va urma, neîndoielnic, nașterea sângelui drept; și stricăciunii sângelui drept [îi va urma] nașterea sângelui nedrept. Acest lucru însă acum se întâmplă, dar nu a fost așa de la început, fiindcă dreptatea n-a apărut odată cu stricăciunea răutății, așa cum nici sănătatea [n-a apărut] odată cu stricăciunea bolii, [mărturie fiind] copiii nou-născuți, care de la început au parte de sănătate.

VI, 19. *Martorul nedrept ațâță minciunile și stârnește judecăți între frați.*

78. „Frați" sunt aceia care au darul înfierii[117] și au același tată, pe Hristos, și pe care martorul nedreptății încearcă să-i

[113] *Cf. Ioan* 6, 54.
[114] *Iezechiel* 18, 20.
[115] *Cf. Psalmul* 73, 15.
[116] *Cf. Pildele* 20, 17 (Theodotion).
[117] *Cf. Romani* 8, 15.

separe, strecurând între ei tulburări și „judecăți". Iar [verbul] „a aţâţa", după cum socotesc, a fost adăugat datorită gândurilor pătimașe, care, pe de-o parte, aprind partea irascibilă [a sufletului] spre furie și ură, iar pe de alta, [aprind] partea poftitoare spre fapte rușinoase. Și Sfântul Pavel a numit aceste gânduri „săgețile încinse ale celui viclean"[118], care rănesc sufletul și lucrează moartea.

VI, 20. *Păzește, fiule, legile tatălui tău*
și nu lepăda rânduielile mamei tale...
22[1]. *Când umbli, ia-o pe aceasta, și să fie cu tine.*

79. Poruncește s-o ia pe mamă, care este înțelepciunea ce ne-a născut pe noi potrivit cu Dumnezeu. Trebuia totuși să spună aceasta despre tată, fiindcă este mai potrivit ca acesta să trăiască împreună cu fiul. Dar, pentru că Dumnezeu nu poate fi cunoscut înaintea contemplației celor create, poruncește s-o ia pe mamă, și nu pe tată, ca prin mamă să-l vadă fiul pe tată[119]. Fiindcă, dacă nu-l va naște aceasta, nu va vedea lumina, care este cunoștința lui Dumnezeu Însuși[120].

---

[118] *Efeseni* 6, 16.

[119] *Cf. Ioan* 6, 46.

[120] Potrivit etapelor precizate în „Prologul" *Tratatului practic*, contemplația naturală reprezintă cunoașterea înțelepciunii felurite a lui Dumnezeu, prezentă în lumea creată, după care urmează contemplația naturală primă, respectiv contemplarea puterilor îngerești, și, în cele din urmă, contemplarea Sfintei Treimi sau cunoașterea nemijlocită, în lumină, a lui Dumnezeu Însuși. De aceea Evagrie numește aici înțelepciunea „mamă care naște potrivit cu Dumnezeu".

VI, 23. *Fiindcă porunca Legii este făclie și lumină și cale a vieții, mustrare și învățătură.*

80. „Fiindcă porunca Legii este făclie și lumină." Și poate că „făclie" este Vechiul Legământ, fiindcă „acela era făclia care ardea și lumina"[121], iar „lumină" este Noul Legământ, fiindcă spune: „Eu sunt Lumina lumii"[122].

VI, 26[1]. *Prețul unei desfrânate e cât al unei pâini.*

81. Căci plăcerea care provine din răutate este „cât a unei pâini".

VI, 27[1]. *Oare-și va pune cineva foc în sân fără ca hainele să-i ardă?*

28. *Ori va umbla cineva pe cărbuni aprinși fără să-și ardă picioarele?*

82. Își pune „foc în sân" cel care îngăduie ca gândul necurat, zăbovind în inimă, să-i nimicească gândurile drepte. Iar cel care „umblă pe cărbuni aprinși" este cel care, prin păcatul în lucrare, își pierde sufletul.

VI, 29. *Astfel, cel care intră la femeia măritată nu va fi fără de vină, nici tot cel care se atinge de ea.*

83. Numește „femeie măritată" răutatea, fiindcă bărbatul acesteia este diavolul, cel care naște cu ea fii nelegiuiți. Și Mântuitorul spune către iudei în Evanghelii: „Voi sunteți din tatăl vostru, diavolul"[123].

---

[121] *Ioan* 5, 35.
[122] *Ioan* 8, 12.
[123] *Ioan* 8, 44.

VI, 30. *Nu-i de mirare când cineva este prins furând,*
fiindcă fură ca să umple un suflet flămând;
31. *dar, dacă este prins, va da înapoi înseptit*
și, dând toate bunurile lui, se va izbăvi.

84. Cel care, datorită neștiinței, „fura" mai înainte din cunoștința numită „nebună" de Mântuitorul[124], când va fi „prins" de adevărata cunoștință, va lepăda toată cunoștința mincinoasă.

VI, 32. *Iar adulterinul, din pricina lipsei de minte,*
își agonisește pierzare sufletului.

85. Oricine s-a împărtășit de răutate este „adulterin" al diavolului, primul care s-a însoțit cu răutatea și care de la început este omorâtor de oameni[125].

VI, 34. *Fiindcă mânia bărbatului ei este plină de pizmă*
și nu va fi păzit în ziua Judecății.

86. Aici se arată că „în ziua Judecății" îl vom avea pe diavol acuzator al celor săvârșite de noi. Iar aceasta o spune și Sfântul Pavel: „Pentru ca vrăjmașul să se rușineze, neavând de spus nimic rău despre noi"[126].

VII, 1a. *Fiule, cinstește-L pe Domnul și vei fi puternic,*
iar în afară de El, de altul nu te teme!

87. Dacă prin călcarea Legii cineva Îl necinstește pe Dumnezeu[127], e limpede că prin împlinirea Legii Îl „cinstește" pe Dumnezeu.

---

[124] *Cf. 1 Corinteni* 1, 20.
[125] *Cf. Ioan* 8, 44.
[126] *Tit* 2, 8.
[127] *Cf. Romani* 2, 23.

VII, 4. *Spune că înțelepciunea este sora ta,*
iar din chibzuință fă-ți prieten...

88. „Înțelepciunea este sora" noastră, pentru că Tatăl, Care a zidit firea netrupească, a făcut-o și pe aceasta. Aici însă numește „înțelepciune" nu pe Fiul lui Dumnezeu, ci contemplația celor trupești și a celor netrupești, și a Judecății, și a proniei din ele[128], al cărei chip sunt chibzuința, cunoștința, învățătura și priceperea.

VII, 5. ... *ca să te păzească de femeia străină și vicleană*
atunci când îți aruncă cuvinte prietenești.

89. „Cuvintele prietenești" aruncate sunt gândurile pătimașe.

VII, 6. *Fiindcă aceasta, aplecându-se*
de la fereastra casei spre piețe,
7. *dacă vede printre copiii nebuni pe un tânăr fără minte*
8. *trecând pe lângă colțul casei ei*
9. *și vorbind în întunericul de seară,*
când se lasă liniștea nopții și bezna,
10. *atunci femeia îl întâmpină,*
având înfățișare desfrânată,
ce face inimile tinerilor să-și ia zborul.

90. Acum numește „fereastră" carnea omului, fiindcă cel viclean își lucrează prin aceasta înșelăciunile în oamenii care vor să călătorească pe calea cea largă și încăpătoare, care duce la pierzare[129]. Trebuie însă să luăm aminte la ceea ce spune

[128] *Cf. Scolia* 1 *la Ecclesiast* 1, 1.
[129] *Cf. Matei* 7, 13.

aici Solomon despre răutate: nu ea este cea care-l duce pe om de la începuturi „în piață", nici nu-l silește să meargă „pe la colțurile casei ei" sau să se apropie de „colț" sau „să vorbească în întunericul de seară", ci, dacă-l vede pe vreunul dându-se pe sine însuși plăcerilor, de îndată „îl întâmpină, având înfățișare desfrânată, ce face inimile tinerilor să-și ia zborul".

91. Prin „liniștea nopții" și „beznă" a denumit starea necurată a sufletului, datorită căreia sufletul se înfierbântă și lucrează păcatul prin trup.

VII, 12. *Fiindcă pentru o vreme hoinărește pe-afară, pentru o vreme prin piețe; întinde curse pe la toate colțurile,*
13[1]. *iar apoi, îmbrățișându-l, l-a sărutat.*

92. Cei care „hoinăresc prin piețe" primesc gânduri de preacurvie și de desfrânare și de răpire[130], iar cei care „hoinăresc în afara" acestora se mișcă împotriva firii, căutând paturile bărbaților[131] și primind nălucirile unor alte fapte care nu se pot spune.

93. Dacă dintre gânduri unele sunt curate, iar altele necurate, și dacă dintre linii unele se numesc drepte, iar altele frânte, iar colțul este o linie frântă, atunci „colțul" inteligibil este gândul necurat. Astfel, „a întinde curse pe la toate colțurile" arată răutatea, care înșală cu totul sufletul prin toate gândurile necurate. Iar „sărutarea" demonică este reprezentarea mentală pătimașă, care stârnește sufletul spre fapta rușinoasă.

---

[130] *Cf. Matei* 15, 19.
[131] *Cf. 1 Corinteni* 6, 9; *1 Timotei* 1, 10.

VII, 15. *De aceea am ieșit în întâmpinarea ta:*
dorindu-ți fața, te-am găsit;
16. *cu pânzeturi mi-am împodobit patul,*
cu scoarțe din Egipt l-am așternut,
17. *patul mi l-am presărat cu șofran,*
iar casa-mi, cu scorțișoară.

94. Răutatea caută să rușineze „fața" sufletului nostru prin „pânzeturi" și prin „pat", prin „scoarțe" și prin „șofran" și „scorțișoară", care arată patimile cele rele și felurite, născute de născocitorii relelor[132].

VII, 19. *Căci bărbatul meu nu-i acasă,*
ci a plecat la drum îndepărtat,
20. *punga cu argint luându-și-o în mână;*
după multe zile se va întoarce la casa lui.

95. Dacă „după multe zile se va întoarce la casa lui", atunci Pavel, după ce și-a ațintit privirea minții foarte duhovnicește la iconomia [mântuirii], a scris că ultimul vrăjmaș, moartea, va fi nimicit[133].

VII, 22[1]. *Iar el a urmat-o ca un pescăruș nesăbuit.*

96. Există trei tipuri de pescăruși: cel nesăbuit, cel alb și cel numit „stelat". Dintre aceștia, cel nesăbuit își face cuib și se împreunează cu dificultate, deoarece strigă și, împreunându-se – după cum se spune –, îi sângerează ochii și naște greu și dureros. Acestea le-am citat din cărțile lui Aristotel,

[132] *Cf. Romani* 1, 30.
[133] *Cf. 1 Corinteni* 15, 26.

din *Istoriile despre animale*[134]. Însă Scriptura obișnuiește ca, pornind de la istoria animalului, a pescărușului nesăbuit, să facă referire la cel înduplecat de femeia desfrânată, prostit și asemănat păsării din pricina neînfrânării. [Adică, tulburat.]

VII, 26. *Pentru că pe mulți, rănindu-i, i-a răpus*
și nenumărați sunt cei pe care i-a omorât.
97. Pe noi ne „rănesc" prin gânduri, iar prin păcate ne „omoară".

VIII, 2. *Pentru că ea*[135] *se află pe culmile înalte*
și este așezată la răscrucea cărărilor.
98. Bărbăția „este așezată" între curaj și frică[136].

VIII, 3. *Pentru că sălășluiește la porțile celor puternici*
și este lăudată la intrări.
99. Spune că înțelepciunea „este lăudată" uneori „la ieșiri"[137], iar alteori „la intrări", adică de către cei care ies din răutate și intră în virtute. Fiindcă „ieșire" și „intrare" îl numește pe cel care iese, respectiv pe cel care intră. Dar de multe ori am arătat despre acest obicei al lui [Solomon], și anume că, pornind de la deprinderi, îi numește pe cei care au dobândit deprinderile, fie pe cele mai bune, fie pe cele rele.

---

[134] *Cf.* ARISTOTEL, *Istoria animalelor*, IX, 1 (609b 21-25).

[135] Înțelepciunea.

[136] *Cf. Scolia* 53. Viziunea asupra virtuții ca medie între două extreme este de proveniență aristotelică (*cf.* ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, 1007a).

[137] *Cf. Pildele* 1, 20 (în *Septuaginta*).

VIII, 5. *Voi, cei lipsiți de răutate, înțelegeți istețimea,*
iar voi, cei neînvățați, puneți la inimă!
100. Aici a numit „inimă" virtutea care se ivește în inimă.

VIII, 10[1-2]. *Luați învățătură, și nu arginți,*
și luați cunoștință mai degrabă decât aurul lămurit...
11[1]. *pentru că mai bună este înțelepciunea*
decât pietrele prețioase.
101. A luat aici „înțelepciunea" ca termen generic pentru învățătură și pentru cunoștință, fiindcă, punând înainte învățătura și cunoștința, adaugă: „Mai bună este înțelepciunea decât pietrele prețioase", întrucât învățătura și cunoștința sunt cuprinse în înțelepciune, care este prima harismă a Duhului Sfânt, dacă „prin Duhul se dă cuvântul înțelepciunii"[138]. Însă același lucru se spune și despre duhul înfierii[139].

VIII, 13[1-2]. *Frica de Domnul urăște nedreptatea,*
batjocura, mândria și căile viclenilor.
102. Trebuie însemnat faptul că [prin termenii] „nedreptate", „obrăznicie" și „mândrie" îl arată pe cel nedrept, obraznic și mândru, dându-i numele pornind de la cea mai rea deprindere a sa.

IX, 2[1-2]. *Jertfele și le-a junghiat,*
vinul în amforă și l-a amestecat.

---

[138] *1 Corinteni* 12, 8.
[139] *Cf. Romani* 8, 15.

103. Aceeași hrană se numește „carne", „pâine"[140], „lapte"[141], „legume"[142] și „vin". Dar se spune că nebunii se împărtășesc de ea ca de pâini și ca de vin amestecat[143]. Iar dacă este așa, cum vom înțelege că „omul a mâncat pâinea îngerilor"[144]?

104. „Amforă" este cunoștința duhovnicească ce conține rațiunile despre cele trupești și netrupești, despre Judecată și despre pronie[145].

IX, 3[1]. *Și-a trimis slugile...*

105. Dacă Apostolul Pavel este sluga lui Hristos[146], iar Hristos este Înțelepciunea[147], atunci apostolul este sluga Înțelepciunii. Tot așa vom putea spune și în ceea ce-i privește pe ceilalți apostoli și pe proroci, vădindu-i pe aceștia a fi „slugi" ale Înțelepciunii.

IX, 3[2]. ... *chemând cu înaltă strigare*
la amforă, zicând:

---

[140] *Cf. Pildele* 9, 5.

[141] *Cf. 1 Corinteni* 3, 2; *Evrei* 5, 12-13.

[142] *Cf. Romani* 14, 2.

[143] *Cf. Pildele* 9, 4-5.

[144] *Psalmul* 77, 29.

[145] *Cf. KG*, V, 32; *Scolia* 1 *la Ecclesiast* 1, 1. În amforă, numită „crater", vinul pur și gros era amestecat cu apă, pentru a putea fi băut. Imaginea e folosită de Evagrie pentru a sugera că, în contemplația naturală secundă, primim înțelesurile duhovnicești într-un mod mai „diluat", ca vinul tăiat cu apă, spre deosebire de contemplațiile naturală primă și theologică.

[146] *Cf. Romani* 1, 1.

[147] *Cf. 1 Corinteni* 1, 24.

106. Doar această vestire este „înaltă", vestind locurile cunoașterii lui Dumnezeu[148].

IX, 5. *Veniți, mâncați pâinile mele*
și beți vinul pe care vi l-am amestecat!
107. Nu a zis: „Cărnurile mele", fiindcă „hrana tare e pentru cei desăvârșiți"[149].

IX, 8[1]. *Nu-i mustra pe cei răi, ca să nu te urască.*
108. Nu trebuie „să-i mustrăm pe cei răi" pentru că păcătuiesc, ci mai degrabă trebuie să le vorbim despre frica de Dumnezeu, care-i convinge pe aceștia să se îndepărteze de răutate.

IX, 10a. *Pentru că a cunoaște Legea este propriu cugetului bun.*
109. Dacă „a cunoaște Legea este propriu cugetului bun", atunci înseamnă că și a împlini porunca este propriu cugetului bun. Dar, înainte de „a cunoaște Legea", trebuie să împlinim porunca, deoarece cunoștința urmează în mod firesc curățirii[150].

IX, 12a. *Cel care se reazemă pe minciuni,*
acela păstorește vânturile
și urmărește păsările-n zbor...

---

[148] Potrivit *KG*, II, 6, 54.

[149] *Evrei* 5, 14.

[150] Cunoașterea pe care o vizează aici Evagrie este experiența duhovnicească la care ajunge sufletul pe măsura curățirii de patimi și a împlinirii poruncilor, și nu simpla cunoaștere rațională, „din auzire", pe care o poate avea oricine.

110. Purtat fiind de orice vânt al învățăturii[151] și naufragiind în jurul credinței[152].

IX, 12b. ... *fiindcă a părăsit căile propriei sale vii, iar cărările propriei țarini le-a rătăcit...*

111. Pentru că a părăsit Via care zice: „Eu sunt Vița, voi mlădițele" și „Tatăl Meu este lucrătorul"[153].

IX, 12c[3]. ... *iar în mâini își adună nerodire.*

112. „Nerodirea" este răutatea și neștiința.

IX, 13. *Femeia nebună și îndrăzneață va fi lipsită de pâine, ea, care nu știe de rușine.*

113. Faptul că rușinea este învățătoare o spune versetul: „Nu știe de rușine". Și David spune că frica de Dumnezeu este dascăl, zicând: „Veniți, fiilor, ascultați-mă, frica Domnului vă voi învăța!"[154] Iar dacă frica și rușinea sunt afecte naturale ale sufletului, atunci cum de [spune] că sunt învățătoare? Sau poate că numește „frică de Domnul" învățătura despre frica de Domnul care ne învață cum trebuie să ne abatem de la răutate, dacă este adevărat că „prin frica de Domnul oricine se abate de la rău"[155]. Și, iarăși, numește „rușine" cuvintele despre pocăință și rușine care ne duc la simțirea propriilor păcate. Astfel spune și David: „Vedea-voi cerurile, lucrul degetelor

[151] *Cf. Efeseni* 4, 14.
[152] *Cf. 1 Timotei* 1, 19.
[153] *Ioan* 15, 1, 5.
[154] *Psalmul* 33, 11.
[155] *Pildele* 15, 27a.

Tale, luna și stelele, pe care Tu le-ai întemeiat"[156], adică: voi vedea rațiunile despre ceruri, lună și stele.

IX, 17. *Atingeți-vă cu plăcere de pâinile tăinuite*
și de apa cea dulce a furtișagului.

114. „Dulce le-a fost pâinea minciunii, și după aceasta își vor umple gura de firimituri."[157]

IX, 18a. *Însă îndepărtează-te, nu zăbovi pe loc*
și nici nu-ți întoarce ochii spre ea.

115. Nu trebuie ca mintea „să zăbovească" în reprezentări mentale rele, pentru că „nimeni nu-și va vârî foc în sân fără ca hainele să nu i se ardă"[158].

IX, 18c. *Ține-te departe de apa străină*
și din izvor străin să nu bei.

116. După cum izvorul vieții[159] este de la Dumnezeu, tot așa izvorul morții este de la diavol. Iar dacă izvorul lui Dumnezeu este izvor al virtuții și al cunoștinței, atunci izvorul diavolului este, în mod vădit, izvor al răutății și al neștiinței. Tot așa trebuie înțelese și cele spuse [în Scripturi] despre râuri[160], fântâni[161], ape și ploi[162].

---

[156] *Psalmul* 8, 3.
[157] *Pildele* 20, 17 (în versiunea lui Theodotion).
[158] *Pildele* 6, 27.
[159] *Cf. Psalmul* 35, 10 (în *Septuaginta*).
[160] *Cf. Pildele* 9, 18b.
[161] *Cf. Pildele* 5, 15; 23, 27.
[162] *Cf. Pildele* 26, 1; 28, 3.

X, 2. *Comorile nu le vor folosi nelegiuiților,*
dar dreptatea va izbăvi de la moarte.

117. „Comorile nu le vor folosi nelegiuiților", acelea pe care le-au adunat pe pământ, „unde molia și rugina le mănâncă și unde furii le sapă și le fură"[163].

X, 3. *Domnul nu va ucide cu foame sufletul drept,*
dar viața necinstitorilor o va răsturna.

118. Dacă „viața necinstitorilor" este răutatea, iar pe aceasta „o va răsturna" Domnul, este vădit că necinstitorii nu vor mai fi cândva necinstitori. Pentru că, după această răsturnare, Domnul Îi va încredința lui Dumnezeu-Tatăl Împărăția[164], ca să fie Dumnezeu „toate în toți"[165].

X, 17. *Învățătura păzește căile vieții,*
însă învățătura lipsită de mustrare duce la rătăcire.

119. Numește „învățătură lipsită de mustrare" viețuirea rea a sufletului, care-i devine și rătăcire[166].

X, 18. *Buzele drepte acoperă dușmănia,*
dar cei care ocărăsc sunt cei mai nebuni.

120. Numește „dușmănie" răutatea, fiindcă prin aceasta Îi devenim dușmani lui Dumnezeu, deoarece Pavel spune: „Dușmani fiind, ne-am împăcat cu Dumnezeu prin moartea

[163] *Matei* 6, 19.
[164] *Cf. 1 Corinteni* 15, 24.
[165] *1 Corinteni* 15, 28.
[166] *Cf. Scolia* 148.

Fiului Său"[167]. Iar dacă „dușmănia" este răutatea, prietenia este virtutea și cunoștința lui Dumnezeu, prin care devenim prieteni ai lui Dumnezeu și ai sfintelor puteri. Fiindcă, datorită prieteniei acesteia, prietenii Lui sunt prieteni și unii cu alții.

X, 24[2]. *Dorința dreptului este primită.*

121. „Doamne, înaintea Ta este toată dorința mea"[168], zice David.

X, 27. *Frica de Domnul adaugă zile,*
însă anii necinstitorilor vor fi împuținați.

122. Dacă „frica de Domnul adaugă zile" și „frica de Domnul este începutul înțelepciunii"[169], atunci aceste „zile" întâmplate sub „Soarele dreptății"[170] sunt părți ale înțelepciunii. Pentru ele se roagă și David, zicând: „Să nu mă iei la jumătatea zilelor mele"[171]. Împlinindu-și aceste zile, a murit și Avraam, despre care se spune: „Și Avraam a murit bătrân și plin de zile"[172].

X, 30. *Dreptul nu va lepăda veacul,*
iar necinstitorii nu vor locui pământul.

123. [A spus:] „Veac" în loc de: „Întreaga viață". Și Pavel spune: „Nu voi mânca în veac carne, ca să nu-l smintesc

[167] *Romani* 5, 10.
[168] *Psalmul* 37, 9.
[169] *Pildele* 1, 7.
[170] *Cf. Maleahi* 3, 20.
[171] *Psalmul* 101, 25.
[172] *Facerea* 25, 8.

pe fratele meu"[173], numind „veac" intervalul de timp care se suprapune cu durata vieții sale.

X, 32. *Buzele bărbaților drepți picură haruri,*
însă gura necinstitorilor se strâmbă.
124. Acum a numit „gură" mintea.

XI, 14. *Cei care nu au cârmuire cad ca frunzele,*
iar mântuirea se află în multa sfătuire...
125. ... purtați fiind de orice vânt al învățăturii[174] și naufragiind în jurul credinței[175].

XI, 15. *Cel viclean, când se amestecă cu cel drept, săvârșește răul,*
însă urăște glasul neclintirii.
126. Numește „glasul neclintirii" rațiunile despre mântuire[176].

XI, 17. *Omul milostiv face bine sufletului său,*
dar cel nemilostiv își prăpădește trupul.
127. Aici spune „trup" în loc de „suflet". Și Hristos, în Evanghelii, numește „trup" sufletul, zicând: „Luminătorul

---

[173] *1 Corinteni* 8, 13.
[174] *Cf. Efeseni* 4, 14.
[175] *Cf. 1 Timotei* 1, 19.
[176] Destinul exegezei evagriene poate fi deslușit și în interpretarea pe care Sfântul Ioan Casian, dezvoltând ideea foarte condensat exprimată de avva Evagrie, o face acestui verset: „glasul neclintirii" sunt sfaturile date de părinții duhovnicești în vederea mântuirii (Sfântul Ioan Casian, *Convorbiri duhovnicești*, 1, 20; trad. rom. de prof. David Popescu, *PSB* 57, EIBMBOR, București, 1990, p. 323).

trupului este ochiul"[177], „luminător" numind mintea – fiindcă aceasta este organul primitor al cunoștinței –, iar prin „trup" numind partea irascibilă și partea poftitoare a sufletului, pe care unii o numesc „irațională", iar alții „pătimitoare".

XI, 21. *Cel care dă mâna cu altul în mod nedrept*
nu va rămâne nepedepsit,
dar cel care seamănă dreptatea va primi plata credincioșilor.

128. Acela care devine dascăl al lucrurilor și al dogmelor rele „dă mâna cu altul în mod nedrept". Iar cel care răspândește rațiunile despre virtuți și cunoștința lui Dumnezeu „seamănă dreptatea".

XI, 24. *Sunt unii care, semănându-și bunurile, le înmulțesc, dar sunt și unii care, deși le adună, le împuținează.*

129. Celor „care-și seamănă bunurile și le înmulțesc" le sunt opuși cei care, „deși le adună, li se împuținează". Iar dacă cei „care-și seamănă bunurile" sunt cei care seamănă întru Duhul și seceră viață, atunci cei care „adună" sunt aceia care seamănă în trup și își adună stricăciune[178].

XI, 26. *Cel care păstrează grâul să-l țină pentru neamuri, iar binecuvântarea se află peste capul celui care împarte.*

130. Asemenea acestui verset este și cel spus în Evanghelii de Mântuitorul nostru, care zice: „Nimeni, aprinzând făclie, nu o pune sub obroc, ci în sfeșnic, și luminează tuturor celor din casă"[179].

---

[177] *Matei* 6, 22.
[178] *Cf. Galateni* 6, 8.
[179] *Luca* 11, 33; *Matei* 5, 15.

XI, 27. *Cel care zidește binele caută har bun,*
însă cel care le caută pe cele rele, acestea se vor prinde de el.

131. Dacă „zidirea" este lucrarea celor bune și făptuirea este lucrarea virtuților, atunci făptuirea este „zidirea".

XI, 30. *Din rodul dreptății crește pomul vieții,*
iar sufletele nelegiuiților vor fi răpite înainte de vreme.

132. Acest „pom al vieții" este cel sădit în mijlocul Raiului, de care Adam a fost oprit să se atingă după păcat[180], deoarece a lepădat semințele dreptății, din care „crește pomul vieții"[181].

XII, 2. *Mai bun este cel care află har de la Domnul,*
iar bărbatul nelegiuit va fi trecut sub tăcere.

133. Zice David: „Nu cumva să rămâi tăcut față de mine, și mă voi asemăna celor care se pogoară în groapă"[182].

XIII, 22. *Omul bun îi va lăsa moștenitori pe fiii fiilor,*
dar bogăția necinstitorilor este adunată pentru cei drepți.

134. „Bogăția necinstitorilor" este răutatea. Este limpede însă că drepții și-o vor însuși prin învățătura cea bună, devenind, fie acum, fie în veacul viitor, stăpânitori peste cinci și peste zece cetăți[183]. Și Pavel spune: „Îți aduni mânie pentru ziua mâniei și a descoperirii dreptei judecăți a lui Dumnezeu, potrivit cu împietrirea ta și cu inima ta nepocăită"[184].

---

[180] *Cf. Facerea* 2, 9; 3, 22.
[181] *Cf. Scolia* 32.
[182] *Psalmul* 27, 1.
[183] *Cf. Luca* 19, 17, 19.
[184] *Romani* 2, 5.

XIV, 7. *Toate sunt împotriva bărbatului nebun,*
însă buzele înțelepte sunt arme ale simțirii.

135. Căci „nimic viclean nu se va putea împotrivi"[185] înțelepciunii, deoarece aceasta este o armă de nebiruit; doar față de ea demonii sunt neputincioși.

XIV, 9. *Casele nebunilor vor avea nevoie de curățire,*
dar casele drepților sunt primite...

136. ... așa încât cei care ajung curați să-L vadă pe Dumnezeu[186], fiindcă acesta este fericitul sfârșit care este păstrat pentru întreaga făptură rațională.

XIV, 14. *Cel cu inima îndrăzneață se va îndestula*
de propriile căi,
iar bărbatul bun, de cugetările lui.

137. Acum a numit „cugetări" deprinderile virtuților, pe care le-a opus „căilor celui cu inima îndrăzneață".

XIV, 18. *Nebunii își împart răutatea;*
dar cei isteți vor stăpâni asupra simțirii.

138. A opus „răutatea" „simțirii". Iar dacă răutatea se opune virtuții, înseamnă că acum „simțirea" arată virtutea.

XV, 6. *În dreptatea prisositoare stă putere multă;*
dar necinstitorii vor fi smulși din pământ cu tot cu rădăcină.

---

[185] *Pildele* 3, 15.
[186] *Cf. Matei* 5, 8.

139. „Dacă nu va prisosi dreptatea voastră mai mult decât a cărturarilor și a fariseilor, nu veți intra în Împărăția cerurilor."[187]

XV, 10. *Învățătura celui lipsit de răutate*
este cunoscută de trecători;
dar cei care urăsc mustrarea vor sfârși rușinos.

140. Acum a numit „mustrări" poruncile, fiindcă acestea ne mustră când păcătuim[188].

XV, 15. *Ochii celor răi așteaptă tot timpul rele,*
însă cei buni petrec pururea în isihie.

141. „Isihia" este depărtarea de răutate.

XV, 24. *Căi ale vieții sunt cugetările celui înțelegător,*
pentru ca, ferindu-se de iad, să se mântuiască.

142. „Căi ale vieții" numește virtuțile făptuitoare, care duc la cunoștință.

XV, 28a. *Căile oamenilor drepți sunt bineprimite de Domnul;*
prin ele chiar și vrăjmașii devin prieteni.

143. Pavel a propovăduit că „cei care erau odată vrăjmași s-au împăcat cu Dumnezeu prin moartea Fiului Său"[189]. Dar trebuie să luăm aminte dacă toți vrăjmașii devin prieteni prin

[187] *Matei* 5, 20.
[188] *Cf. Scolia* 147.
[189] *Romani* 5, 10.

cei drepți, astfel încât Hristos să le spună tuturor: „Nu vă mai numesc slugi, ci prieteni”[190].

XVI, 10. *Prezicerea se află pe buzele regelui,*
iar la judecată gura lui nu va rătăci.

144. Hristos este cunoscătorul de inimi[191] și va judeca lumea întru dreptate[192].

XVI, 14. *Mânia împăratului este sol al morții,*
iar bărbatul înțelept o va îmblânzi.

145. Îngerul care știe rațiunile despre pedeapsă se numește „mânia lui Dumnezeu”.

XVI, 16. *Cuiburile înțelepciunii sunt mai de preț ca aurul,*
iar cuiburile chibzuinței, mai de preț ca argintul.

146. Cunoștința înțelepciunii este mai de preț decât aurul, iar cunoștința chibzuinței este mai de preț decât argintul.

XVI, 17[3-4]. *Cel care primește învățătura se va afla printre cei buni,*
dar cel care ține seama de mustrări va fi înțelept.

147. Numește „mustrări” poruncile lui Dumnezeu, fiindcă acestea ne mustră atunci când păcătuim[193].

---

[190] *Ioan* 15, 15.
[191] *Cf. Faptele* 1, 24; 15, 8.
[192] *Cf. Faptele* 17, 31.
[193] *Cf. Scolia* 140.

XVI, 22. *Izvor de viață este cugetarea pentru cei care au dobândit-o;*
însă învățătura nebunilor este rea.

148. Prin „învățătură a nebunilor" a numit acum învățătura lipsită de mustrare[194]. Iar dacă „învățătura nebunilor" este răutatea, atunci învățătura lipsită de mustrare este nebunia[195].

XVI, 23. *Inima înțeleptului le va înțelege pe cele care ies din gura sa,*
fiindcă va purta știința pe buze.

149. „Știință" a numit cunoștința, de la faptul că ea știe în mod precis toate lucrurile[196].

XVI, 28. *Bărbatul strâmb le răspândește pe cele rele*
și aprinde făclia vicleșugului pentru cei răi și-i desparte pe prieteni.

150. Cuvântul [îi arată] pe demoni, ce învață de la diavol să-i înșface pe sfinți și să încerce să-i despartă de cunoștința care îi unește în mod firesc pe aceștia cu puterile cerești într-o strânsă prietenie. Prin această pildă, după părerea mea, Solomon a arătat același lucru, numindu-l pe satana „bărbat strâmb", care îi aprinde cu vicleșuguri pe demonii cei răi

---

[194] *Cf. Pildele* 10, 17.

[195] *Cf. Scolia* 119.

[196] Etimologia substantivului ἐπιγνωμοσύνη alcătuiește articulația în jurul căreia Evagrie și-a scris scolia. Termenul în cauză, provenit din adjectivul ἐπιγνώμων („expert în, bun cunoscător, instruit, arbitru"), propriu *Cărții Pildelor*, desemnează faptul de a cunoaște bine, temeinic, un lucru și a lua hotărâri în deplină cunoștință.

împotriva celor învățați de către sfinți, care sunt prieteni cu aceștia și sunt uniți unii cu alții prin cunoștință.

XVI, 30. *Ațintindu-și ochii, el gândește lucruri strâmbe,*
iar cu buzele lui cuprinde toate relele:
acesta este un cuptor al relelor.

151. Pe flacăra acestui „cuptor" o va stinge suflarea rourată care suflă peste ea[197].

XVI, 33. *Toate [relele] vin în sânurile celor nedrepți,*
iar toate cele drepte sunt de la Domnul.

152. Trebuie însemnat că, aici, a numit „sânuri" inimile „celor nedrepți". Mi se pare însă că peste tot [în Scripturi] sânul arată fie mintea, fie cunoștința. Iar dacă există și sân condamnabil, este limpede că acesta arată neștiința.

XVII, 2. *Slujitorul iscusit își va stăpâni stăpânii nebuni*
și va împărți părțile între frați.

153. Dacă „tot cel care săvârșește păcatul este rob al păcatului"[198], atunci tot cel care s-a îndepărtat de răutate și i-a stăpânit pe demoni prin virtuți „și-a stăpânit stăpânii nebuni". Iar unul ca acesta va deveni iconom al tainelor lui Dumnezeu[199], dăruind cunoștință duhovnicească fiecăruia dintre frați, potrivit cu starea fiecăruia: pe corintean adăpându-l cu lapte[200], iar pe efesean hrănindu-l cu hrană

[197] *Cf. Daniel* 3, 49-50 (în *Septuaginta*).
[198] *Ioan* 8, 34.
[199] *Cf. 1 Corinteni* 4, 1.
[200] *Cf. 1 Corinteni* 3, 2.

mai tare[201], vorbindu-le despre înălțime, lungime, lățime și adâncime[202] și, prin aceste dimensiuni, arătând împărțirea firii raționale, care cuprinde rațiunile despre Judecata și pronia lui Dumnezeu, ce sunt foarte adânci și scapă stării omenești. Tot astfel și Iisus Navi a împărțit celor douăsprezece semințiii pământul făgăduinței[203], care este simbol al cunoștinței lui Dumnezeu și al celor făcute de către El. Trebuie însă știut că rațiunile despre întruparea și venirea lui Hristos sunt așezate în cunoștința [seminției] lui Iuda, pentru că în lotul acestuia S-a născut Hristos. Însă mie îmi pare că rațiunile despre pronie se potrivesc cu starea lui Iuda și a lui Veniamin, cei dintru ascuns, nume pe care le consider caracteristicile diferitelor trepte ale curăției, dacă este adevărat că Iuda se tâlcuiește „mărturisit", iar Veniamin, „fiul zilelor" sau „fiul dreptei".

XVII, 4. *Omul rău ascultă de limba nelegiuiților; dar dreptul nu ia aminte la buzele mincinoase.*

154. „Ascultă de limbile nelegiuiților" acela care primește gândurile lor nedrepte și se grăbește să lucreze după ele, [gânduri] la care se spune că „dreptul nu ia aminte", adică nu le hrănește în sine însuși.

XVII, 6a. *Toată lumea bogățiilor e a celui credincios, iar al necredinciosului nu-i nici măcar un obol.*

---

[201] *Cf. Evrei* 5, 12.
[202] *Cf. Efeseni* 3, 18.
[203] *Cf. Iosua* 13, 7.

155. Credinciosul va vedea raţiunile acestei lumi, pe care le-a numit în mod simbolic „bogăţii" ale minţii. Dar necredinciosul nu cunoaşte nici măcar raţiunea lucrului prezent, datorită necurăţiei sufletului său. Iar că bogăţia sufletului este cunoştinţa lui Dumnezeu, îi învaţă Pavel pe cei cărora le scrie: „V-aţi îmbogăţit întru toată cunoştinţa şi întru toată înţelepciunea"[204]. Iar dacă cineva ar vrea să arate că pilda aceasta nu are acest înţeles, să spună atunci de unde au avut bogăţii cei care au petrecut „în piei de oaie, în piei de capră, strâmtoraţi, necăjiţi, lipsiţi"[205], dar şi cum necredinciosul nu va avea „nici măcar un obol", de vreme ce pe mulţi necredincioşi îi înconjoară bogăţia, adică pe mulţi dintre împăraţii şi conducătorii acestei lumi[206].

XVII, 7. *Buzele drepte nu i se potrivesc nebunului, nici buzele mincinoase dreptului.*

156. „Căci ce părtăşie are dreptatea cu fărădelegea sau lumina cu întunericul?"[207]

XVII, 9. *Cel care ascunde nedreptatea caută prietenie, dar cel care urăşte să o ascundă desparte prieteni şi casnici.*

157. Prin dreptate „ascundem" nedreptatea, prin cumpătare desfrânarea, iar prin iubire ura şi prin neiubirea de argint lăcomia. Prin smerita-cugetare ascundem mândria şi

[204] *1 Corinteni* 1, 5.
[205] *Evrei* 11, 37.
[206] *Cf. Ioan* 12, 31.
[207] *2 Corinteni* 6, 14.

prin blândețe îndrăzneala, „căutând prietenia" duhovnicească, prin care este arătată sfânta cunoștință. Și unii dintre sfinți, se spune de către Pavel, au devenit împreună-locuitori și casnici ai Ierusalimului, „ziditi fiind pe temelia apostolilor și a prorocilor"[208].

XVII, 13. *Pentru cel care răsplătește cu rele în locul celor bune relele nu se vor muta din casa lui.*

158. Dacă cel care răsplătește cu rele în locul celor rele este călcător de lege, cu cât mai mult este călcător de lege cel care răsplătește „cu rele în locul celor bune"? În pustie, față de Dumnezeu așa a devenit Israel, căruia Moise îi zice în *Deuteronom*: „Neam împietrit și strâmb, pe acestea le răsplătiți Domnului?"[209]

XVII, 14. *Începutul dreptății dă putere cuvintelor,*
însă cearta și vrajba premerg sărăciei.

159. Dreptății îi urmează cunoștința, iar neștiinței, răutatea.

XVII, 15. *Cel care judecă a fi drept ceea ce e nedrept*
și nedrept ceea ce e drept,
acela este necurat și urâciune în fața lui Dumnezeu.

160. Asemenea acestuia este cel care zice amarului dulce și dulcelui amar, numind, pe de-o parte, lumina întuneric, iar pe de alta, întunericul lumină[210].

---

[208] *Efeseni* 2, 20.

[209] *Deuteronomul* 32, 5-6 (în *Septuaginta*).

[210] *Cf. Isaia* 5, 20.

XVII, 16. *Pentru ce are bogății nebunul?*
Căci omul fără inimă nu va putea să dobândească
înțelepciunea.

161. „Bogățiile nebunului" sunt nebuniile care înconjoară fiecare dintre faptele lui și, ajungând „fără de inimă" din cauza acestora, nu mai poate să dobândească înțelepciunea.

XVII, 16a. *Cel care-și înalță casa caută ruina,*
iar cel care strâmbă învățătura va cădea în cele rele.

162. Deoarece „Domnul celor mândri le stă împotrivă"[211], „cel care strâmbă învățătura va cădea în cele rele".

XVII, 17[1-2]. *În orice împrejurare să ai un prieten,*
iar în nevoi frații să-ți fie folositori.

163. Dacă fiii lui Hristos își sunt frați unii altora, atunci îngerii și oamenii drepți sunt fiii lui Hristos și, prin urmare, îngerii și oamenii sfinți își sunt frați unii altora, fiindcă ei sunt născuți în duhul înfierii[212].

XVII, 17[3]. *Fiindcă pentru aceasta au fost născuți.*

164. „Fiindcă pentru aceasta au fost născuți" de înțelepciune, ca să-i conducă pe oameni de la răutate la virtute și de la neștiință la cunoștința lui Dumnezeu, de vreme ce „făptura însăși suspină și împreună-pătimește cu noi și a fost supusă deșertăciunii fără voia ei"[213].

---

[211] *Pildele* 3, 34.
[212] *Cf. Romani* 8, 15.
[213] *Romani* 8, 20, 22.

XVII, 20[2]. *Omul cu limba ușor schimbătoare va cădea în cele rele.*

165. „Ușor schimbător" este cel care trece cu ușurință de la virtute la răutate.

XVII, 23. *Căile celui care primește daruri în sân pe nedrept nu sporesc,*
iar necinstitorul se abate de la căile dreptății.

166. „Căile celui care primește" în inimă reprezentări mentale nedrepte „nu sporesc", fiindcă a numit reprezentările mentale pătimașe „daruri" oferite nouă de către demoni. Sau: „necinstitorul" va primi în sân daruri, ca „să se abată de la căile" judecății.

XVII, 21. *Inima nebunului este durere pentru cel care-a dobândit-o.*
Tatăl nu se bucură de fiul neînvățat,
dar fiul chibzuit își bucură mama.

167. Pe de-o parte, cel „chibzuit își bucură mama", iar pe de alta, cel nebun este pricină de durere pentru cea care l-a născut[214].

XVII, 24. *Omul înțelept are o față înțelegătoare,*
dar ochii nebunului caută spre marginile pământului.

168. Inima nebunului crapă de răutate.

XVII, 25. *Fiul nebun este pricină de mânie pentru tatăl său și de durere pentru cea care l-a născut.*

---

[214] *Cf. Pildele* 17, 25.

169. Fiul chibzuit are și născătoare și mamă, dar fiul „nebun", numai născătoare, fiindcă mama este și născătoare, dar născătoarea nu este întotdeauna și mamă. Căci, dacă cel născut moare în răutate și neștiință, atunci e născătoare, dar nu este mamă, fiindcă cel născut nu a avut parte de duhul înfierii[215]. Tot așa vor fi înțelese și cele spuse despre mamele trupești și despre moartea trupească, fiindcă pe mamă o numim și născătoare, în vreme ce pe născătoare n-o numim și mamă a copilului care a murit.

XVII, 26. *Nu este bine să-l pizmuiești pe omul drept,*
nici nu-i un lucru cuvios să unelteşti
împotriva stăpânilor drepți...

170. ...fiindcă nu caută cele ale noastre, ci pe noi[216].

XVII, 27. *Cel care se ferește să spună un cuvânt aspru*
este cunoscător,
iar bărbatul chibzuit este îndelung-răbdător.

171. A numit „cuvânt aspru" gândul care mișcă mânia. Sau: a numit cuvântul care mișcă mânia aproapelui „cuvânt aspru".

XVII, 28. *Celui lipsit de minte care întreabă de înțelepciune*
i se va socoti [aceasta] drept înțelepciune;
dar cine rămâne tăcut va părea chibzuit.

172. Dacă „întreabă despre înțelepciune" cel care vrea să învețe ceva despre înțelepciune, atunci tace cu privire la

[215] *Cf. Romani* 8, 15.
[216] *Cf. 2 Corinteni* 12, 14.

înțelepciune acela care nu vrea să cunoască nimic despre înțelepciune. De aceea se spune că primul este mai „chibzuit" decât al doilea.

XVIII, 1. *Omul care vrea să se despartă de prieteni caută pricini; dar oricând va fi vrednic de ocară.*

173. Numește „pricini" păcatele, fiindcă spune: „Ca să găsesc pricini de păcate"[217]. Prieteni însă sunt toți sfinții prin care [acel om] s-a legat de virtute.

XVIII, 2. *Omul lipsit de minte nu are nevoie de înțelepciune; căci preferă să îl conducă nebunia...*

174.... fiindcă a iubit întunericul mai mult decât lumina[218].

XVIII, 5. *Nu este bine să admiri fața celui necinstitor, nici nu-i cuvios să ocolești ceea ce e drept la judecată.*

175. „Admiră fața celui necinstitor" acela care primește răutatea existentă în diavol și lucrează potrivit cu ea.

XVIII, 6. *Buzele nebunului îl duc pe acesta la rele, iar gura lui îndrăzneață cheamă moartea.*

176. Dacă „moartea" se naște din îndrăzneală, iar moartea desparte sufletul de viața adevărată, atunci îndrăzneala ne separă de Cel care a zis: „Eu sunt Viața"[219]. Și, după cum din îndrăzneală se naște moartea, tot așa din blândețe se naște viața, fiindcă îndrăzneala și blândețea sunt opuse.

---

[217] *Psalmul* 140, 4.

[218] *Cf. Ioan* 3, 19.

[219] *Ioan* 11, 25; 14, 6.

XVIII, 8[1]. *Pe cei leneși îi răpune frica.*

177. „Pe cei leneși îi răpune frica", fie frica de vrăjmașul[220], fie cea de Domnul, care prin fapte bune îi separă pe aceștia de lene.

XVIII, 8[2]. *Sufletele bărbaților molateci vor flămânzi.*

178. Bărbat molatec[221] este cel care nu poate nici să-l învețe pe altul, nici nu vrea să învețe de la altul.

XVIII, 9. *Cel care nu se vindecă pe sine prin faptele sale este frate cu cel care se întinează singur.*

179. Și Pavel spune: „Dacă cineva se curățește pe sine însuși, va fi vas de bună treabă Stăpânului"[222].

XVIII, 10. *Numele Domnului este din măreția puterii, iar drepții care au alergat spre El se înalță.*

180. „Numele Domnului" arată cunoștința lui Dumnezeu. Și drepții „aleargă spre El" printr-o viață dreaptă, iar prin contemplație „se înalță"[223].

XVIII, 12. *Inima omului se înalță înainte de zdrobire și se smerește înainte de slavă.*

---

[220] *Cf. Psalmul* 63, 1.

[221] În greceşte: ἀνδρόγυνος („androgin"); denumește atât hermafroditul (*vide* mitul androginului la Platon, *Banchetul*, 189e), cât și un bărbat efeminat, deci molatec, ca în textul nostru.

[222] *2 Timotei* 2, 21.

[223] *Cf. Matei* 23, 12; *Luca* 14, 11; 18, 14.

181. Precum mândriei îi urmează zdrobirea, tot așa și smereniei îi urmează slava.

XVIII, 13. *Cine răspunde cu o vorbă înainte de a asculta*
își este sieși nebunie și ocară.

182. [Acest verset] trebuie folosit împotriva celor care, deși n-au primit cunoștința de la Dumnezeu, se grăbesc să-i învețe pe alții. Și David spune: „Ca să aud glasul laudei Tale" și apoi „să povestesc" și altora „minunile Tale"[224]. Și, iarăși, Solomon zice: „Spune-le pe cele văzute cu ochii tăi"[225].

XVIII, 14. *Slujitorul chibzuit domolește mânia omului,*
dar pe omul mic la suflet cine-l va sprijini?

183. După cum se zice că Domnul nostru devine leopard încolțit[226] pentru cei care greșesc din nepăsare și piatră de poticnire[227] pentru cei necredincioși, tot așa se zice că este „mic la suflet" pentru cei care păcătuiesc. Dar pot fi numiți „mici la suflet" și cel viclean și toți demonii care au căzut din virtute și din cunoștință.

XVIII, 16. *Darul omului îl lărgește pe acesta*
și-l așază lângă cei puternici.

184. „Dar al omului" a numit acum viața dreaptă, care îl lărgește și îl face vrednic de „plinătatea lui Dumnezeu"[228].

---

[224] *Psalmul* 25, 7.
[225] *Pildele* 25, 7.
[226] *Cf. Osea* 13, 7.
[227] *Cf. Romani* 9, 33.
[228] *Efeseni* 3, 19.

Pe acesta îl numește „tron" al sfintelor puteri, fiindcă tronul minții este deprinderea cea mai bună, care-l păzește pe cel care șade pe el, făcându-l greu de mișcat sau de nemișcat.

XVIII, 18. *Partea de moștenire oprește certurile*
și hotărăște între cei puternici.

185. Cunoștința „oprește" nebunia, fiindcă aceasta este „partea de moștenire" a firii raționale.

XVIII, 21. *Moartea și viața sunt în puterea limbii,*
iar cei care-o stăpânesc îi mănâncă roadele.

186. Aici spune că sufletul este primitor și al morții și al vieții, iar din aceasta putem dovedi libertatea lui de alegere.

XVIII, 22[1]. *Cel care a găsit o femeie bună a găsit haruri...*
22a[2]. *iar cel care ține o preadesfrânată este nebun*
și necinstitor.

187. „Cel care a găsit" înțelepciunea „bună", acela „a găsit haruri".

188. „Iar cel care ține" răutatea „este nebun și necinstitor".

XIX, 4. *Bogăția adaugă prieteni mulți,*
dar săracul este părăsit chiar și de singurul prieten.

189. „Bogăția" cunoștinței și a înțelepciunii ne „adaugă" îngeri mulți, iar cel necurat se desparte până și de îngerul care i-a fost dat din copilărie. Căci prietenia duhovnicească este virtutea și cunoștința lui Dumnezeu, prin care legăm prietenie cu sfintele puteri, dacă este adevărat că oamenii care

se pocăiesc devin pricini de bucurie pentru îngeri[229]. Astfel și Mântuitorul îi numește prieteni pe cei care odată erau robi[230], învrednicindu-i de o contemplație mai înaltă. Tot așa și Avraam, după ce s-a îmbogățit în cunoaștere, a așezat acea masă tainică prietenilor care i s-au arătat la amiază[231]. Saul însă, din pricina răutății, s-a despărțit până și „de singurul său prieten", fiindcă stă scris: „Și S-a îndepărtat Duhul lui Dumnezeu de la Saul și un duh rău, trimis de Domnul, îl înăbușea pe Saul"[232]. „Duh al Domnului" îl numește pe înger, fiindcă spune: „Cel ce-i face pe îngerii Săi duhuri și pe slujitorii Săi pară de foc"[233]. Iar faptul că îngerii i-au primit în grijă pe oameni, îl învață Mântuitorul în Evanghelii, zicând: „Vedeți să nu-l disprețuiți pe vreunul dintre aceștia mici, fiindcă îngerii lor văd pururea fața Tatălui Meu celui din ceruri"[234]. Și, iarăși, Iacov spune: „Îngerul care mă izbăvește de toate relele"[235]. Și Zaharia: „Zis-a îngerul care grăiește întru mine"[236].

XIX, 5. *Martorul mincinos nu va rămâne nepedepsit, iar cel care învinuiește pe nedrept nu va găsi scăpare.*

190. Cei care Îl hulesc pe Ziditor, necunoscând rațiunile despre Judecată și pronie, Îl „învinuiesc pe nedrept". Și, iarăși,

---

[229] *Cf. Luca* 15, 10.
[230] *Cf. Ioan* 15, 15.
[231] *Cf. Facerea* 18, 1-8.
[232] *1 Regi* 16, 14.
[233] *Psalmul* 103, 5.
[234] *Matei* 18, 10.
[235] *Facerea* 48, 16.
[236] *Zaharia* 1, 9.

cei care, tulburați[237] de propriile patimi, cred că virtutea este cu neputință de obținut Îl „învinuiesc pe nedrept" pe Dătătorul Legii.

XIX, 7[3-4]. *Buna cugetare se apropie de cei care o cunosc, iar omul chibzuit o va afla.*

191. Acum a numit „cugetare" cunoștința lui Dumnezeu, iar „cei care o cunosc" sunt cei curați cu inima[238].

XIX, 7[5-6]. *Cel care face mult rău desăvârșește răul, iar cel care stârnește vorbe nu se va mântui.*

192. Gândurile pătimașe „stârnesc" sufletul spre răutate.

XIX, 10[1]. *Nebunului nu-i folosește desfătarea.*

193. „Nebunului nu-i folosește" nici desfătarea inteligibilă, nici cea sensibilă, fiindcă pe prima o va călca în picioare, fiind asemenea unui porc[239] iubitor de plăceri, iar din pricina desfătării trupești carnea îi va fi stârnită.

---

[237] Pentru a denumi starea sufletească generată de răscoala patimilor nesupuse, Evagrie folosește verbul ἐνοχλέω, un denominativ construit din prepoziția ἐν și substantivul ὄχλος („gloată, drojdia societății"). Manifestările „sociale" ale acesteia sunt o bună imagine pentru frământarea sufletului înrâurit de patimi, scăpat de sub conducerea rațiunii. De menționat observația lexicografilor privind antonimia δῆμος („popor") – ὄχλος, răsfrântă în antonimia „democrație"-„ohlocrație", ultima fiind asimilată cu conducerea exercitată de oamenii de nimic.

[238] *Cf. Matei* 5, 8.

[239] *Cf. Matei* 7, 6.

XIX, 11. *Omul milostiv rabdă îndelung,*
iar lauda lui vine peste cei fără-de-lege.

194. Dacă cel care se laudă în mod drept se laudă întru Domnul[240] și dacă Domnul nostru este înțelepciunea[241], atunci cel care se laudă în mod drept se laudă întru înțelepciune. Prin urmare, lauda celui îndelung-răbdător și milostiv – adică înțelepciunea și cunoștința lui – „vine peste cei fără-de-lege", schimbându-i pe aceștia din răutate, acum pe cât se poate, dar în veacul viitor cu necesitate.

XIX, 12. *Amenințarea împăratului e ca mușcătura leului,*
însă ca roua de pe iarbă, așa e bunăvoința lui.

195. Domnul nostru este foc mistuitor[242] și devine „leu" mânios față de cei care păcătuiesc, arzând lemne, iarbă, trestie[243] și devorând carnea care se luptă împotriva duhului[244]; iar lumină și rouă e pentru cei care se îndreptează, arătându-le rațiunile celor ce sunt, stingând săgețile aprinse ale celui viclean[245] și răcorind arșița ce vine în urma făptuirii.

XIX, 13[2]. *Prinoasele făcute din plata desfrânatei nu-s curate.*

196. A numit „desfrânată" sufletul necurat, iar „plata" ei arată starea din pricina căreia rugăciunile[246] nu sunt curate.

---

[240] *Cf. 1 Corinteni* 1, 31; *2 Corinteni* 10, 17.
[241] *Cf. 1 Corinteni* 1, 24.
[242] *Cf. Evrei* 12, 29.
[243] *Cf. 1 Corinteni* 3, 12.
[244] *Cf. Galateni* 5, 17.
[245] *Cf. Efeseni* 6, 16.
[246] De la substantivul „făgăduință" (εὐχή), din textul pildei, Evagrie a glisat, în scolia sa, la substantivul „rugăciune" (προσευχή), într-un joc de cuvinte intraductibil.

XIX, 14. *Părinții împart copiilor casa și averea,*
dar bărbatul cu femeia sunt potriviți de către Domnul.

197. Pe de-o parte, ține de părinți să-i învețe pe fii despre virtute și cunoașterea lui Dumnezeu, dar, pe de alta, a dărui înțelepciune copiilor ține de Domnul. Pentru că aici [termenul] „femeie" desemnează înțelepciunea, fiindcă spune: „Iubește-o, și te va păzi; cinstește-o, ca să te cuprindă în brațe"[247].

XIX, 16. *Cel care păzește porunca își păzește sufletul,*
dar cel care își disprețuiește căile va pieri.

198. Poruncile, în raport cu Dumnezeu, Cel care le poruncește, se numesc „porunci", iar în raport cu cel care-și conduce mintea prin ele, se numesc „căi". Și, iarăși, de vreme ce au fost date drept mărturii în cer și pe pământ[248], poruncile se numesc „mărturii"; de aceea și mintea care le primește pe acestea se numește „martoră", ca una care, mărturisind strâmb despre ele, nu va rămâne nepedepsită[249].

XIX, 17. *Cel care îl miluiește pe sărac Îl împrumută pe Dumnezeu,*
Care-i va răsplăti potrivit cu darul său.

199. Acum a numit „dar" curăția inimii, fiindcă ne învrednicim de cunoștință potrivit cu măsura nepătimirii noastre.

---

[247] *Pildele* 4, 6, 8.
[248] *Cf. Deuteronomul* 4, 26.
[249] *Cf. Pildele* 19, 5, 9.

XIX, 19. *Omul [care are] cuget rău va avea multă pagubă, iar dacă va și făptui răul, își va adăuga și sufletul său.*

200. Eu cred că „multa pagubă" cuprinde lipsirea de contemplația celor create, iar „adăugarea sufletului" este dispariția înțelesurilor naturale despre Dumnezeu, când [sufletul] cade cu totul în lipsa de rațiune. Și Mântuitorul spune în Evanghelii: „Ce-i va folosi omului dacă va dobândi lumea întreagă, dar sufletul și-l va pierde"[250] și și-l va „păgubi"? Dar aici, pe de-o parte, pieirea arată necunoașterea celor trupești și netrupești, iar „paguba" ne înfățișează extrema lipsă de rațiune.

XIX, 20. *Ascultă, fiule, învățătura tatălui tău, pentru ca la sfârșitul tău să devii înțelept!*

201. Cunoștința urmează după viețuirea dreaptă, pentru că, aici, „la sfârșit" nu arată timpul, ci curăția [dobândită] după [împlinirea] virtuților făptuitoare.

XIX, 23. *Frica de Domnul îi este omului spre viață, iar cel netemător va fi sălășluit în locurile unde nu veghează cunoștința.*

202. Dacă „frica de Domnul îi este omului spre viață", iar „frica de Domnul este învățătură și înțelepciune"[251], atunci „viața omului" este învățătura și înțelepciunea. Dar Hristos spune: „Eu sunt Viața"[252]; prin urmare, Hristos este învățătura și înțelepciunea. De aceea, „a cunoaște învățătura și

[250] *Matei* 16, 26.
[251] *Pildele* 15, 33.
[252] *Ioan* 14, 6.

înțelepciunea"[253] înseamnă a-L cunoaște pe Hristos. Așadar, netemătorul se va afla în răutate și neștiință, în care nu este Hristos.

XIX, 24. *Cel care cu nedreptate-și ascunde mâinile-n sân nu și le va duce nici la gură.*

203. Cel care nu trăiește cinstit „își ascunde mâinile" în suflet în mod nedrept, din cauză că nu vrea să-și lucreze pământul și nici să se îndestuleze de pâine[254]; fiindcă virtuțile făptuitoare corespund mâinilor, ele aducând la gura noastră Pâinea Care S-a pogorât din cer și Care dă viață lumii[255].

XIX, 26. *Cine-și necinstește tatăl și se leapădă de mama sa va fi făcut de rușine și de ocară.*

204. „Prin călcarea Legii Îl necinstește pe Dumnezeu"[256] și se leapădă de mamă, care este învățătura, dacă este adevărat că „bărbatul drept se naște spre viață"[257]. Dreptatea însă se constituie din toate virtuțile.

XIX, 27. *Fiul care nu mai păzește învățătura tatălui va deprinde vorbe rele.*

205. Gândurile necurate sunt „vorbele rele" care se nasc în sufletul celui care nu a păzit poruncile cerescului Părinte.

---

[253] *Pildele* 1, 2.
[254] *Cf. Pildele* 12, 11; 28, 19.
[255] *Cf. Ioan* 6, 33.
[256] *Cf. Romani* 2, 23.
[257] *Pildele* 11, 19.

XX, 1[1]. *Necumpătat este vinul, obraznică beția.*

206. Dacă „mânia balaurilor este vinul lor"[258], iar „vinul este necumpătat", atunci și mânia este necumpătată, deoarece îi face pe oameni să fie necumpătați; și „obraznică" este furia, fiindcă această „beție" obișnuiește să se ivească din înfierbântarea părții irascibile [a sufletului]. Iar dacă nazireii, conform Legii, se îndepărtează de vin[259], atunci s-a legiuit ca nazireii să nu se mânie.

XX, 2. *Amenințarea împăratului nu se deosebește*
de mânia leului,
iar cel care-l ațâță păcătuiește împotriva propriului său suflet.

207. A spus aici „împărat" în loc de „Hristos", fiindcă cel care-L ațâță prin păcate păcătuiește împotriva propriului său suflet.

XX, 4. *Leneșul nu se rușinează când este ocărât;*
și tot așa cel care împrumută grâu la seceriș.

208. Dacă este posibil „să împrumutăm grâu la seceriș", este posibil ca și în veacul viitor să împrumutăm grâu inteligibil de la cei care și-au cultivat pământul în cei șase ani și care vor hrăni, în al șaptelea an[260], văduve și orfani.

XX, 7. *Cel care viețuiește neprihănit întru dreptate*
va lăsa [în urmă] copii fericiți...

---

[258] *Deuteronomul* 32, 33 (în *Septuaginta*).
[259] *Cf. Numerii* 6, 3.
[260] *Cf. Ieșirea* 23, 10-11.

209. ... [copii] pe care este limpede că i-a născut după virtute.

XX, 9a. *Luminătorul celui care-și vorbește de rău tatăl*
sau mama se va stinge,
iar pupilele ochilor săi vor vedea întuneric.

210. Același Hristos poate fi și „tată" și „mamă", în funcție de înțeles: pe de-o parte, tată, pentru cei care au duhul înfierii[261], pe de alta, mamă, pentru cei care au nevoie de lapte, și nu de hrană tare[262]. Fiindcă Hristos, Care vorbește prin Pavel[263], S-a făcut și „tată" efesenilor, descoperindu-le acestora tainele înțelepciunii[264], și „mamă" corintenilor, pe aceștia adăpându-i cu lapte[265].

XX, 9b. *Partea smulsă în grabă la început*
nu va fi binecuvântată la sfârșit.

211. Această parte „îți unge gâtlejul până la o vreme, dar mai târziu o vei găsi mai amară ca fierea"[266].

XX, 9c. *Să nu spui: „Mă voi răzbuna pe dușmani",*
ci așteaptă-L pe Domnul, ca să-ți ajute!

212. Să nu spui, mișcat de mândrie: „Eu singur îi voi război pe vrăjmași", „ci așteaptă-L pe Domnul, ca să-ți ajute"!

---

[261] *Cf. Romani* 8, 15.
[262] *Cf. Evrei* 5, 12.
[263] *Cf. 2 Corinteni* 13, 3.
[264] *Cf. Efeseni* 3, 1-19.
[265] *Cf. 1 Corinteni* 3, 2.
[266] *Pildele* 5, 3-4.

Și David spune: „Nu voi nădăjdui în arcul meu și sabia mea nu mă va mântui”[267]; și iarăși: „Mincinos este calul spre mântuire”[268]; și: „Dacă nu va zidi Domnul casa și dacă nu va păzi cetatea”[269].

XX, 10. *Ocaua mare și mică și măsura dublă – amândouă sunt necurate înaintea Domnului.*

213. Eu cred că „ocaua mare și mică” este ceea ce unii numesc „laș care face pe viteazul”, iar, în general, „ocaua mare și mică” socotesc că este tot ceea ce e în exces sau în lipsă, pentru că fiecare dintre ele sunt răutăți[270].

214. Cel care vrea să i se facă bine de către altul, dar el nu îi odihnește tot așa pe alții, are măsuri duble și nu se supune poruncii care spune: „Toate câte voiți să vă facă vouă oamenii, pe acestea să le faceți și voi lor asemenea”[271].

XX, 12. *Urechea nu aude și ochiul nu vede; amândouă sunt lucrările Domnului.*

215. Nu este o lucrare a Domnului ochiul care vede rău, ci cel care vede; și nu este o lucrare a Domnului urechea care aude rău, ci cea care aude; și despre celelalte mădulare ale trupului la fel trebuie să se spună. Însă acest verset va fi folosit

---

[267] *Psalmul* 43, 8.

[268] *Psalmul* 32, 17.

[269] *Psalmul* 126, 1.

[270] Prin termenul θρασύδειλος, Aristotel îl denumește pe „lașul care face pe viteazul” (*Etica nicomahică*, 1115b, 32, traducerea expresiei aparținând versiunii românești a Stellei Petecel).

[271] *Matei* 7, 12.

împotriva celor care vorbesc de rău acest trup[272] al nostru și Îl defăimează pe Creator[273].

XX, 13. *Nu iubi clevetirea, ca să nu fii dat deoparte,*
deschide-ți însă ochii și satură-te de pâini.

216. Prin virtuți „ne deschidem ochii" sufletului, iar prin înțelepciune „ne umplem de pâinile" inteligibile.

XX, 23. *Urâciune Îi este Domnului ocaua dublă*
și balanța măsluită nu este bună înaintea Lui.

217. „Balanță măsluită" numește mintea, care este făcută în mod firesc să judece lucrurile cu dreptate, dar care se înclină sub greutatea libertății sale de alegere.

XX, 24. *Pașii omului sunt îndreptați de către Domnul;*
cum ar putea un muritor să înțeleagă căile Lui?

218. Cel care încă este „muritor" și care nu a murit cu Hristos[274] nu poate „să înțeleagă căile Domnului".

XX, 25. *O cursă este pentru om să sfințească degrabă*
ceva dintr-ale sale,
fiindcă, după făgăduință, vine părerea de rău.

219. Nu drepților le pare rău pentru cele bune, ci celor nedrepți. Dar cei nedrepți să nu-I făgăduiască nimic lui

[272] Aluzie la gnostici.

[273] Adeseori Evagrie insistă asupra caracterului pozitiv al trupului și al participării sale la lucrarea de mântuire.

[274] *Cf. 2 Timotei* 2, 11.

Dumnezeu în mod nesăbuit, „fiindcă, după făgăduință, vine părerea de rău".

XX, 26. *Împăratul înțelept*
este o vânturătoare pentru cei necinstitori
și-i aruncă sub roată...
220. A. ... despărțind pleava de grâu[275].
220. B. „Fă-i pe ei ca o roată."[276]

XX, 27. *Lumina Domnului este răsuflarea oamenilor,*
făclia care cercetează străfundurile pântecelui.
221. Dacă „lumina Domnului" este cunoașterea Domnului, iar „lumina Domnului este răsuflarea oamenilor", atunci cunoașterea Domnului este „răsuflarea oamenilor". Iar pe diavolul care se află întru neștiință, l-a numit „făclia" care crede că strălucește, golind mintea de cele bune și preschimbându-se în înger de lumină[277].

XXI, 3. *A face cele drepte și a spune adevărul*
sunt mai plăcute lui Dumnezeu decât sângele jertfelor.
222. Acest verset leapădă jertfa care folosește animale necuvântătoare. Pentru că „jertfa lui Dumnezeu este duhul zdrobit"[278].

---

[275] *Cf. Matei* 3, 12.
[276] *Psalmul* 82, 12.
[277] *Cf. 2 Corinteni* 11, 14.
[278] *Psalmul* 50, 18.

XXI, 8. *Dumnezeu le trimite căi strâmbe celor strâmbi, fiindcă lucrările Lui sunt curate și drepte.*

223. Dacă lucrările lui Dumnezeu sunt „curate și drepte", iar una dintre lucrările Lui este și mintea, atunci aceasta a fost creată de către Domnul dreaptă și curată.

XXI, 9. *Mai bine este să locuiești într-un colțișor sub cerul liber decât în case spoite cu nedreptate și într-o casă comună.*

224. [Solomon] a opus „casei spoite" și „casei comune" „colțișorul sub cerul liber". Dacă însă casa spoită și comună este răutatea, atunci „colțișorul sub cerul liber" este virtutea. Așadar, „colțișorul de sub cerul liber" este o făptuire părtașă într-o anumită măsură[279] la contemplație și luminată de „Soarele dreptății"[280]. Bine l-a numit și Pavel pe arhiereul iudeilor „perete văruit"[281], pe care-l va bate Dumnezeu. Iar Mântuitorul, în Evanghelii, i-a numit pe farisei „morminte văruite"[282]. Însă și [Solomon] a zis bine aici: „Într-un colțișor"[283], pentru că acolo se află piatra lepădată de ziditori și

[279] Participiul medio-pasiv prezent ἐφαπτομένη, al verbului ἐφάπτομαι, trebuie tradus aici cu sensul rar de „a deține ceva într-o oarecare măsură" (*cf.* Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1996⁹, s.v. ἐφάπτομαι, p. 741), care exprimă cel mai bine gândul teologic al avvei Evagrie și realitatea ascetic-mistică a unei făptuiri care se împărtășește deja de anumite contemplații, motiv pentru care putem vorbi și despre „contemplații făptuitoare" (*cf. Scolia* 1 *la Ecclesiast* 1, 1).

[280] *Maleahi* 3, 20.

[281] *Faptele* 23, 3.

[282] *Matei* 23, 27.

[283] Ἐπὶ γωνίας, în original.

care a ajuns în capul unghiului[284]. Iar „comună" a numit ceea ce nu aparține lui Dumnezeu cel Unul.

XXI, 14. *Darul făcut într-ascuns abate mâniile,*
dar cel care cruță darurile stârnește mânie puternică.
225. „Darul" este „făcut într-ascuns" ca să nu știe stânga ce face dreapta[285].

XXI, 16. *Omul rătăcit din calea dreptății*
se va odihni în adunarea uriașilor.
226. „Adunarea uriașilor" este răutatea și neștiința.

XXI, 19. *Mai bine este să locuiești în pământ pustiu*
decât cu o femeie certăreață și limbută și mânioasă.
227. Și David zice: „În pământ pustiu și neumblat și fără de apă, așa m-am arătat Ție în locul cel sfânt"[286]. Prin urmare, „pământul pustiu" este virtutea, ce nu-i mai are locuitori pe oamenii vechi, cei care se strică potrivit cu poftele înșelăciunii[287]. De aceea nici diavolul nu găsește odihnă în ea, de vreme ce „umblă prin locuri fără de apă căutând odihnă, și nu găsește"[288], „pentru că el este împărat peste toate cele din ape"[289]; și tot despre Înțelepciune s-a spus: „Încăperile

[284] Κεφαλὴ γωνίας, în original. *Cf. Matei* 21, 42.
[285] *Cf. Matei* 6, 3.
[286] *Psalmul* 62, 3.
[287] *Cf. Efeseni* 4, 22.
[288] *Matei* 12, 43. Evagrie face aluzie aici la credința răspândită printre monahii din Egipt, potrivit căreia demonii preferă locurile fără apă, lucru pe care l-a mai amintit și în *TP*, 17.
[289] *Iov* 41, 26 (în *Septuaginta*).

caselor ei sunt acoperite"[290]. Iar dacă acestea sunt așa, atunci și „femeia certăreață și limbută și mânioasă" este răutatea, care îl face pe însoțitorul ei certăreț, limbut și mânios.

XXI, 20. *Comoara dorită se va odihni pe gura înțeleptului, dar bărbații nechibzuiți o înghit.*

228. Înțelepciunea Domnului „se va odihni" în inima înțeleptului, dar „bărbații nechibzuiți" o strică.

XXI, 22. *Înțeleptul a luat cu asalt cetăți întărite și a dărâmat întăritura în care au nădăjduit necinstitorii.*

229. Înțelepciunea este „cetatea întărită" în care locuiesc înțelepții, „curățindu-și gândurile de toată înălțimea care se ridică împotriva cunoașterii lui Dumnezeu"[291].

XXI, 23. *Cine-și păzește gura și limba își păzește sufletul de necaz.*

230. A numit „gură" și „limbă" sufletul și mintea. Dar „suflet" se numesc partea irascibilă și partea poftitoare, pe care unii le denumesc partea pătimitoare a sufletului.

XXI, 26. *Necinstitorul poftește toată ziua pofte rele, iar dreptul se milostivește și se îndură fără zgârcenie.*

231. Este propriu îngerilor să nu poftească niciodată „pofte rele", iar oamenilor le este propriu ca uneori să poftească, alteori să nu poftească „pofte rele", iar demonilor

[290] *Pildele* 31, 27.

[291] *2 Corinteni* 10, 5.

le este propriu să poftească „pofte rele" întotdeauna. Căci expresia „toată ziua" arată ceea ce se petrece de-a lungul întregii vieți. Tot așa și cuvintele: „Fii cu frica de Domnul în toată ziua"[292] sunt spuse în loc de: „De-a lungul întregii vieți".

XXI, 31. *Calul este pregătit pentru ziua luptei, dar de la Domnul este ajutorul.*

232. „Cal" numește mintea, pentru că zice: „Tu vei încăleca pe caii tăi și călărimea va fi mântuirea ta"[293]. Iar Domnul zice despre Pavel: „Pentru a purta numele Meu"[294].

XXII, 1. *E mai de dorit un nume bun decât bogăție multă, iar decât argint și aur, bunăvoința.*

233. A numit „nume bun" virtutea arătată prin numele atribuit ei, pentru că este „bun" numele care cuprinde binele pe care îl desemnează. Astfel, nu vom lăuda nici femeia nedreaptă numită „dreptate", ci pe cea care are dreptatea, chiar dacă este numită „nedreptate"[295].

XXII, 2. *Bogatul și săracul s-au întâlnit unul cu altul, însă pe amândoi i-a făcut Dumnezeu.*

---

[292] *Pilde* 23, 17.

[293] *Avacum* 3, 8 (în *Septuaginta*).

[294] *Faptele* 9, 15.

[295] Nu cuvintele, ca simple convenții, sunt rele sau bune, ci realitățile pe care le denumesc pot fi bune sau rele. Aceleași considerații și în *Scolia* 53 *la Ecclesiast* 7, 1.

234. Bogatul își curățește partea irascibilă prin milostenii, câștigând iubirea, iar săracul este învățat prin sărăcie smerita-cugetare.

XXII, 4. *Neamul înțelepciunii este frica de Domnul și bogăția și slava și viața.*

235. „Iată neamurile lui Noe"[296], acestea sunt neamurile lui Avraam.

XXII, 5. *Pălămidă și curse sunt în căile strâmbe, dar cel care-și păzește sufletul se va feri de ele.*

236. Și Domnul i-a spus lui Adam: „Pământul" – adică sufletul – „îți va răsări spini și pălămidă"[297]. Numește „spini și pălămidă" păcatele, din care a fost împletită și cununa lui Hristos[298], pentru că El a ridicat păcatul lumii[299].

XXII, 7. *Bogații îi vor stăpâni pe cei săraci și slujitorii vor da cu împrumut stăpânilor lor.*

237. În veacul viitor, cei care se vor îmbogăți în toate, „în toată cunoștința și întru toată înțelepciunea"[300], „vor stăpâni" peste cei necurați și lipsiți de această bogăție. Dar cine sunt slujitorii și cine sunt stăpânii nu e nevoie acum să facem cunoscut, deoarece cuvântul despre ei este mistic și mai adânc.

---

[296] *Facerea* 6, 9.
[297] *Facerea* 3, 18.
[298] *Cf. Matei* 27, 29.
[299] *Cf. Ioan* 1, 29.
[300] *1 Corinteni* 1, 5.

XXII, 8a. *Dumnezeu îl binecuvântează pe omul vesel și darnic, iar deșertăciunea lucrărilor lui o va sfârși.*

238. Domnul pune capăt „deșertăciunii lucrărilor" prin virtute și prin cunoștință.

XXII, 9a. *Cel care face daruri își procură biruință și cinste și își izbăvește sufletul de cei care l-au avut în stăpânire.*

239. Numește „daruri ale omului"[301] virtuțile prin care, biruind pe diavol, se face pe sine vrednic de cinstire pentru Dumnezeu și își izbăvește sufletul de demonii „care l-au avut în stăpânire".

XXII, 10. *Scoate ciuma din sinedriu și, odată cu ea,*
va pleca și sfada,
pentru că, atunci când stă ea în adunare, îi necinstește pe toți.

240. A numit „sinedriu" starea rea din care înțeleptul Solomon vrea ca omul să fie scos prin învățătură duhovnicească[302]. Iar prin „sfadă" denumește iubirea de ceartă. Se poate însă ca prin „ciumă" să-l denumească pe diavolul, care trebuie alungat de la suflet, pentru că, dacă „stă" în el, „necinstește" prin necurăție toate gândurile drepte.

---

[301] Expresia are înțelesul de „daruri pe care le face omul", genitivul trebuind înțeles, în cazul de față, ca un genitiv subiectiv, potrivit tâlcuirii pe care o face Evagrie. Asupra cuvântului „daruri", *vide supra*, *Scoliile* 184 și 199.

[302] Comparația sufletului cu un tribunal este des întâlnită la Filon Alexandrinul, de unde, prin mijlocirea teologilor alexandrini (Clement, Origen) și capadocieni (Sfinții Vasile cel Mare, Grigorie de Nyssa, Grigorie Teologul), a trecut în exegeza biblică creștină.

Iar apostolul a arătat că și sufletul este un „sinedriu" în care intră gândurile care acuză și care apără, pentru că zice: „Aflat la mijloc, între gândurile care îi acuză sau îi și apără"[303].

XXII, 11[3]. *Împăratul păstorește cu buzele,*
12. *iar ochii Domnului ocrotesc simțirea,*
dar cel fără-de-lege disprețuiește cuvintele.

241. Însuși Domnul, Care „ocrotește" sufletele noastre, ne „păstorește" prin cunoștința duhovnicească, pe care o „disprețuiește" cel care încalcă Legea Lui. Trebuie însă notat că, fiind împărat, despre Hristos se spune că ne păstorește prin pogorământ, pentru că El a spus: „Eu sunt Păstorul cel bun"[304]. Iar dacă este Împărat al împăraților[305], iar pe de altă parte, Păstor al oilor[306], va veni o vreme când va fi numai Împărat, după ce oile vor fi aduse la vrednicia împărătească.

XXII, 13. *Lenești se îndreptățește și zice:*
„E un leu pe drumuri, iar în piețe niște ucigași".

242. Diavolul, vrăjmașul nostru, umblă ca un leu, căutând pe cine să înghită[307], de care înspăimântându-se, lenești se dezbracă de lucrarea virtuților.

---

[303] *Romani* 2, 15.
[304] *Ioan* 10, 11.
[305] *Cf. 1 Timotei* 6, 15.
[306] *Cf. Ioan* 10, 2.
[307] *Cf. 1 Petru* 5, 8.

XXII, 14. *Gura nelegiuitului e o groapă adâncă,*
iar cel urât de Domnul va cădea în ea.

243. Iov nu este „urât de Domnul", ci a căzut în ea pentru a fi încercat.

XXII, 15. *Nebunia e legată de inima tânărului,*
iar toiagul și învățătura sunt departe de el.

244. De „inima" nebunului este departe toiagul răsărit din rădăcina lui Iesei[308].

XXII, 16. *Cel care-l înșală pe sărac își înmulțește relele,*
dar dă bogatului pentru sărăcia lui.

245. Așa cum diavolul ne „înșală" luând de la noi virtuțile, pe care nu ni le-a dat el, tot așa și noi îl „înșelăm" luând de la el răutățile, pe care nu i le-am dat noi. Și, când luăm de la el răutățile, le luăm ca de la unul sărac în virtuți. Iar când îi dăm virtuțile noastre spre sărăcirea noastră, i le dăm ca unuia bogat în răutate. Însă unul dintre bătrâni a zis că noi suntem înșelătorii, care-L înșală pe Hristos, Cel care a sărăcit pentru noi[309], și luăm de la El multe, fără ca El să ne datoreze ceva, și le dăm Satanei pentru smerirea sufletelor noastre.

XXII, 17. *Apleacă-ți urechea la cuvintele înțelepților*
și ascultă-mi cuvântul,
iar inima să ți-o apropii, ca să cunoști că sunt bune!

---

[308] *Cf. Isaia* 11, 1.
[309] *Cf. 2 Corinteni* 8, 9.

246. „Ascultă" cuvintele lui Dumnezeu cel care face cele poruncite de ele, „pentru că nu sunt drepți înaintea lui Dumnezeu cei care ascultă Legea, ci cei care împlinesc Legea vor fi îndreptățiți"[310].

XXII, 20. *Iar tu scrie-ți-le pe acestea de trei ori,*
spre sfat și cunoaștere, pe lărgimea inimii tale.

247. Cel care își lărgește inima prin curăție va înțelege cuvintele lui Dumnezeu cele făptuitoare, naturale și teologice. Pentru că fiecare învățătură conformă cu Scriptura se împarte în trei părți: etică[311], fizică și theologie. *Pildele* sunt în legătură cu prima, *Ecclesiastul* cu a doua, iar *Cântarea Cântărilor* cu a treia.

XXII, 26. *Nu te da pe tine însuți chezaș,*
rușinându-te de fața [cuiva],
27. *că, de nu vei avea de unde să plătești,*
îți vor lua așternutul de sub coaste.

248. Cei care primesc gândurile rele, și prin aceasta îl cinstesc pe cel viclean, să se silească cu toată puterea ca prin gândurile bune să le schimbe pe cele rele. Iar dacă nu pot să facă aceasta, demonii îi „vor lua așternutul de sub coastele" sufletului, adică virtutea, pentru că aceasta e numită „veșmânt"[312] al minții care stă întru dreptate și „așternut" al celui care cade apoi din pricina gândurilor rele.

---

[310] *Romani* 2, 13.

[311] Făptuire.

[312] *Cf. Ieșirea* 22, 25-26 (în *Septuaginta*).

XXII, 28. *Nu muta hotarele veșnice*
pe care le-au așezat părinții tăi.

249. Cel care „mută hotarele" cinstirii de Dumnezeu o transformă pe aceasta în superstiție și necucernicie, iar cel care „schimbă hotarele" bărbăției o transformă pe aceasta în obrăznicie sau în lașitate. Însă tot așa trebuie să gândim și despre celelalte virtuți, despre dogme și despre credința însăși. Dar mai ales trebuie păzit lucrul acesta în ceea ce privește Sfânta Treime, pentru că cel care nu recunoaște dumnezeirea Sfântului Duh[313] distruge botezul, iar cel care îi numește și pe alții „dumnezeu" introduce o mulțime de zei.

XXIII, 1. *Dacă te așezi să cinezi la masa celui puternic,*
înțelege în chip duhovnicesc cele care-ți sunt puse înainte...
3. *iar dacă ești mai greu de săturat,*
nu pofti din bucatele lui,
pentru că toate acestea vin dintr-o viață mincinoasă.

250. Căci nu toți înțeleg[314] sensul mai mistic al Scripturii.

251. Trebuie ca dumnezeiasca Scriptură să fie înțeleasă în mod inteligibil și duhovnicesc, deoarece cunoștința sensibilă, potrivit cu sensul istoric, nu este adevărată[315].

---

[313] În formularea evagriană ὁ μὴ θεολογῶν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, verbul θεολογέω („a teologhisi, a vorbi despre Dumnezeu") este folosit cu sensul nou cu care s-a îmbogățit datorită Sfântului Atanasie cel Mare și Părinților capadocieni, în ale căror scrieri despre Persoanele Sfintei Treimi – scrieri și antiariene, și antipneumatomahe – acest verb înseamnă „a mărturisi dumnezeirea Persoanelor Sfintei Treimi" (*cf.* G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, p. 627).

[314] *Cf. Matei* 19, 11.

[315] Evagrie nu neagă sensurile literal și istoric ale Scripturii, dar exegeza sa tinde mereu spre sensurile anagogice, legate de viața lăuntrică.

XXIII, 6. *Nu mânca împreună cu bărbatul invidios,*
nici nu dori din mâncărurile lui,
7. *fiindcă, așa cum înghite cineva păr,*
tot așa mănâncă și bea acesta;
8. *nici să nu-l aduci la tine și să mănânci cu el*
îmbucătura ta,
fiindcă o va vomita și-ți va spurca vorbele tale cele bune.

252. Dacă invidiosul mănâncă pâinea necuceriniciei și se îmbată cu vin nelegiuit[316], nu trebuie „să mănânci" împreună cu el și, prin urmare, nu trebuie să fii lipsit de cucernicie și nelegiuit, pentru că aceste răutăți „spurcă" cunoștința duhovnicească.

XXIII, 9. *Nu spune nimic la urechea nebunului,*
ca nu cumva, vreodată, să-ți batjocorească cuvintele tale înțelepte.

253. „Nu spune nimic" înțelept, adică profund și mistic, pentru că nu trebuie să aruncăm mărgăritarele înaintea porcilor[317].

Acestea sunt „adevărate" pentru că exprimă împărtășirea tainică de Adevărul-Hristos, spre deosebire de sensul literal, a cărui precizie ține de lumea creată. Ne întâmpină și aici o distincție fundamentală, care va fi dezvoltată în teologia palamită.

[316] *Cf. Pildele* 4, 17.

[317] *Cf. Matei* 7, 6. Evagrie este extrem de rezervat în a vorbi deschis despre tainele înălțimilor vieții duhovnicești datorită primejdiilor la care se expun cei nepregătiți pentru ele, dar care se avântă la lucruri peste măsurile lor. Această *disciplina arcana* nu este expresia vreunui ezoterism gnostic, ci a unei prevederi duhovnicești, pe care o întâlnim și la numeroși alți autori filocalici. Scrierile duhovnicești nu pot înlocui povățuitorul experimentat, care știe să dea ucenicului învățăturile potrivite cu măsurile lui.

XXIII, 10. *Să nu muți hotarele veșnice*
pe care le-au așezat părinții tăi,
iar în averea orfanilor să nu intri.

254. „Averea orfanilor" este răutatea, din cauza căreia au fost lipsiți de Tatăl ceresc.

XXIII, 17. *Inima ta să nu-i pizmuiască pe păcătoși,*
ci stai în frica de Domnul toată ziua.

255. Dacă „prin frica de Domnul toți se feresc de rău"[318], atunci bine face că ne îndeamnă să ne ferim întreaga viață de tot răul.

XXIII, 18. *Fiindcă, de le vei păzi pe acestea, vei avea urmași,*
iar nădejdea ta nu te va părăsi.

256. Gândurile drepte și contemplațiile duhovnicești sunt „urmașii" minții. De aceea, sufletul care nu are acești urmași, pe care îi naște în mod firesc de la Mirele duhovnicesc, este sterp.

XXIII, 21. *Fiindcă tot bețivul și desfrânatul vor sărăci*
și tot adormitul se va îmbrăca cu haine cârpite și zdrențuite.

257. Haina de nuntă[319] nu este „cârpită și zdrențuită".

XXIII, 22. *Ascultă, fiule, de tatăl care te-a născut*
și nu disprețui faptul că mama ta a îmbătrânit!

258. L-am auzit pe unul dintre bătrâni numind sufletul „maică"[320] a minții, pentru că el – zice – aduce mintea la lumină

---

[318] *Pildele* 15, 27a.

[319] *Cf. Matei* 22, 11.

[320] În grecește, substantivul „suflet" este de genul feminin.

prin virtuțile făptuitoare. Iar „suflet" a numit partea pătimitoare a sufletului, care se împarte în partea irascibilă și partea poftitoare. Pentru că prin bărbăție și cumințenie – zice – dobândim înțelepciunea și cunoașterea lui Dumnezeu. Iar bărbăția și cumpătarea sunt virtuți ale părții irascibile și părții poftitoare.

XXIII, 30. *[Al cui e „vai"-ul?] Oare nu al acelora*
care-și petrec vremea cu vinuri?
Oare nu al celor care urmăresc pe unde se petrec beții?
259. Aceste „vinuri" sunt din via Sodomei[321].

XXIII, 31[1-2]. *Nu vă îmbătați cu vin, ci vorbiți cu oamenii drepți; și vorbiți cu ei plimbându-vă.*
260. Mintea care vorbește în timpul plimbărilor se plimbă în mod vrednic de chemarea cu care a fost chemată[322].

XXIII, 31[3]. *Fiindcă, dacă îți vei deda ochii la ulcele și pahare...*
261. Păcatul cu gândul seamănă cu o „ulcea", iar cel cu fapta, cu un „pahar".

XXIII, 31[4]. ... *mai târziu vei umbla mai gol decât un pisălog.*
262. „Pisălogul" bate cu multe lovituri și nu deschide locul în care bate, dar ucenicilor Domnul le spune: „Bateți și vi se va deschide!"[323]

---

[321] *Cf. Deuteronomul* 32, 32.
[322] *Cf. Efeseni* 4, 1.
[323] *Matei* 7, 7.

XXIII, 33. *Când ochii tăi vor vedea o străină,*
gura ta va spune vorbe sucite...

263. Mintea care primește o reprezentare „străină" va medita gânduri rele, iar cea care se păzește pe sine va moșteni viața.

XXIII, 34. ... *și vei zăcea ca-n inima mării,*
ca un cârmaci în toiul furtunii.

264. „Purtat pretutindeni de orice vânt al învățăturii."[324]

XXIII, 35[3]. *Când oare va fi dimineață, ca să merg să-i caut pe cei cu care să petrec?*

265. „Dimineața" sufletului este recunoașterea păcatului.

XXIV, 6. *Războiul se duce cu cârmuire,*
iar ajutorul se dă cu inimă sfătoasă.

266. Cei care naufragiază în jurul credinței[325] luptă fără cârmuire cu duhurile care se împotrivesc teologiei. Dar se poate spune același lucru și despre fiecare virtute, pentru că există un naufragiu legat de cumpătare, de iubire și de neiubirea de arginți. La fel, și în legătură cu fiecare dogmă a Bisericii universale[326] și apostolice, se întâmplă naufragii. Iar dacă e nevoie de cârmuire când luptăm cu duhurile potrivnice, atunci viața noastră pe pământ este asemănătoare unei bătălii pe mare.

---

[324] *Efeseni* 4, 14.

[325] *Cf. 1 Timotei* 1, 19.

[326] Traducem adjectivul καθολική prin „universală" pentru a face vizibilă ideea de universalitate a Bisericii, imposibil de sesizat în slavonescul „sobornicească".

XXIV, 7[1]. *Înțelepciunea și înțelesul bun [sălășluiesc]*
la porțile înțelepților.

267. „Porțile înțelepților" sunt virtuțile care țin de făptuire și prin care intră „înțelepciunea" lui Dumnezeu.

XXIV, 9[2]. *Necurăția bărbatului va fi întinată de ciumă*
10. *în ziua cea rea și în ziua necazului,*
până când va dispărea.

268. Dacă răutatea micșorează virtutea, e vădit că și virtutea strică răutatea, iar lucrul acesta se va întâmpla în veacul cel viitor, „până când va dispărea" răutatea. Căci s-a spus: „Va fi întinată" în loc de: „Va fi distrusă", iar necurăția este distrusă fie de făptuire, fie de o pedeapsă aprigă.

XXIV, 11. *Izbăvește-i pe cei duși la moarte*
și răscumpără-i pe cei condamnați la moarte; nu pregeta!

269. Această spusă trebuie folosită împotriva celor care s-au învrednicit de cunoaștere duhovnicească și neglijează învățătura, în timp ce mulți sunt „duși la moarte" de răutate[327].

XXIV, 13. *Mănâncă miere, fiule, că bun este fagurele,*
ca să ți se îndulcească gâtlejul!

270. Cel care trage folos din dumnezeieștile Scripturi „mănâncă miere", iar „fagure" mănâncă cel care scoate învățături

[327] Potrivit lui Evagrie, una dintre caracteristicile specifice gnosticului autentic este capacitatea de a-i învăța pe alții învățăturile duhovnicești, pentru a-i ajuta să scape din arcanele patimilor și ale răutății (*cf. Gn* 3, 7, 10, 12, 13, 14, 23, 24 ș.a.).

din aceste lucruri, din care au scos și sfinții proroci și apostoli. Faptul de a mânca miere este la îndemâna oricui vrea aceasta, dar a mânca fagurele este cu putință numai celui curat.

XXIV, 15. *Nu-l aduce pe cel necinstitor la păşunea dreptilor, nici nu te amăgi cu săturarea pântecelui.*

271. Nu-L trăda pe Dumnezeu pentru plăcere, pentru că El este „păşunea celui drept" și nu te va părăsi[328].

XXIV, 17. *Dacă dușmanul tău cade, nu te bucura de el, iar când se împiedică, nu te înălța,*
18. *fiindcă Domnul va vedea și nu-I va plăcea și-Și va întoarce mânia Sa de la acela.*

272. Dumnezeu „Își întoarce mânia Sa" de la cel care cade, milostivindu-Se de el, dar Se mânie pe cel care „se înalță" la vederea căderii vrăjmașului său. Căci oricine se bucură de un suflet pierdut[329] este asemenea cu diavolul, care nu vrea ca toți oamenii să se mântuiască și să vină la cunoștința adevărului[330]. Trebuie însă notat faptul că l-a numit aici „om" pe vrăjmașul, pentru care Domnul, în Evanghelii, ne-a poruncit să ne rugăm[331].

XXIV, 20. *Pentru că cei răi nu vor avea urmași, iar făclia celor necinstitori se va stinge.*

---

328 *Cf. Psalmul* 36, 33.
329 *Cf. Pildele* 17, 5.
330 *Cf. 1 Timotei* 2, 4.
331 *Cf. Matei* 5, 44.

273. Cei vicleni nu vor naște virtuți și dogme drepte – căci acestea sunt odraslele sufletului –, fiindcă ei nu se tem de Domnul. Iar cei care toată ziua petrec întru frica Domnului vor avea urmași și nădejdea lor nu se va depărta[332].

XXIV, 21. *Teme-te de Dumnezeu, fiule, și de împărat și niciunuia dintre ei să nu-i fii neascultător!*

274. „Ca să Te cunoască toți pe Tine, adevăratul Dumnezeu, și pe Iisus Hristos, pe Care L-ai trimis."[333]

XXIV, 22. *Pentru că dintr-odată îi vor pedepsi pe cei necinstitori, iar pedepsele amândurora cine le va cunoaște?*

275. Cum de spune Mântuitorul în Evanghelii: „Tatăl nu judecă pe nimeni, ci toată judecata a dat-o Fiului"[334]? Sau altceva este „pedeapsa", și altceva „judecata". Pedeapsa este lipsa nepătimirii și a cunoștinței de Dumnezeu, însoțită de durere trupească, iar judecata este crearea unui veac care împarte fiecăreia dintre făpturile raționale câte un trup, potrivit cu măsura sa[335].

---

[332] *Cf. Pildele* 23, 17-18.

[333] *Ioan* 17, 3.

[334] *Ioan* 5, 22.

[335] Odată cu Judecata va avea loc, potrivit eshatologiei evagriene, și înnoirea creației, a „veacului", când fiecare suflet rațional își va primi trupul preschimbat prin har, în mod corespunzător cunoștinței duhovnicești dobândite în viețuirea sa ascetică pe pământ, în „veacul" de acum. Faptul că sufletele își vor primi în eshaton aceleași trupuri, dar preschimbate prin har, este spus limpede de Evagrie în *KG*, III, 38: „Judecata lui Dumnezeu

XXIV, 22c. *Limba împăratului este o sabie, și nu este trupească. Oricine va fi dat pe seama ei va fi sfârtecat.*

276. „Și sabia Duhului, care este cuvântul lui Dumnezeu."[336] Iar cuvintele: „Nu este trupească" s-au spus în loc de: „Nu este materială".

XXIV, 22d. *Pentru că, dacă i se ascute mânia, îi nimicește pe oameni cu arcurile.*

277. Sabia lui Dumnezeu „îi nimicește" pe oamenii vechi și stricați de poftele înșelăciunii, pentru ca, lepădând omul cel vechi, să-l îmbrace pe cel nou, zidit după Dumnezeu[337].

XXIV, 22e[1-2]. *Și mănâncă oasele oamenilor și le arde ca o flacără.*

278. Pentru că „foc am venit să arunc pe pământ"[338].

XXIV, 22e[3]. *Astfel încât puii de vultur să nu-i poată mânca.*

279. Cel ce este curățit de Domnul și s-a îndepărtat de toată răutatea „nu poate fi mâncat"[339] de demoni.

XXX, 2. *Pentru că sunt cel mai nebun dintre toți oamenii și chibzuința oamenilor nu se află întru mine.*

---

este discernământul drept, care va așeza în corpurile ființelor raționale fie răsplata, fie osânda, potrivit cu faptele fiecăruia, adică fie slavă, fie chin".

[336] *Efeseni* 6, 17.

[337] *Cf. Efeseni* 4, 22-24.

[338] *Luca* 12, 49.

[339] Literal, adjectivul ἄβρωτος înseamnă „necomestibil", sensul subînțeles fiind că omul curat de patimi și depărtat de rele nu este o hrană pe care diavolul o poate consuma fără să se vatăme.

280. S-a numit pe sine „cel mai nebun" pentru că este lipsit de înțelepciunea practică[340] a oamenilor.

XXX, 4[1]. *Cine s-a suit la cer și a coborât?*

281. „Nimeni nu s-a suit la cer, decât Fiul Omului, Care a coborât din cer."[341]

XXX, 4[2-4]. *Cine a adunat vânturile în sân?*
Cine a strâns apa în veșmânt?
Cine a stăpânit toate marginile pământului?

282 A. Cine i-a adunat prin credință sau în alt fel pe cei „de la răsărit și de la apus și dinspre miazănoapte și dinspre mare"[342] în cunoașterea lui Dumnezeu și le-a dat putința să adune contemplația duhovnicească în virtuți?

282 B. Și altfel: cine a ascuns gnoza mincinoasă prin cunoștința cea adevărată[343]?

---

[340] În scrierile evagriene, φρόνησις, una dintre virtuțile discutate de Aristotel în *Etica nicomahică*, are înțelesul de înțelepciune practică, de cunoaștere a modalităților concrete prin care sunt îndepărtate patimile și dobândite virtuțile. Corespondentul românesc „chibzuință", folosit de obicei în traducerile filocalice mai vechi, este totuși neîndestulător pentru exprimarea acestor importante latențe semantice.

[341] *Ioan* 3, 13.

[342] *Psalmul* 106, 3.

[343] Și aici se regăsește una dintre preocupările apologetice ale lui Evagrie, care, mai ales în *Capetele gnostice*, a încercat să formuleze învățătura ortodoxă, ascetică și mistică, capadociană și a pustiei Egiptului, într-o formă pe care ereticii gnostici din vecinătatea Chiliilor să o poată primi. Această tactică antieretică a fost deprinsă de Evagrie de la Sfinții

283. Cine a așezat cunoștința adevărată în virtuți?

284. Cine „de la răsărit și de la apus și dinspre miază-noapte și dinspre mare" a adunat toate neamurile, întărindu-le prin virtuți, și a adunat în ele apa cerească ce curge din izvorul vieții?

XXX, 6. *Nu adăuga nimic la cuvintele Lui,*
ca să nu te certe și să devii mincinos.

285. Pentru că la Legea Domnului „nu se poate adăuga și nu se poate scoate [nimic]"[344].

XXX, 8[1]. *Îndepărtează de la mine cuvântul deșert și mincinos.*

286. Depărtează de la mine „gnoza cu nume mincinos"[345].

XXX, 9. *Pentru ca, îndestulat fiind, să nu devin mincinos*
și să spun: „Cine mă vede?"
Ori, sărăcit, să fur și să mă jur pe numele lui Dumnezeu.

287 A. Pentru ca nu cumva, zice, îndestulându-mă de o cunoștință foarte înaltă, să mă mândresc și să spun: „Nimeni nu-mi va recunoaște înțelepciunea".

Vasile cel Mare și Grigorie de Nyssa, dar mai târziu a fost răstălmăcită, sfârșind prin a fi considerată o scriere plină de învățături gnostice.

[344] *Ecclesiastul* 3, 14.

[345] *Cf. 1 Timotei* 6, 20. Încă din timpul Sfântului Apostol Pavel, experiența autentică a lui Dumnezeu era denumită „gnoză" (γνῶσις), iar anumiți eretici se autointitulau „gnostici". Împotriva acestora Sfântul Pavel îl avertizează pe Timotei, folosind o expresie foarte sintetică, ψευδωνύμου γνώσεως, care trebuie tradusă perifrastic: „Gnoza care în chip mincinos își atribuie acest nume".

287 B. Pentru ca nu cumva, îndestulându-mă de o gnoză de neatins, să mă arăt oamenilor „mincinos", zicând lucruri pe care nu le pot cunoaște cei legați de sânge și de trup. Dar e bine să mai adăugăm și următoarele: „Ca să nu fur și să mă jur pe numele lui Dumnezeu", pentru că cineva fură contemplații străine pentru a umple mintea înfometată[346]. Dar lucrul acesta s-a petrecut înainte de venirea Mântuitorului, în timp ce acum Pavel zice: „Cel care fură să nu mai fure"[347], ci mai degrabă să lucreze dreptatea, pentru ca, după ce a dobândit cunoștința, să dea și celui care are nevoie. Care ar putea fi lucrul care nu ne aparține, așa încât să furăm, noi, care am crezut în Hristos? Căci toate sunt ale noastre, iar noi ai lui Hristos, prin Care toate s-au făcut, iar Hristos al lui Dumnezeu[348].

288. „Fură" nu acela care primește cunoștința celui care a primit-o înainte, ci acela care o sustrage din gnoza ce își atribuie în chip mincinos acest nume[349]. Pentru că toți cei care cred în Hristos, primind contemplațiile de la sfinții proroci și apostoli, nu se numesc „furi" ai unor contemplații străine, ci mai degrabă moștenitori ai averilor părintești.

XXX, 10. *Să nu-l dai pe slujitor în mâinile stăpânului, ca nu cumva să te blesteme și să fii nimicit.*

---

[346] *Cf. Pildele* 6, 30.

[347] *Efeseni* 4, 28.

[348] *Cf. 1 Corinteni* 3, 22-23; *Ioan* 1, 3.

[349] *Cf. 1 Timotei* 6, 20. În acest text Evagrie avertizează împotriva pseudoteologilor, care, pentru a teologhisi, folosesc învățăturile eretice gnostice, introducând în Biserică învățături care nu provin din experiența autentică a lui Dumnezeu, adică din adevărata gnoză.

289. Mintea care a scăpat de răutate, să nu o dai iarăși pe mâna răutății, dacă e adevărat cuvântul: „Tot cel care săvârșește păcatul este rob al păcatului”[350]. Iar acum „păcat” este numit diavolul, care lucrează păcatul.

XXIV, 25. *Iar cei care mustră vor părea mai buni;*
peste ei va veni buna binecuvântare.

290. „Buna binecuvântare” este binecuvântarea duhovnicească, distinctă de binecuvântarea materială.

XXIV, 27[1-2]. *Pregătește-ți lucrurile pentru ieșire*
și fii gata să mergi în țarină!

291. În Evanghelii, Domnul nostru a numit „țarină” lumea[351], iar Solomon a numit acum „țarină” contemplația lumii. Dar „țarina” din Evanghelii este omul alcătuit din suflet și din trup, pentru că este sensibil; însă „țarina” arătată aici este doar mintea, fiind inteligibilă și alcătuită din rațiunile acestei lumi; în aceasta intră inimile curate.

XXIV, 27[3-4]. *Și mergi în urma mea*
și îți vei ridica din nou casa.

292. „Căci cu înțelepciune se zidește o casă”[352], în timp ce „înțelepciunea nu va intra într-un suflet izvoditor de răutate”[353].

---

[350] *Ioan* 8, 34.
[351] *Cf. Matei* 13, 38.
[352] *Pildele* 24, 3.
[353] *Înțelepciunea lui Solomon* 1, 4.

XXIV, 31. *Dacă o lași, se va părăgini*
și se va îmburuieni toată și va ajunge pustie,
iar gardurile ei de pietre se dărâmă.

293. Gardul este nepătimirea sufletului rațional, alcătuită din virtuțile făptuitoare.

XXX, 17. *Pe ochiul care-și batjocorește tatăl*
și necinstește bătrânețea mamei,
corbii din prăpăstii să-l scoată
și să-l mănânce puii de vulturi.

294. Acești „corbi" îi hrănesc pe cei drepți în chip tainic, iar pe cei nedrepți îi chinuie, scoțându-le din orbite „ochii" nedreptății, pentru că „și-au bătut joc" de Dumnezeu și Tatăl tuturor și „au necinstit" vechea gnoză care i-a născut[354]. I-a numit „corbi" pe cei care scot din orbite ochii necinstitorilor, iar pe cei care îi mănâncă cu totul i-a numit „vulturi", pentru că primilor li s-a încredințat curățirea în parte, iar celorlalți, curățirea în întregime.

XXX, 31[2]. *Și țapul care conduce turma.*

295. Iezii sunt cei necurați, așezați de Mântuitorul de-a stânga[355], iar „țapul" care îi „conduce" poate că îl arată acum pe diavolul.

---

[354] *Cf. Efeseni* 4, 6. Evagrie îi are în vedere aici pe creștinii care au dobândit o adevărată cunoștință a lui Dumnezeu la botez, aceasta fiind „vechea gnoză care i-a născut", dar au lepădat-o în favoarea gnozei care în chip mincinos își atribuie acest nume.

[355] *Cf. Matei* 25, 32-33.

XXXI, 5. *Ca nu cumva, bând, să uite de înțelepciune*
și să nu poată să-i judece drept pe cei neputincioși.
296. Ca nu cumva să nu poată să învețe în mod drept.

XXXI, 6. *Dați beția celor aflați în întristare*
și vin de băut celor în dureri,
7. *ca să uite de sărăcie*
și să nu-și mai aducă aminte de osteneli.
297. Cel îmbătat din grăsimea casei Domnului[356] uită de dureri.

XXXI, 9. *Deschide-ți gura și judecă drept!*
Deosebește-i pe sărac și pe cel bolnav!
298. „Sărac" îl numește pe cel lipsit de cunoștință, iar „bolnav" pe cel necurat.

XXV, 2. *Slava lui Dumnezeu ascunde cuvântul,*
iar slava împăratului cinstește poruncile.
299. A numit „slavă a lui Dumnezeu" pe omul care are parte de slava lui Dumnezeu, iar „slavă a împăratului" l-a numit pe cel care are parte de slava Împăratului ceresc. Căci aceștia „ascund" în ei cuvântul lui Dumnezeu, ca să nu păcătuiască și „să cinstească poruncile" pe care ei le împlinesc. Însă am observat că, adesea, cei care au virtuți și răutăți sunt denumiți prin virtuțile și răutățile lor. Astfel, [s-a scris]: „Domnul cel drept a iubit dreptățile"[357], în loc de: „Pe cei drepți",

[356] *Cf. Psalmul* 35, 8.
[357] *Psalmul* 10, 7.

și: „Frica de Domnul urăște nedreptatea, batjocura și mândria”[358], adică pe cel nedrept, pe cel batjocoritor și pe cel mândru. La fel și aici, i-a numit „slavă a lui Dumnezeu” și „slavă a împăratului” pe cel care are slava lui Dumnezeu și pe cel care are slava împăratului. Sau, mai degrabă, numește „slavă a lui Dumnezeu” pe cel care Îl slăvește pe Dumnezeu, iar „slavă a împăratului”, pe cel care îl slăvește pe împărat, așa încât cele spuse să sune astfel: „Cel ce Îl slăvește pe Dumnezeu ascunde în sine cuvântul Lui, iar cel care îl slăvește pe împărat îi cinstește poruncile; fiindcă cine îl necinstește îl necinstește prin călcarea legii[359]”.

XXV, 5. *Ucide-i pe necinstitori îndepărtându-i de la fața regelui, și tronul lui se va înălța întru dreptate.*

300. Cel care îl „omoară” prin cuvântul duhovnicesc pe omul cel vechi, stricat de poftele înșelăciunii[360], își „înalță întru dreptate” mintea sa, despre care se spune că este „tronul” lui Dumnezeu[361]. Fiindcă nicăieri altundeva nu sălășluiesc în mod firesc înțelepciunea, cunoștința și dreptatea – iar Hristos este toate acestea –, decât în firea rațională.

XXV, 6. *Nu te semeți înaintea împăratului,*
nici nu te așeza în locurile stăpânitorilor;
7[1-2]. *căci mai bine este să ți se spună: „Urcă lângă mine!”*
decât să fii smerit în fața stăpânitorului.

---

[358] *Pildele* 8, 13.
[359] *Cf. Romani* 2, 23.
[360] *Cf. Efeseni* 4, 22.
[361] *Cf. Sk* 34.

301. Să nu zici: „Mai presus de stele îmi vor așeza tronul, fi-voi asemenea Celui Preaînalt”[362]. Pentru că mai bine e să se spună despre tine cuvântul: „De aceea și Dumnezeu l-a preaînălțat și i-a dăruit un nume mai presus de orice nume”[363].

XXV, 8[1-2]. *Să nu te avânți degrabă la sfadă,*
ca să nu-ți pară rău la sfârșit.
302. Prin „sfadă” a lăsat să se înțeleagă răutatea.

XXV, 8[3]. *Iar când prietenul te ocărăște,*
9. *trage-te îndărăt, nu-l disprețui.*
303. Și Mântuitorul, în Evanghelii, a ocărât cetățile „în care s-au făcut cele mai multe dintre minunile Lui, pentru că nu s-au pocăit”, zicând: „Vai ție, Horazine! Vai ție, Betsaida!”[364]

XXV, 10a[1-2]. *Harul și prietenia eliberează,*
păzește-le pentru tine însuți, ca să nu fii ocărât.
304. Solomon amintește adeseori de prieten și de prietenie. De aceea este bine ca acum să luăm aminte la ce vrea să însemne pentru el cuvântul „prietenie”, pentru că „harul și prietenia eliberează”. Și, într-adevăr, Mântuitorul, în Evanghelii, zice către iudeii care crezuseră într-Însul: „Dacă veți rămâne în cuvântul Meu, sunteți cu adevărat ucenici ai Mei și adevărul vă va elibera”[365]. Iar Pavel, iarăși, scrie: „Hristos

[362] *Isaia* 14, 13-14.
[363] *Filipeni* 2, 9.
[364] *Matei* 11, 21.
[365] *Ioan* 8, 31-32.

ne-a eliberat din blestemul Legii"[366]. Așadar, dacă „prietenia eliberează", dacă adevărul eliberează și dacă Mântuitorul eliberează, atunci Hristos este adevărul și prietenia. De aceea sunt prieteni între ei toți cei care au cunoștința lui Hristos. Astfel, Mântuitorul i-a numit și pe ucenici prieteni[367], iar Ioan era prietenul Mirelui[368]. La fel și Moise[369] și toți sfinții. Și doar cu acest fel de prietenie sunt între ei prieteni și prietenii Lui.

XXV, 10a[3]. *Ci păzește-ți căile cu statornicie.*

305. Cel care a fost învățat despre virtuți și lucrează potrivit cu ele își „păzește căile cu statornicie"[370].

XXV, 11. *Un măr de aur într-o salbă de sardiu, astfel trebuie spus cuvântul celor cărora li se potrivește.*

306. Așa cum mărul de aur se potrivește cu sardiul, tot așa cunoștința lui Dumnezeu se potrivește cu sufletul curat.

---

[366] *Galateni* 3, 13.

[367] *Cf. Ioan* 15, 15.

[368] *Cf. Ioan* 3, 29.

[369] *Cf. Ieșirea* 33, 11.

[370] Adverbul εὐσυναλλάκτως, provenit din compunerea lui συναλλάσσω („a intra în relație cu cineva sau ceva, a uni, a avea legături cu cineva") și adverbul εὖ („bine"), apare doar în *Septuaginta* și în acest comentariu, sensul lui implicând ideea de relații bune, durabile, trainice cu cineva sau cu lucrurile încredințate, iar de aici, ideea de contract (συνάλλαγμα), față de care se cere statornicie și încredere reciprocă.

XXV, 12. *De cercelul de aur este agățat un sardiu de mult preț;*
și cuvântul înțelept, la urechea care aude bine.

307. Pune „un sardiu de mult preț" în „cercelul de aur" și înțelepciunea Domnului în mintea nepătimașă.

XXV, 13[1-2]. *Așa cum ajută venirea zăpezii în vremea*
secerișului, pe arșiță,
așa și solul credincios pe cei care l-au trimis.

308. Așa cum zăpada răcorește arșița, tot așa cunoștința sfinților face să dispară osteneala[371] sufletului.

XXV, 15. *Îndelunga-răbdare le face împăraților calea bună,*
iar limba molcomă sfărâmă oase.

309. Acum a numit „molcomă" partea irascibilă a sufletului, care „sfărâmă oasele" ce spun: „Doamne, cine e asemenea Ție?"[372]

XXV, 17. *Pune rar piciorul la prietenul tău,*
ca nu cumva, săturându-se de tine, să te urască!

---

[371] Osteneala ascetică (κόπος) caracterizează partea făptuitoare a vieții duhovnicești, fiind, alături de foame și anahoreză, una dintre modalitățile de „topire a poftei încinse" (*TP*, 15). Avva Ioan Colov, într-o apoftegmă adresată monahilor începători, spune: „Monah este cel care ostenește la orice lucru" (în: *Patericul egiptean, Ioan Colov*, 37, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2003, p. 109), vizând în mod evident latura făptuitoare a vieții monahale, și nu pe cea contemplativă sau gnostică, rodul primei.

[372] *Psalmul* 34, 9. Pentru Evagrie, „limba" desemnează adeseori sufletul, mintea (*vide supra, Scolia* 29), iar „oasele", diferite facultăți ale sufletului (*vide infra, Scolia* 317).

310. Trebuie să ne atingem rareori de problemele teologice și să nu facem lucrul acesta des, pentru ca nu cumva să spunem ceva din cele care nu se spun despre Dumnezeu și, ca niște necinstitori, să cădem din cunoștința duhovnicească, mintea neputând să rămână ațintită continuu într-o astfel de contemplație, din pricina propriei sale slăbiciuni[373].

XXV, 19. *Dintele celui rău și piciorul celui fără-de-lege vor pieri în ziua cea rea.*

311. Adică răutatea și fărădelegea vor dispărea în ziua Judecății.

XXV, 20. *Precum oțetul nu e de folos la rană,*
tot astfel patima care cade peste trup întristează inima.

312. Patimile care cad peste inimă sunt răutățile, în a căror lipsă omul este numit „nepătimaș".

XXV, 20a. *Precum e molia pentru haină și cariul pentru lemn, tot așa întristarea vatămă inima bărbatului.*

313. Întristarea vrednică de ocară este cea pentru lipsirea de o plăcere stricăcioasă, iar întristarea vrednică de laudă este cea pentru lipsirea de virtuți și de cunoștința lui Dumnezeu[374].

---

[373] Chiar dacă gnosticul are datoria învățării altora, totuși nu trebuie să teologhisească mai mult decât îi îngăduie măsura contemplației, primejdia indicată aici de Evagrie fiind căderea în erezie.

[374] Urmând distincției pauline între întristarea după Dumnezeu și cea a lumii (*cf. 2 Corinteni* 7, 10), Evagrie distinge între două feluri de întristare: bună și rea. Despre cea rea a arătat, în *TP*, 19, că provine „din lipsirea de o plăcere prezentă sau așteptată".

XXV, 21. *Dacă dușmanul tău flămânzește, dă-i să mănânce; dacă însetează, dă-i să bea.*

22[1]. *Pentru că, făcând aceasta,*
vei aduna cărbuni aprinși pe capul lui...

314. ... curățindu-i partea conducătoare[375] prin bunătate și facere de bine.

XXV, 23. *Vântul de miazănoapte stârnește nori,*
iar persoana nerușinată ațâță limba.

315. A numit „persoană nerușinată" pe diavolul care ațâță sufletul. Dar Solomon numește pretutindeni mintea prin cuvântul „limbă". Așadar, nu este bine a avea rușine la judecată față de această persoană[376].

XXV, 25. *După cum apa rece prieste sufletului însetat,*
tot așa și vestea bună venită dintr-un pământ îndepărtat.

316. Tot așa este și cunoștința lui Dumnezeu, „venită din pământul" celor blânzi[377].

XXV, 26. *Așa cum cineva ar astupa un izvor*
și ar murdări apa la ieșire,
tot așa nu-i frumos ca dreptul să se prosterneze
înaintea celui necinstitor.

---

[375] Pentru Evagrie, termenul stoic ἡγεμονικόν este un sinonim pentru „minte" (νοῦς).

[376] *Cf. Pildele* 24, 23.

[377] Blândețea este, pentru Evagrie, una dintre caracteristicile cele mai marcante ale adevăratului gnostic.

317. Dintre reprezentările minții, unele se numesc „prosternări", altele „ridicări", altele „șederi", iar altele „stări în loc". De asemenea, unele se numesc „plimbare", iar altele „obstacole"; unele sunt aspre, altele moi, unele bine-mirositoare și dulci, altele amare, unele netede și drepte, altele strâmbe. Și, iarăși, unele dintre reprezentările mentale ale minții se numesc „spini" și „buruieni", altele „lumină" și „întuneric", „viață" și „moarte", „boli" și „sănătate"; iarăși, altele se numesc „minciună" și „adevăr", iar Scriptura dă multe alte denumiri sufletului și reprezentărilor sale mentale. Iar cele pe care le spune despre suflet, ca să amintim doar câteva din multe, sunt acestea: „minte", „suflet", „inimă", „om", „bărbat", „femeie", „rob", „casnic", „tată", „fiu", „duh", „ochi", „gură", „buză", „limbă", „gâtlej", „pântece", „sân", „braț", „deget", „pom", „nas", „oaie", „ied", „păstor". Mai sunt și multe alte nume date sufletului, dar care nu pot fi acum înfățișate, pentru că forma scoliilor nu îngăduie multa vorbire. Așadar, în acest verset, mintea „dreaptă" e cea care „se prosternează înaintea" Satanei atunci când primește un gând necurat sau o dogmă falsă. Însă David zice: „Înaintea Lui[378] se vor prosterna toți cei care se coboară pe pământ"[379]. Dar această prosternare înaintea Lui[380] cuprinde în ea cunoștința adevărată și gânduri curate.

XXV, 28. *Ca o cetate cu zidurile surpate și neîmprejmuită, tot așa e omul care nu face lucrurile cu socotință.*

[378] Aici se face referire la Dumnezeu.

[379] *Psalmul* 21, 34.

[380] Evagrie pune în antiteză cele două feluri de închinări.

318. Aici a numit „socotință" înclinarea inimii spre ceea ce e mai bun.

XXVI, 3. *Așa cum e biciul pentru cal și țepușa pentru asin, tot așa e toiagul pentru neamul nelegiuit.*
319. „Toiagul" este acum un simbol al pedepsei.

XXVI, 6. *Își face rușine din propriile sale căi cel care trimite cuvânt printr-un sol lipsit de minte.*
320. Nu trebuie date cele sfinte câinilor și nici aruncate mărgăritarele înaintea porcilor[381].

XXVI, 7. *Smulge picioarelor mersul și fărădelegea din gura celui lipsit de minte.*
321. Reține-l de la calea rea[382] „pe cel lipsit de minte" și îndepărtează de la el gnoza mincinoasă.

XXVI, 8. *Cine leagă o piatră de praștie e asemenea celui care dă slavă nebunului.*
322. Nebunului nu i se potrivește cunoștința, nici piatra fără preț în praștia de aur.

XXVI, 10. *Tot trupul celor fără de minte îndură multe furtuni, pentru că ieșirea lor din minți se sfărâmă.*

---

[381] *Cf. Matei* 7, 6.
[382] *Cf. Pildele* 5, 8.

323. Dacă „ieșirea din minți"[383] a celor nebuni, prin care s-au îndepărtat de Dumnezeu, îi sfărâmă, atunci când vor ajunge din nou curați, vor veni la Dumnezeu, pentru că „tot trupul va vedea mântuirea lui Dumnezeu"[384]; însă aici trebuie să luăm aminte la faptul că sufletele îngroșate de răutate le-a numit „trupurile celor fără de minte". Tot așa zice și Domnul: „Nu va rămâne Duhul Meu în oamenii aceștia, pentru că sunt trupuri"[385].

XXVI, 11. *Așa cum câinele, când se întoarce la vărsătura lui,*
devine respingător,
tot așa e nebunul când se întoarce la păcatul său
prin propria sa răutate.

324. Cel care s-a lepădat de răutatea sa, dar s-a întors iarăși la ea, e asemenea câinelui care-și mănâncă propria vărsătură.

XXVI, 15. *Leneșul care-și ascunde mâna în sân*
n-o va putea duce la gură.

325. Dacă „pomul vieții crește din roadele dreptății"[386], atunci nimeni care ascunde dreptatea în nedreptate nu va mânca din acest pom.

---

[383] La Evagrie, termenul „extaz" (ἔκστασις) are întotdeauna sens negativ, mistica sa fiind una a minții lucide, a inimii simțitoare și a trupului supus părții conducătoare.

[384] *Isaia* 40, 5.

[385] *Facerea* 6, 3.

[386] *Pildele* 11, 30.

XXVI, 17. *Precum e cel care ține coada unui câine,*
tot așa e cel care ia în stăpânire o judecată străină.

326. Trebuie să folosim acest cuvânt împotriva celor care aleg pentru preoție sau pentru cler pe unii dintre cei nevrednici.

XXVI, 20. *Focul sporește cu lemne multe;*
iar unde nu este certărețul, lupta se liniștește.

327. L-a numit „certăreț" pe cel mânios.

XXVI, 23[2]. *Buzele netede acoperă o inimă întristată.*

328. Inima curată nu este cuprinsă de întristare, pentru că a îndepărtat de la ea poftele stricăcioase.

XXVI, 25[1]. *Dacă dușmanul te roagă cu glas mare, să nu-l crezi.*

329. Satana ne „roagă" când gâdilându-ne cu gânduri necurate și atrăgându-ne prin înfățișarea netedă a plăcerii, când scoțând un strigăt cu adevărat articulat, ca și cum ar fi fost învins[387]. Dar nu trebuie să-l credem, pentru că duce împotriva noastră un război în afara oricăror înțelegeri[388].

---

[387] Termenii folosiți aici pentru a arăta câteva din manifestările demonice („a gâdila", „netezimea plăcerii", „ca un învins") sunt prezenți și în *Viața Sfântului Antonie*, cap. V-VII.

[388] Onoarea militară prevedea, în toate timpurile, anumite convenții privitoare la război. Diavolul însă duce împotriva noastră un război lipsit de orice onoare și, prin urmare, fără convenții, lucru arătat de Evagrie prin însoțirea substantivului πόλεμος („război") de epitetul ἄσπονδος, obținut din adjectivul σπονδή („libație adusă în urma unei convenții, a unui pact"). Altfel spus, cu diavolul nu se poate încheia niciun fel de armistițiu.

XXVI, 25[2]. *Pentru că sunt șapte răutăți în inima lui.*

330. Aceste „răutăți" se împotrivesc celor șapte duhuri[389].

XXVII, 7. *Sufletul îndestulat se joacă cu fagurii, dar sufletului lipsit până și cele amare îi par dulci.*

331. Sufletul curat se desfată de cunoștința [duhovnicească], iar sufletul necurat socotește drept cunoștință adevărată până și „gnoza care își atribuie în chip mincinos acest nume"[390].

XXVII, 8. *Precum pasărea când zboară departe de cuibul ei, tot așa este robit omul când se înstrăinează de locurile sale.*

332. „Locul" inimii este virtutea și cunoștința, de care dacă omul „se înstrăinează", cade în răutate și în neștiință și ajunge rob, pentru că „tot cel care săvârșește păcatul este rob al păcatului"[391].

XXVII, 9. *Inima se veselește de miruri și vinuri și tămâie, dar sufletul e zdrobit de năpaste.*

333. Mintea nepătimașă „se veselește" de înțelepciunea felurită[392], iar mintea împătimită va cădea în neștiință.

---

[389] În toate celelalte scrieri ale sale, Evagrie vorbește despre opt duhuri ale răutății. Aici menționează doar șapte, pentru a arăta că ele se opun celor șapte daruri ale Duhului Sfânt, amintite în *Isaia* 11, 2.

[390] *1 Timotei* 6, 20.

[391] *Ioan* 8, 34.

[392] *Cf. Efeseni* 3, 10. Înțelepciunea felurită a lui Dumnezeu este obiectul contemplației naturale secunde (*vide supra*, „Introducere"), la care se ajunge după dobândirea nepătimirii și a iubirii. Abia atunci,

XXVII, 10[1]. *Să nu-l părăsești pe prietenul tău și pe cel al tatălui tău,*

334. „M-au părăsit pe Mine, izvorul apei vii, și și-au săpat fântâni sparte."[393]

XXVII, 10[2]. *dar în casa fratelui tău să nu intri când ești bătut de soartă.*

335. Așa era cel care a intrat la nuntă fără să aibă haină de nuntă[394].

XXVII, 10[3]. *Mai bun este un prieten apropiat decât un frate care locuiește departe.*

336. Mai bun este cel legat de mine prin cunoștința adevărată decât cel legat de mine numai prin fire.

XXVII, 13. *Ia-i haina, fiindcă obraznicul care strică lucrurile străine a întrecut măsura.*

337. Acest lucru este cel care s-a spus în Evanghelie: „Iar de la cel care nu are, și ceea ce i se pare că are se va lua de la el"[395]. Dar aceasta, după cum mi se pare, mai arată și rămășițele de virtute și de cunoștință a lui Dumnezeu luate de la oamenii care se folosesc rău de ele[396].

---

pentru Evagrie, „fiecare lucru creat este un crainic al înțelepciunii felurite a lui Dumnezeu" (*KG*, II, 21).

[393] *Ieremia* 2, 13.

[394] *Cf. Matei* 22, 12.

[395] *Matei* 25, 29.

[396] Aceste rămășițe sunt urme ale revelației primordiale, care pot fi întâlnite și la păgâni și la „filosofii din afară".

XXVII, 18. *Cel care sădește smochin va mânca din roadele lui,*
iar cel care-și păzește stăpânul va fi cinstit.

338. Domnul nostru este „smochinul", pentru că rodul acestuia vindecă lepra[397].

XXVII, 22. *Pe nebun, chiar dacă îl lovești cu bice*
în mijlocul adunării,
tot nu-i vei îndepărta nebunia.

339. Nu-l vei îndepărta pe nebun de nebunia lui dacă îl necinstești, ci învățându-l ce necinste aduce nebunia.

XXVII, 23. *Cunoaște deslușit sufletele turmei tale*
și pune-ți inima peste cirezile tale!
24. *Pentru că omul nu are putere și tărie pe veci,*
nici nu le lasă din neam în neam.

340. Ia aminte la tine însuți[398] și condu-ți bine virtuțile tale[399], pentru că oamenii nu au totdeauna aceeași putere în ele, nici nu trec în siguranță de la o virtute la o altă virtute sau de la o cunoștință la o altă cunoștință, fiindcă starea firii omenești nu poate primi aceasta cu ușurință. Iar faptul că numește „neamuri" virtuțile și cunoștințele prin care se nasc sfinții, îl arată scriind: „Neamul înțelepciunii este frica de Domnul și bogăția și slava și viața"[400]. Dar trebuie folosită această pildă și pentru păstorii bisericilor, care nu trebuie să ia

[397] Aluzie la tratamentul empiric al leprei cu smochine.
[398] *Cf. Deuteronomul* 15, 9; *Luca* 17, 3.
[399] *Cf. Pildele* 4, 26.
[400] *Pildele* 22, 4.

aminte la înfățișările exterioare, ci la inimi, și să păstorească oile în chip duhovnicesc.

XXVII, 25. *Ai grijă de iarba din câmpie, și vei cosi fânul; și adună iarba de munte.*

341. Numește „câmpie" mintea, „iarbă" virtuțile care există în potențialitate în ea, iar cel care le îngrijește „cosește fânul", simbol al cunoștinței lui Dumnezeu, numită și „iarbă de munte". Căci „iarba de munte" este cunoștința sfintelor puteri adecvată stării irațională a sufletelor. Este un obicei al Scripturii ca pe sfinți să-i numească „munți". Așa și David își înalță sufletul „la munți, de unde va veni ajutorul"[401]; și iarăși: „Munții vor sălta ca berbecii și dealurile ca mieii oilor"[402] pentru mântuirea lui Israel. Pentru că, dacă îngerii se bucură de un om care se pocăiește[403], cu cât mai mult se vor bucura de atâta mulțime care călătorește de la răutate la virtute! De aceea și singură cunoștința sfinților îngeri hrănește în noi virtuțile, de la care sufletul se îmbracă cu îndurare, cu bunătate, cu îndelungă-răbdare, cu smerită-cugetare, cu credință, cu înfrânare, cu dragoste[404] și cu bunurile care se nasc din aceasta. Iar faptul că David numește „câmpie" sufletele raționale poate fi aflat de aici: „Câmpiile tale se vor umple de bunătate"[405], iar puțin mai încolo zice iarăși: „Și văile se vor umple de grâu; striga-vor

[401] *Psalmul* 120, 1.
[402] *Psalmul* 113, 4, 6.
[403] *Cf. Luca* 15, 7.
[404] *Cf. Coloseni* 3, 12, 14.
[405] *Psalmul* 64, 12.

și vor cânta"[406]. Iar cântarea și strigătul le are în mod firesc numai sufletul rațional.

XXVIII, 3. *Cel îndrăzneț în necinstiri îi clevetește pe săraci, la fel ca o ploaie năprasnică și fără folos.*

342. Dacă este cineva „îndrăzneț în necinstiri", atunci este și cineva „îndrăzneț" în virtuți. Iar dacă cel „îndrăzneț în necinstiri îi clevetește pe săraci", atunci îndrăznețul în virtuți îi mângâie pe săraci. Așadar, oricine-i mângâie pe săraci este „îndrăzneț" în fapte de evlavie.

XXVIII, 4. *Tot așa, cei care leapădă Legea laudă necinstirea; dar cei care iubesc Legea se înconjoară pe ei cu un zid.*

343. Tot cel care „iubește Legea" împlinește Legea, iar tot cel care împlinește Legea dobândește nepătimirea și cunoștința lui Dumnezeu. Iar dacă „cei care iubesc Legea se înconjoară pe ei cu un zid", atunci „zid" înseamnă acum nepătimirea și cunoștința lui Dumnezeu, singurele care pot păzi în mod firesc firea rațională.

XXVIII, 7. *Fiul înțelept păzește Legea,*
iar cine paște dezmățul își necinstește tatăl.

344. Numește „păstor" mintea, iar „oi" imaginile mentale pătimașe din ea, pe care hrănindu-le în sine, „Îl necinstește pe Dumnezeu prin călcarea legii"[407]. Pentru că „dezmățul" sufletului sunt gândurile pătimașe împlinite prin trup, iar

[406] *Psalmul* 64, 14.
[407] *Romani* 2, 23.

„dezmățul" minții este scornirea de dogme și contemplații mincinoase.

XXVIII, 8. *Cel care își înmulțește bogăția prin dobânzi și camătă*
o adună pentru cel care-i miluiește pe săraci.

345. Dacă răutatea este „bogăția" celor necinstitori, iar bărbații înțelepți o fac să piară, atunci e clar că drepții și înțelepții fac să piară răutatea, readucându-i pe cei necurați la virtute prin învățătura duhovnicească.

XXVIII, 9. *Cel care-și întoarce urechea ca să nu audă Legea și-a făcut rugăciunea urâciune.*

346. Nu „Legea" face ca rugăciunea cuiva „să devină urâciune", ci Dumnezeu, Care a dat Legea. Și Pavel, în loc de: „Cel care a dat Scriptura", zice: „Scriptura, mai dinainte văzând"[408] viitorul.

XXVIII, 13. *Cel care-și ascunde necredința nu va propăși, dar cel care-și recunoaște acuzațiile va fi iubit.*

347. „Zis-am: «Mărturisi-voi Domnului fărădelegea mea împotriva mea»; și Tu ai iertat necredința inimii mele."[409]

XXVIII, 15. *Leu flămând și lup însetat este acela care, sărac fiind, conduce un neam sărman.*

---

[408] *Galateni* 3, 8.
[409] *Psalmul* 31, 6.

348. Dacă „fericiți sunt cei care flămânzesc și însetează după dreptate”[410], atunci „lei” și „lupi” sunt cei care însetează și flămânzesc după nedreptate.

XXVIII, 16. *Împăratul lipsit de câștiguri este un mare înșelător; dar cel care urăște nedreptatea va trăi vreme îndelungată.*

349. „Câștigurile” împăratului rău sunt răutățile și dogmele mincinoase; pentru că pe acestea i le vor aduce drept câștig cei peste care împărățește.

XXVIII, 17. *Bărbatul care se pune chezaș*
pentru cel vinovat de ucidere
va fi fugar și fără siguranță.

350. Cel care „se pune chezaș” pentru Satana chezășuiește nedreptatea, făgăduindu-i să-i dea înapoi roadele nedreptății. Despre acesta spune și Evanghelia că a fost aruncat în temniță pentru ucidere și răscoală[411].

XXVIII, 17a. *Învață-ți fiul, și te va iubi*
și va dărui podoabă sufletului tău;
nu se va supune unui neam nelegiuit.

351. „Neamul nelegiuit” este tagma demonilor, de care fiul bine învățat nu ascultă.

XXVIII, 19. *Cel care-și lucrează pământul*
se va îndestula de pâini,
dar cel care vânează tihna se va îndestula de sărăcie.

---

[410] *Matei* 5, 6.

[411] *Cf. Luca* 23, 25.

352. Cel care se curățește pe sine însuși „se va îndestula" de cunoștință, iar cel necurat „se va îndestula" de neștiință.

XXVIII, 21. *Nu este bun cel care nu se rușinează*
de fețele drepților;
unul ca acesta va vinde un bărbat pe o bucată de pâine.

353. Dacă „fețele drepților" sunt virtuțile, atunci „nu e bun" cel care nu respectă virtuțile; iar dacă fețele păcătoșilor sunt răutățile, atunci „bun" este cel care nu respectă răutățile.

XXVIII, 22. *Bărbatul invidios se grăbește să se îmbogățească*
și nu știe că cel milostiv îl va stăpâni.

354. Cei care sunt acum milostivi vor fi miluiți de Dumnezeu în veacul viitor[412] și, ajungând îngeri, îi vor conduce pe cei necinstitori. Dar această vrednicie a făgăduit-o și Domnul ucenicilor Săi, anume de a ședea pe douăsprezece tronuri, judecând cele douăsprezece seminții ale lui Israel[413]. Iar tronul în care mintea stă este cunoștința duhovnicească, prin care sunt adunați cei care rătăcesc de la adevărata cinstire de Dumnezeu. „A judeca" înseamnă aici „a învăța", așa cum s-a zis și: „Deschide gura ta prin cuvântul lui Dumnezeu și judecă-i pe toți în mod sănătos"[414], în loc de: „Învață-i". Împreună cu aceasta, trebuie să se știe că cel „milostiv" l-a stăpânit pe „invidios" fără ca el însuși să devină invidios, dar îl va face pe cel invidios să fie milostiv.

---

[412] *Cf. Matei* 5, 7.
[413] *Cf. Matei* 19, 28.
[414] *Pildele* 31, 9.

XXVIII, 28. *În ținuturile necinstitorilor drepții suspină, dar, când aceia vor pieri, drepții vor spori.*

355. Dacă „necinstitorii" vor înceta să mai necinstească, vor ajunge „drepți". Pentru că aici „pieire" înseamnă îndepărtarea necinstirii. Așa și lui Matei, după ce Domnul a făcut să „piară" vameșul[415], i-a dăruit dreptatea.

XXIX, 1. *Mai bun este bărbatul care mustră*
decât bărbatul îndărătnic,
pentru că acesta, aprinzându-se îndată, nu va avea vindecare.

356. Nu a spus că, atunci când încetează să ardă, nu va avea vindecare, ci: „Aprinzându-se, nu va avea vindecare", fiindcă e limpede că încă are lemne, iarbă, trestie[416]. Căci și acelora care sunt cauterizați[417], după ardere sănătatea le vine în mod firesc.

XXIX, 2. *Popoarele se vor veseli când dreptul va fi lăudat, dar, câtă vreme conduc necinstitorii, bărbații suspină.*

357. Toți câți se află sub începătoriile și stăpâniile și stăpânitorii lumii întunericului acestuia[418], toți aceștia și „suspină" mereu.

XXIX, 3. *Tatăl bărbatului care iubește înțelepciunea*
se veselește;
dar cel care păstorește desfrânatele își pierde bogăția.

---

[415] *Cf. Matei* 10, 3.

[416] *Cf. 1 Corinteni* 3, 12.

[417] Evagrie face aluzie la tratamentele empirice din vremea sa, printre care cauterizarea rănilor, flegmoanelor, ulcerațiilor, furunculelor etc.

[418] *Cf. Efeseni* 6, 12.

358 A. Cel care hrănește răutățile „va pierde" cunoștința.

358 B. Altfel: Păstorul cel bun este mintea care a dobândit gânduri nepătimașe, iar păstorul rău este mintea care a dobândit gânduri pătimașe. Iar dacă lucrurile sunt așa, atunci „ied" este gândul pătimaș, iar „oaie" este gândul nepătimaș. De aceea Domnul așază iezii de-a stânga, iar oile de-a dreapta[419]. Iar „iezi" și „oi" îi numește pe cei care au dobândit iezi și oi, adică pe oamenii care au gânduri pătimașe și, respectiv, gânduri nepătimașe. Astfel, și pe cei care au neghină i-a numit „neghină", iar pe cei care au grâu i-a numit „grâu"[420], numindu-i prin starea lor rea sau bună. Tot așa este și cuvântul spus de Pavel: „Iubirea nu se trufește"[421], în loc de: „Cel care are iubire".

XXIX, 4. *Împăratul drept ridică țara,*
dar bărbatul nelegiuit o surpă.

359. Hristos „ridică" firea rațională, iar antihristul o „surpă".

XXIX, 7. *Dreptul știe să-i judece pe cei sărmani,*
dar necinstitorul nu va pricepe cunoștința
și săracul nu are o minte de judecător.

360. Așadar, „sărac" este cel care nu are „o minte de judecător".

---

[419] *Cf. Matei* 25, 32.
[420] *Cf. Matei* 13, 24-30.
[421] *1 Corinteni* 13, 4.

XXIX, 9. *Bărbatul înțelept judecă neamurile;*
dar bărbatul rău, când se mânie, este vrednic de râs
și nu se ghemuiește de frică.

361. Și de el, zice David, „vor râde și vor zice: «Iată om care nu și L-a pus pe Dumnezeu ajutor»”[422].

XXIX, 10. *Bărbații vărsători de sânge îl vor căuta*
pe cel cuvios,
iar drepții vor căuta sufletul lui.

362. „Caută sufletul” dreptului cel care vrea să-i înțeleagă gândurile.

XXIX, 11. *Nebunul își vădește toată mânia,*
dar înțeleptul folosește bine și cu măsură fiecare parte.

363. Folosește mânia „bine și cu măsură” fie cel care se mânie pentru lucruri drepte, fie cel care, prin îndelunga-răbdare, strică cu măsură mânia proprie. Primul lucru trebuie spus celor mai simpli, iar cel de-al doilea, celor mai virtuoși.

XXIX, 18. *Neamul nelegiuit nu va avea tâlcuitor;*
dar cel care păzește Legea va fi fericit.

364. Pentru cei care au păzit Legea va exista un tâlcuitor, dar pentru cei care au călcat-o nu va fi niciun tâlcuitor, ci va fi numai cineva care-i va chinui, dacă este adevărat că nu un cuvânt, ci un toiag este dat neamului celui fără-de-lege[423].

---

[422] *Psalmul* 51, 5.
[423] *Cf. Pildele* 26, 3.

XXIX, 19. *Slujitorul învârtoșat nu va fi învățat prin cuvinte, deoarece, chiar dacă va înțelege, nu va asculta.*

365. Faptul că nimeni nu este „învârtoșat" din fire o spune versetul: „Deoarece, chiar dacă va înțelege, nu va asculta". Pentru că cel învârtoșat din fire nu va putea înțelege niciodată nimic în mod drept. Dar aceasta o spun din pricina lui Faraon, care s-a învârtoșat asupra lui Israel[424] și a fost pedepsit prin plăgi, și nu „prin cuvinte".

XXIX, 21. *Cel care trândăvește din copilărie va ajunge slugă, iar la sfârșit se va mâhni pentru sine însuși.*

366. Dacă viața molatecă duce la păcat, iar „tot cel care săvârșește păcatul este rob păcatului"[425], atunci tot omul care viețuiește molatec este rob păcatului.

XXIX, 23. *Obrăznicia îl smerește pe bărbat;*
dar pe cei smeriți Domnul îi sprijină cu slavă.

367. Acum numește răutatea „obrăznicie" a sufletului rațional.

XXIX, 24[1]. *Cel care se face părtaș cu hoțul își urăște sufletul.*

368. „Furul nu vine decât ca să fure, să junghie și să piardă."[426]

XXIX, 24[2]. *Dacă cei care au auzit de facerea unui jurământ nu dau de veste,*

---

[424] *Cf. Ieșirea* 7, 3; 9, 35.
[425] *Ioan* 8, 34.
[426] *Ioan* 10, 10.

25[1]. *pentru că se tem și se rușinează de oameni, se vor prăbuși.*

369. „Jurământ" a numit Legea, pentru că, așa cum jurământul Îl pune pe Dumnezeu în suflet, tot așa și Legea Îl introduce pe Dumnezeu în suflet. Și în același fel în care călcarea jurământului Îl îndepărtează pe Dumnezeu din suflet, tot așa și călcarea Legii Îl scoate pe Dumnezeu din acesta. Așadar, zice, dacă „cei care au auzit" Legea care a fost dată nu își vor mărturisi păcatele lor, „pentru că se tem și se rușinează de oameni, se vor prăbuși". Tot așa spune și David: „Jurat-u-m-am și am statornicit să păzesc judecățile dreptății Tale"[427]. Și, iarăși, Solomon zice: „Cel care-și ascunde necredința nu va propăși, iar cel care își recunoaște vinovățiile și se acuză pe sine însuși va fi iubit"[428]. Iar David spune: „Zis-am: «Mărturisi-voi Domnului fărădelegea mea împotriva mea»; și Tu ai iertat necredința inimii mele"[429]; și [Isaia]: „Spune tu primul fărădelegile tale"[430].

XXIX, 26. *Mulți câștigă bunăvoința fețelor povățuitorilor, dar ceea ce este drept pentru om vine de la Domnul.*

370. Împlinind virtuțile, „câștigăm bunăvoința" îngerilor, pentru că ei sunt „povățuitorii" noștri și ne-au primit în grijă de la început, „când Cel Preaînalt a împărțit neamurile" și „a

[427] *Psalmul* 118, 106.
[428] *Pildele* 28, 13.
[429] *Psalmul* 31, 6.
[430] *Isaia* 43, 26 (în *Septuaginta*).

pus hotare neamurilor potrivit cu numărul îngerilor Lui"[431]. Iar „ceea ce este drept" vor avea „de la Domnul" în acea zi a Judecății, când va judeca lumea întru dreptate[432], pentru că Tatăl a dat toată judecata Fiului[433].

XXXI, 10[1]. *Cine va găsi o femeie plină de bărbăție?*

371. Bărbăția este starea cea mai bună a sufletului rațional, prin care a stăpânit pe dușmanii care i se împotrivesc.

XXXI, 11[2]. *Una ca aceasta nu va duce lipsă de prăzi bune.*

372. Când biruim puterea care se împotrivește, o despuiem, învățând rațiunile despre ea.

XXXI, 13. *Când a tors lână și in, a făcut lucruri de folos cu mâinile sale.*

373. „Toarce lână și in" sufletul care se exersează în rațiunile celor însuflețite și neînsuflețite sau sufletul care cercetează rațiunile despre făptuire și contemplație naturală. Dar a mai spus cineva că „toarce lână și in" sufletul care, prin făptuire, atrage la el contemplația celor trupești și a celor netrupești.

XXXI, 15[1-2]. *Și se trezește de cu noapte și dă de mâncare casei.*

374. Soarele dreptății[434] găsește sufletul „sculat de cu noapte" priveghind, dar mai ales în rugăciune, ca să nu cadă în

[431] *Deuteronomul* 32, 8.
[432] *Cf. Faptele* 17, 31.
[433] *Cf. Ioan* 5, 22.
[434] *Cf. Maleahi* 3, 20.

ispită[435]. Căci se silește și acest suflet să spună: „Privegheat-am și am ajuns ca o vrabie singuratică pe acoperiș"[436].

XXXI, 18. *A gustat că e bine să muncești*
și lampa ei nu se va stinge toată noaptea.

375. „Lampa" este mintea curată, care s-a umplut de contemplație duhovnicească.

XXXI, 19. *Mâinile ei și le întinde către cele de folos,*
iar brațele și le sprijină de fus.

376. „Fus" este mintea curată, care împletește virtute la virtute și învățătură la învățătură. Sau este cuvântul care exprimă contemplația duhovnicească atrasă de minte.

XXXI, 21. *Bărbatul ei nu se îngrijește de cele din casă atunci*
când zăbovește pe undeva,
pentru că toți cei din preajma ei sunt îmbrăcați.

377. Mintea nu va putea înainta nici în contemplația celor netrupești fără să-și îndrepteze cele lăuntrice, pentru că tulburarea celor ale sale obișnuiește să o întoarcă la lucrurile de la care a ieșit. Dar, după ce a dobândit nepătimirea, „nu se va mai îngriji de cele din casă", „zăbovind" în contemplație, pentru că partea irascibilă „este îmbrăcată" în blândețe și smerită-cugetare, iar partea poftitoare, în cumpătare și înfrânare.

---

[435] *Cf. Matei* 26, 41.
[436] *Psalmul* 101, 8.

XXXI, 22. *A făcut bărbatului ei haine căptușite,*
iar pentru ea, îmbrăcăminte de vison și de porfiră.

378. Rațiunile pământului și ale mării sunt „veșmintele" sufletului rațional, țesute „din vison și din porfiră". Pe de altă parte, cineva va putea numi contemplația celor create și contemplația Sfintei Treimi drept „îmbrăcămintea de vison și de porfiră" a minții curate.

XXXI, 24. *Ea a țesut pânze și le-a vândut,*
iar pentru cananeeni a făcut cingători.

379. Pânza care s-a arătat lui Petru pe acoperiș[437] era un simbol al lumii sensibile, pentru că animalele cuprinse în ea arătau diferitele obiceiuri ale oamenilor, curățite prin Crucea lui Hristos. Așadar, dacă o pânză a arătat lumea aceasta, atunci mulțimea de „pânze" cuprinde contemplația diferitelor lumi, pe care sufletul curat, după ce a contemplat-o, a dat-o și altora. Iar dacă cuvântul „cananeeni" se traduce prin „cei smeriți", atunci bine se spune că „nu a vândut pânzele" celor smeriți în cuget, ci celor curați, și că le-a vândut cananeenilor „cingătorile", care strâng partea pătimitoare a sufletului și sunt simboluri ale făptuirii.

XXXI, 27[1]. *Încăperile caselor ei sunt acoperite.*

380. Dacă diavolul este „împărat al tuturor viețuitoarelor din ape"[438] și dacă, „umblând prin locuri fără apă, nu află

[437] *Cf. Faptele* 10, 9.
[438] *Iov* 41, 26 (în *Septuaginta*).

odihnă"[439], atunci bine se spune că „încăperile" sufletului curat „sunt acoperite".

XXXI, 27[2]. *Hrană nemuncită n-a mâncat.*
381. „Hrană nemuncită" a numit răutățile.

XXXI, 30[2-3]. *Căci femeia înțeleaptă primește binecuvântare; iar ea să laude frica de Domnul.*
382. Dacă „începutul înțelepciunii este frica de Domnul"[440], atunci sufletul care are parte de înțelepciune „laudă" cu dreptate „frica de Domnul", care i-a făcut ei parte de o astfel de cunoștință.

Scolii suplimentare

XI, 29. *Cine nu poartă grijă de casa lui va moșteni vânt, iar nebunul va sluji celui chibzuit.*
Aceasta este o laudă a celui nebun. Pentru că tot cel rău este nebun, tot nebunul este rob și, prin urmare, tot răul este rob.

XIV, 20. *Prietenii îi vor urî pe prietenii săraci, iar prietenii celor bogați sunt mulți.*
Căci sfinții îngeri îi iubesc pe sfinți din pricina virtuților, iar pe păcătoși îi „urăsc" din pricina sărăciei lor [în virtuți].

[439] *Matei* 12, 43.
[440] *Pildele* 1, 7.

Scolii la Ecclesiast

Scolii la Ecclesiast

I, 1. *Cuvintele Ecclesiastului, fiul lui David, împăratul lui Israel în Ierusalim.*

1. Biserica este cunoașterea adevărată a sufletelor curate asupra veacurilor, și lumilor, și judecății, și proniei din ele. Iar Ecclesiastul este Născătorul acestei cunoașteri, Hristos. Sau: Ecclesiastul este cel care curățește sufletele prin contemplații făptuitoare și le conduce spre contemplația naturală.

I, 2. *Deșertăciunea deșertăciunilor, a zis Ecclesiastul, deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciune.*

2. Grăind celor care intră în Biserica inteligibilă și se minunează de contemplația celor create, Cuvântul[1] spune: „Să nu socotiți, voi aceștia, că acesta este scopul final, aflat în făgăduințele făcute vouă, căci, față de gnoza[2] lui Dumnezeu Însuși, acestea toate sunt deșertăciunea deșertăciunilor". Pentru că, după cum leacurile sunt zadarnice după deplina însănătoșire,

[1] Însuși Evagrie spune că Ecclesiastul este Hristos. Aceeași opțiune o găsim și la A. Casiday (*Evagrius Ponticus*, p. 225), diferită de cea a traducătorului francez Paul Géhin, care, pornind de la un argument paleografic – scrierea cu minusculă, îl traduce prin „le texte dit" (*SC* 397, p. 59).

[2] În acest loc, γνῶσις trebuie înțeles și tradus cu sensul lui tehnic, restrâns: „gnoză".

tot așa sunt zadarnice și rațiunile veacurilor și ale lumilor după gnoza Sfintei Treimi.

I, 11[1]. *Nu există amintire pentru cele dintru început.*

3. Dacă „nu există amintire pentru cele dintru început", atunci cum de spune David: „Adusu-mi-am aminte de zilele de demult"[3] și: „Amintitu-mi-am de anii cei veșnici"[4]? Sau [poate că] uitarea tuturor acestora se va petrece în momentul în care firea rațională va primi Sfânta Treime, căci atunci Dumnezeu va fi toate în toți[5]. Pentru că, dacă reprezentările mentale ale lucrurilor, formate în cuget, duc mintea la amintirea lucrurilor, atunci mintea, contemplându-L pe Dumnezeu, se separă de toate reprezentările mentale[6]. Așadar, mintea care a primit Sfânta Treime uită de toate cele ce sunt create[7].

I, 13[4-6]. *Că preocupare vicleană*
le-a dat Dumnezeu fiilor oamenilor,
ca să se preocupe cu ea.

4. Numește „viclean" ceea ce este ostenitor, și nu contrariul binelui, căci pe acela Dumnezeu nu-l dă nimănui, pentru că nu [El] este pricina celor rele, fiind izvor al bunătății, doar dacă nu se spune că îl dă din îngăduință, în sensul părăsirii.

---

[3] *Psalmul* 142, 5.

[4] *Psalmul* 76, 5.

[5] *Cf. 1 Corinteni* 15, 28.

[6] Despre trebuința de a ne separa mintea de imaginile mentale în vederea accederii la rugăciunea curată, Evagrie mai vorbește și în *DR*, 55-57, 70.

[7] Vezi și *DG*, 40.

I, 15. *Ceea ce e strâmb nu va putea fi supraîmpodobit*[8]
și ceea ce lipsește nu va putea fi numărat.

5. [Prin] „strâmb"[9] numește mintea necurată, pentru că spune: „Inima strâmbă naște răutăți"[10]. Iar în *Pilde* a numit înțelepciunea „podoabă", acolo unde zice: „Podoaba tinerilor este înțelepciunea"[11]; „înțelepciunea nu va pătrunde în sufletul urzitor de rele"[12]. Dar nu a zis: „Nu va putea fi împodobit", ci: „Nu va putea fi supraîmpodobit"[13]. Căci viața dreaptă îl împodobește pe om, dar înțelepciunea lui Dumnezeu îl supraîmpodobește. Așadar, mintea strâmbă poate fi împodobită, dar nu poate fi supraîmpodobită[14] dacă

---

[8] Verb rar, folosit de Herodot, ἐπι-κοσμέω denotă adăugarea unei podoabe suplimentare peste ceva deja existent. Imaginea, sugerată de prepoziția ἐπι- din compunerea verbului, i-a prilejuit lui Evagrie comentariul.

[9] Adjectivul διεστραμμένον provine din verbul διαστρέφω, ale cărui sensuri îl includ, alături de acela de „a strâmba", și pe cel de „a deturna", „a întoarce într-o direcție diferită". Reținând ultimele conotații, putem înțelege tâlcuirea evagriană și în cheie ontologică: inima care nu e orientată duhovnicește corect este vrăjmașă față de Dumnezeu și nu poate primi și păstra harul dumnezeiesc.

[10] *Pildele* 6, 14.

[11] *Pildele* 20, 29.

[12] *Înțelepciunea lui Solomon* 1, 4.

[13] Joc de cuvinte între κοσμηθῆναι („a împodobi") și ἐπικοσμηθῆναι („a supraîmpodobi"), prin care autorul își întemeiază exegeza alegorică tocmai pe această construcție cu prepoziția ἐπί. Vezi și *Gn* 45.

[14] De remarcat distincția fundamentală între înțelepciunea omenească și viața morală dreaptă, pe de o parte, și înțelepciunea de sus (*cf. Iacov* 3, 17), a lui Dumnezeu, pe de alta, pe care o pot primi doar cei care s-au curățit de patimi. Problematica va fi reluată și tratată amănunțit

nu se curățește pe sine prin virtuți și nu se face vas folositor Stăpânului[15].

6. Numărul lui Dumnezeu cu care îi numără pe sfinți arată o anume ceată duhovnicească bine hotărnicită, pentru că spune: „A numărat mulțimile stelelor și le-a chemat pe numele lor"[16]. Cu acest număr Domnul îi poruncește lui Moise să-i numere pe fiii lui Israel[17]. Dar ce a spus David despre oamenii care se târăsc în plăceri, slujindu-le? „Acolo sunt târâtoare nenumărate."[18] Și Solomon zice, în *Pilde*, despre răutate: „Pe mulți i-a doborât după ce i-a rănit și nenumărați sunt cei pe care i-a omorât"[19]. Prin urmare, lipsa exprimată aici, precum și vorbele: „cei uciși" și „târâtoarele", se referă la aceeași stare[20], cea care nu se armonizează cu numărul duhovnicesc. Dacă însă David zice că nici pentru înțelegerea lui Dumnezeu nu există un număr[21], o scrie nu pentru că [înțelegerea] ar fi nevrednică de număr, ci pentru că nu este în firea ei să se supună unui număr, datorită caracterului ei de necuprins. Așa cum „ceea ce nu se vede" se poate înțelege în două moduri: ceea ce nu se vede prin fire, precum Dumnezeu, și ceea ce se vede în mod firesc, dar nu este văzut, precum fierul nu se vede pe fundul mării deoarece este acoperit de apă, tot așa și „ceea ce nu se

---

de Sfântul Grigorie Palama, în cadrul disputei sale cu monahul umanist Varlaam Calabrezul.

[15] *Cf. 2 Timotei* 2, 21.

[16] *Psalmul* 146, 4.

[17] *Cf. Numerii* 1, 2.

[18] *Psalmul* 103, 26.

[19] *Pildele* 7, 26.

[20] *Scil.* „a răutății".

[21] *Cf. Psalmul* 146, 5.

poate număra" se poate înțelege în două moduri: ceea ce din fire nu se numără și ceea ce nu se numără dintr-o pricină anume.

II, 6. *Mi-am făcut iazuri de apă,*
pentru a uda din ele o dumbravă care să vlăstărească pomi.

7. A spus aceasta inversând cuvintele[22]. Lectura corectă a acestui verset este aceasta: „Să ud din ele pomii dumbrăvii, ca să vlăstărească".

II, 10[1-4]. *Și orice au cerut ochii mei*
nu am depărtat de la ei;
nu mi-am oprit inima
de la nicio veselie.

8. Sufletul nu cere gnoza prin cuvânt, ci prin curăție, fiindcă spune: „Nu oricine Îmi zice: «Doamne, Doamne!» va intra în Împărăția cerurilor, ci cel care face voia Tatălui Meu"[23]. Pentru că primim cunoștința în mod corespunzător stării noastre, dacă e adevărat că ni se va măsura cu măsura cu care măsurăm[24]. Așadar, cererea inteligibilă este [însăși] nepătimirea sufletului rațional[25], care atrage sfânta cunoștință. Astfel, cel care s-a făcut pe sine

[22] Hiperbat: figura de stil în care este schimbată ordinea naturală a cuvintelor.

[23] *Matei* 7, 21.

[24] *Cf. Matei* 7, 2.

[25] De remarcat că în cazul celui ajuns la nepătimire și la măsurile contemplației cererea nu se mai face prin cuvinte, ci însăși starea de nepătimire este o cerere ce se înalță tăcută, fără cuvinte omenești, spre Dumnezeu. În această stare, caracterul minții de a fi „primitoare a Sfintei Treimi"(*cf. KG* II, 80; III, 69; IV, 73) se manifestă în mod activ, neîmpiedicat de patimi. Adică, în termenii comentariului, „atrage sfânta cunoștință".

capabil să primească „întreaga cunoștință" nu depărtează nimic de la ochii săi. Iar „întreaga cunoștință", o numesc pe cea care i se întâmplă în mod firesc sufletului legat de sânge și de trup.

9. Cel care nu săvârșește niciun păcat nu își împiedică inima de la nicio veselie duhovnicească.

II, 11[4]. *Și iată toate sunt deșertăciune și alegere*[26] *a duhului*[27].

10. Numește „duh" sufletul, pentru că alegerea deliberată este o anumită mișcare a minții. Și David zice: „În mâinile Tale îmi voi încredința duhul"[28], iar Ștefan: „Doamne Iisuse, primește duhul meu!"[29], iar în *Cartea Regilor*: „David nu a întristat duhul fiului său Amnon"[30].

II, 14[1]. *Ochii înțeleptului se află în capul lui.*

11. Dacă „Hristos este capul fiecărui bărbat"[31], iar bărbat este și înțeleptul, atunci capul înțeleptului este Hristos. Dar înțelepciunea noastră este Hristos – „pentru că ni S-a născut nouă Înțelepciune de la Dumnezeu"[32] – și, de aceea, capul

---

[26] Substantivul προαίρεσις este un termen tehnic, care definește, de la Aristotel, alegerea deliberată, săvârșită în funcție de anumite criterii.

[27] Potrivit comentariului, prin „duh" Evagrie înțelege aici sufletul omului (*cf. 1 Corinteni* 2, 11), care face alegerea „printr-o anumită mișcare a minții", πνεῦμα fiind luat ca termen antropologic. De aceea am și tradus, în acest caz, sintagma προαίρεσις πνεύματος prin „alegere a duhului" (vezi în „Studiul introductiv" discuția detaliată asupra variantelor de traducere).

[28] *Psalmul* 30, 5.

[29] *Faptele* 7, 59.

[30] *2 Regi* 13, 21.

[31] *1 Corinteni* 11, 3.

[32] *1 Corinteni* 1, 30.

înțeleptului este Înțelepciunea, în Care își are înțeleptul ochii cugetului, contemplând în Aceasta rațiunile celor create.

II, 22. *Pentru că aceasta i se întâmplă omului în toată truda sa și-n alegerea inimii sale,*
prin care el însuși trudește sub soare.
12. Aici arată că „alegerea duhului" este o alegere a inimii.

II, 25. *Pentru că cine va mânca și cine va bea fără El?*
13. Cine va putea, fără Hristos, să mănânce Trupul Său și să bea Sângele Său[33], care sunt simboluri ale virtuților și ale cunoștinței[34]?

II, 26[4-7]. *Și celui care păcătuiește i-a dat preocuparea*
de a strânge și de a aduna,
ca să-i dea celui care-i bun înaintea feței lui Dumnezeu;
fiindcă și aceasta este deșertăciune și alegere făcută în vânt[35].

---

[33] *Cf. Ioan* 6, 51-58.

[34] Evagrie mai face alegoria Tainei Euharistiei și în *Gn*, 14a.

[35] Spre deosebire de versetele unde expresia προαίρεσις πνεύματος a fost tradusă „alegere a duhului", în acest verset și în altele similare, sintagma în cauză a fost tradusă „alegere făcută în vânt", având sensul de „alergare după deșertăciuni". Primul sens, antropologic, a fost evidențiat de Evagrie în *Scolia* 10 *la Ecclesiast* 2, 11, unde arată că mintea omului este cea care alege, iar în *Scolia* 12 *la Ecclesiast* 2, 22, arată că inima este subiectul alegerii, ambii termeni desemnând în Noul Testament omul lăuntric, sufletul, partea duhovnicească a omului. În schimb, în versetul de față, πνεῦμα este obiectul alegerii și trebuie înțeles în sens metaforic de „deșertăciune", fără să aibă, ca în celelalte versete, valoare de termen antropologic. Pentru discuția mai amănunțită asupra traducerii sintagmei προαίρεσις πνεύματος, vezi în „Studiul introductiv" considerațiile despre prezenta traducere.

14. Acest [verset] este asemenea pildei care zice: „Cel ce-și sporește bogăția sa cu dobânzi și camătă o adună pentru cel care-i miluiește pe săraci”[36] și: „Bărbatul invidios se grăbește să se îmbogățească și nu știe că cel milostiv îl va stăpâni”[37]. De aceea trebuie să ne îndestulăm cu scoliile aflate acolo. Mai trebuie știut, pe lângă asta, că prin „deșertăciune” [Ecclesiastul] a numit adunarea păcatelor, și nu faptul de a dobândi de la Dumnezeu un dascăl „bun”.

III, 10. *Am văzut preocuparea pe care le-a dat-o Dumnezeu*
fiilor omului ca să se îndeletnicească cu ea.
11. *Pe toate le-a făcut frumoase la vremea lor*
și a dat veacul în inimile lor,
ca omul să nu afle
lucrarea pe care a făcut-o Dumnezeu de la început
și până la sfârșit.
12. *Am cunoscut că nu este [alt] bine în ei,*
decât [ca omul] să se veselească și să facă bine în viața lui.
13. *Și tot omul care mănâncă și bea*
și vede binele în toată truda lui
este un dar de la Dumnezeu.

15. Am văzut, spune, lucrurile sensibile preocupând și împrăștiind cugetul omului, [lucruri] pe care Dumnezeu le-a dat oamenilor pentru a se îndeletnici cu ele înaintea curățirii. [Ecclesiastul] spune că frumusețea lor este vremelnică, și nu veșnică; fiindcă, după curățire, cel curat nu mai vede lucrurile sensibile ca pe unele care îi preocupă și îi împrăștie mintea, ci

[36] *Pildele* 28, 8.
[37] *Pildele* 28, 22.

ca pe unele așezate în el pentru contemplare duhovnicească. Pentru că mintea altfel este întipărită de cele sensibile, când le percepe în mod sensibil, prin mijlocirea simțurilor, și alta este starea ei când contemplă rațiunile așezate în cele sensibile. Însă această cunoștință li se întâmplă doar celor curățiți, pe când înțelegerea lucrurilor prin simțuri [li se întâmplă] și celor curățiți și celor necurățiți. De aceea a numit-o și „preocupare vremelnică dată de Dumnezeu"; pentru că Dumnezeu, prevăzând cele despre sufletul împătimit, i-a dat simțuri și lucruri sensibile, așa încât, preocupându-se cu acestea și având imaginea lor în minte, să scape de gândurile pe care i le vor arunca potrivnicii. Dar mai spune că „le-a dat și veacul", adică rațiunile veacului. Căci aceasta este Împărăția cerurilor, despre care Domnul a zis că o avem înlăuntrul nostru[38] și care nu este aflată de oameni pentru că este acoperită de patimi. Așadar, spune că am cunoscut că nu lucrurile sunt bune, ci rațiunile lucrurilor, pentru care firea rațională se bucură și lucrează binele în mod firesc. Pentru că nimic nu hrănește și nu adapă atât de mult mintea precum virtutea și cunoștința lui Dumnezeu.

16. Binele îl săvârșim folosind la vreme potrivită lucrurile date nouă de Dumnezeu. Pentru că în felul acesta toate vor fi „frumoase la vremea lor" și, „iată, toate [erau] bune foarte"[39].

III, 14. *Am cunoscut că toate cele pe care le-a făcut Dumnezeu, acestea vor și rămâne în veac.*
La ele nu se poate adăuga

[38] *Cf. Luca* 17, 21.
[39] *Facerea* 1, 31.

și din ele nu se poate scoate
și Dumnezeu a făcut [așa] ca [oamenii] să se teamă de fața Lui.

17. Dacă „toate cele pe care le-a făcut Dumnezeu vor rămâne în veac" și dacă Dumnezeu nu a făcut răutatea, atunci răutatea nu va fi veșnică.

18. De la înțelepciunea felurită[40] nu este cu putință nici să îndepărtezi ceva, nici să-i adaugi ceva. Dar [Ecclesiastul] spune că Dumnezeu a făcut-o pe aceasta pentru ca oamenii, năzuind după cunoștință, să pună capăt răutății, căci „din cauza fricii de Domnul oricine se abate de la rău"[41].

III, 15. *Ceea ce a fost deja este*
și toate câte trebuie să fie deja au fost
și Dumnezeu îl va căuta pe cel prigonit.

19. Dacă [sunt] „fericiți cei prigoniți pentru dreptate, că a lor este Împărăția cerurilor"[42], iar Împărăția cerurilor este alcătuită din rațiunile veacurilor care au fost și care vor fi, înseamnă că cei prigoniți sunt fericiți pentru că ei vor cunoaște contemplația celor ce sunt create. Pentru că se spune că Dumnezeu îl caută pe cel pe care îl luminează prin cunoștință și că nu îl caută pe cel pe care nu-l luminează prin cunoștință. „Rătăcit-am", spune David, „ca o oaie pierdută; caută-l pe robul Tău, căci poruncile Tale nu le-am uitat"[43]. Într-adevăr, era prigonit, căci spune: „Mulți sunt cei care mă prigonesc și mă necăjesc, dar de la mărturiile Tale nu m-am abătut"[44].

---

[40] *Cf. Efeseni* 3, 10.
[41] *Pildele* 15, 27a.
[42] *Matei* 5, 10.
[43] *Psalmul* 118, 176.
[44] *Psalmul* 118, 157.

III, 18. *Acolo mi-am zis în inima mea,*
despre flecăreala fiilor omului,
că Dumnezeu îi va osebi pe ei
și va arăta aceasta: că ei sunt dobitoace.

20. A numit acum „flecăreală" viața omului, dacă este adevărat că pentru orice cuvânt deșert vom da socoteală în ziua Judecății[45], la care se vor înfățișa și cei curați, și cei necurați.

III, 19. *Și, pentru ei, soarta fiilor omului*
și soarta dobitocului [este aceeași],
o [singură] soartă există pentru ei.
După cum e moartea acestuia, tot așa și a aceluia
și un singur duh este în toți.
Și cu ce este omul mai presus de dobitoc?
Cu nimic, pentru că toate sunt deșertăciune.
20. *Toate merg într-un singur loc;*
toate s-au născut din țărână
și toate se întorc în țărână.
21. *Și cine știe dacă duhul fiilor omului*
merge el însuși în sus
și dacă duhul dobitocului
coboară el însuși în pământ?
22. *Am văzut că nu există [alt] bine*
decât ca omul să se bucure
de lucrurile lui, fiindcă aceasta este partea lui.
Pentru că cine-l va duce să vadă ce va fi după el?

21. Numește „soartă" lucrurile care se întâmplă în lumea aceasta deopotrivă tuturor oamenilor, și drepți, și nedrepți,

[45] *Cf. Matei* 12, 36.

precum: viața, moartea, boala, sănătatea, bogăția, sărăcia, pierderea mădularelor, a femeilor, a copiilor, a averilor, prin prisma cărora nu se poate deosebi, înainte de Judecată, cine este drept și cine necinstitor. Spune că ceea ce au ei în comun este faptul că sunt din țărână și că se întorc din nou în țărână, precum și că toți au un singur suflet, nu ca număr, ci ca natură, pentru că spune: „Un duh este în toți". Iar „dobitoc" l-a numit acum pe omul care era în cinste și nu a priceput, ci s-a alăturat dobitoacelor fără de minte, prin plăcerile irațională, și s-a asemănat lor[46]. Dar drepții și nedrepții nu vor fi cunoscuți în mod clar, înainte de Judecată, nici prin cele pe care le săvârșesc; fiindcă mulți dintre cei nedrepți au trecut de partea dreptății și au fost înălțați, și mulți dintre cei drepți au căzut din virtute și au fost smeriți. Așadar, ce am găsit mai mult în aceștia? Acum nimic, spune [el], pentru că toate sunt deșertăciune, în afară de veselia duhovnicească, aflată în mod natural în lucrările și în virtuțile omului; deoarece acela care cade din această veselie nu se va ridica iarăși aici, făcând cele care contribuie la dobândirea ei[47].

22. [Să mai notăm] că și sufletul irațional se numește „duh".

---

[46] *Cf. Psalmul* 48, 12, 21.

[47] Evagrie consideră că omul căzut din viețuirea virtuoasă are nevoie, față de efortul depus pentru a ajunge la starea din care a căzut, de un plus de osteneală pentru a reveni în starea aceea. Nu este suficientă simpla parcurgere a aceleiași căi pe care omul a urmat-o inițial pentru a ajunge la respectiva stare. Alți Părinți însă nu sunt de acord cu această viziune, afirmând că, odată ce știi drumul, îți este mai ușor să-l reiterezi. De exemplu, Sfântul Ioan Scărarul spune că „nu ne întoarcem negreșit prin calea prin care ne-am rătăcit, ci printr-o alta mai scurtă" (*Scara*, V, 27).

IV, 1. *Și m-am întors și am văzut*
toate clevetirile
care se petrec sub soare;
și iată lacrima celor asupriți,
și nu au pe nimeni care să-i mângâie,
și puterea vine din mâna celor ce-i asupresc pe ei,
și nu este cine să-i mângâie.

23. Îi numește „clevetiri" pe vrăjmașii noștri, pentru că spune: „Primește-l pe robul Tău întru bunătate, ca să nu mă clevetească cei mândri"[48]. Și, iarăși, spune despre Mântuitorul Hristos: „Îl va smeri pe clevetitor și va dăinui cât soarele"[49]. Iar cei clevetiți înainte de Hristos erau oamenii care nu aveau pe nimeni să-i îndemne, cum era cel care zicea acestea: „Vă îndemn, eu, cel întemnițat întru Domnul, ca să umblați în mod vrednic de chemarea cu care ați fost chemați, cu toată smerenia și blândețea, cu îndelungă-răbdare, îngăduindu-vă unii pe alții în iubire"[50].

IV, 2. *Și i-am lăudat pe cei care au murit,*
pe cei care sunt deja morți, mai mult decât pe cei vii
care trăiesc până acum.
3. *Și mai bun decât aceștia doi*
e cel care încă nu s-a născut,
care nu a văzut lucrarea vicleană
ce s-a făcut sub soare.

24. „I-am lăudat pe cei care au murit" deja împreună cu Hristos[51] și au fost izbăviți de cei care îi cleveteau, mai mult

[48] *Psalmul* 118, 122.
[49] *Psalmul* 71, 4-5.
[50] *Efeseni* 4, 1-2.
[51] *Cf. Romani* 6, 8; *2 Timotei* 2, 11.

decât pe cei care trăiesc în răutate și persistă în ea până acum. Însă mai bun este cel care nu a avut nevoie de o astfel de moarte ca să-l despartă de răutate; și nu a ajuns în răutate acela care n-a cunoscut osteneala vicleană, săvârșită de clevetitorii celor aflați sub soare[52].

IV, 4. *Și am văzut că toată truda*
și toată bărbăția făpturii
sunt pizma bărbatului față de aproapele său;
și aceasta este, într-adevăr, deșertăciune și alegere făcută în vânt.

25. „Am văzut", spune [Ecclesiastul], toată răutatea și pe cel viclean, care prinde putere în ea. Într-adevăr, îl mai numește și „cutezătorul"[53], care-i clevetește prin necinstiri pe săraci[54], și „făptură", ca pe unul făcut spre „a fi batjocorit de îngerii lui Dumnezeu"[55]. „Am văzut" și toată pizma lui pe care a dobândit-o față de oameni, că este deșartă și că îi umple inima[56]. Fiindcă Dumnezeu trebuie, de bună seamă, să Se facă toate în toți[57] și să se împlinească rugăciunea lui Hristos, care spune: „Dă-le lor ca și ei să fie una întru Noi, precum și Eu și Tu una suntem, Părinte!"[58]

---

[52] În această scolie Evagrie distinge trei categorii de oameni: cei care au murit cu Hristos și au pus astfel capăt răului din ei, cei care trăiesc în răutate și cei care încă nu s-au născut și n-au cunoscut răul.

[53] Prin „cutezător" am tradus adjectivul ἀνδρεῖος, „bărbătos", înrudit în mod evident cu substantivul „bărbăția" din textul biblic.

[54] *Cf. Pildele* 28, 3.

[55] *Cf. Iov* 40, 19; 41, 25 (în *Septuaginta*).

[56] *Cf. Ecclesiastul* 8, 11.

[57] *Cf. 1 Corinteni* 15, 28.

[58] *Cf. Ioan* 17, 21-22.

IV, 5. *Nebunul și-a acoperit mâinile*
și și-a mâncat cărnurile.

26. Dacă „mâinile" sunt simbol al făptuirii, atunci oricine nu lucrează dreptatea „își acoperă mâinile". De aceea unul ca acesta, spune [Ecclesiastul], își devorează „cărnurile", umplându-se de răutățile care cresc din carne.

IV, 6. *Mai bună este plinătatea unui pumn de odihnă*
decât plinătatea a doi pumni de trudă
și decât alegerea făcută în vânt.

27. Socotesc că alegerea[59] făcută în vânt este un fel de voință sufletească pătimașă. De aici vine și faptul că „pumnul" bun al virtuții este preferat celor „doi pumni" de răutate și neștiinței și alegerii făcute în vânt. Asemenea sunt și [versetele]: „Este mai bun puținul pentru cel drept decât multa bogăție a păcătoșilor"[60] și: „Mai bună este primirea a puțin cu dreptate decât a multor roade cu nedreptate"[61]. Asemenea acestora sunt și: „Ales-am mai bine să fiu lepădat în casa Dumnezeului meu decât să locuiesc în corturile păcătoșilor"[62] și: „Mai bine să locuiești într-un colț al unei odăi decât în aceeași casă cu o femeie cârtitoare"[63]. Iar în continuarea lor și: „Mai bun e un ospăț cu legume întru prietenie și bucurie decât gătirea viteilor întru dușmănie"[64], după cum a zis cineva că mai bine este să

[59] Προαίρεσις, în original.
[60] *Psalmul* 36, 16.
[61] *Pildele* 15, 29a.
[62] *Psalmul* 83, 11.
[63] *Pildele* 25, 24.
[64] *Pildele* 15, 17.

înveți o singură contemplație duhovnicească decât o mulțime de contemplații ale înțelepciunii nebune[65].

IV, 8. *Există unul [singur] și nu există al doilea,*
și nu are nici fiu și nici frate,
și truda lui nu are hotar,
și ochiul lui nu se îndestulează de bogăție.
Pentru cine trudesc eu
și îmi lipsesc sufletul de la bunătate?
Și aceasta este, într-adevăr, deșertăciune
și preocupare vicleană.

28. Dacă cineva nu are frate, înseamnă că nu a primit duhul înfierii[66]; și, dacă cineva nu poate fi tată, înseamnă că este rău, pentru că spune: „Cei răi nu vor avea urmași"[67]. Dar e firesc ca unul ca acesta să nu se poată îndestula de răutate, fiindcă își lipsește sufletul de cunoștința lui Dumnezeu. Dar aici vorbesc despre „tată" și despre „frate" potrivit cu sensul [duhovnicesc] al Scripturii, pentru că nu trec cu vederea că spusele de aici nu sunt adevărate în ce-i privește pe frații și tații trupești[68]. Însă, dacă cineva ar vrea să scoată înțelesul simplu al acestor cuvinte, îi va osândi cu tărie pe bogătașii fără copii, care se străduiesc

[65] *Cf. 1 Corinteni* 1, 20; 3, 19. Avva Evagrie afirmă încă o dată superioritatea cunoașterii primite prin contemplație duhovnicească față de cunoștințele lumești, dobândite prin „contemplații ale înțelepciunii nebune".

[66] *Cf. Romani* 8, 15.

[67] *Pildele* 24, 20.

[68] Unul dintre temeiurile invocate de autorii patristici pentru sensul duhovnicesc al Scripturii este neputința aplicării textului la realitățile istorice, concrete. Astfel, sensul duhovnicesc este văzut drept unica variantă de tâlcuire a unor astfel de pasaje scripturistice.

să strângă mulțime de bani, mai ales dacă îi țin la distanță și pe prietenii lor; fiindcă vorbele acestea care grăiesc împotriva oamenilor rostesc adevărul cu tărie.

IV, 11. *Dacă se întâmplă să doarmă doi, le este cald.*
Dar cel singur cum se va încălzi?

29. Fără Domnul, nu ar putea nimeni să devină fierbinte cu duhul[69], pentru că „Duh este Domnul"[70].

IV, 12. *Dacă cel singur s-ar înstăpâni,*
cei doi îi vor sta împotrivă
și funia întreită nu se va rupe degrabă.

30. Eu socotesc că cel singur care s-a înstăpânit este cel viclean, în fața căruia stau cei doi: omul și îngerul lui Dumnezeu, pentru ca omul, după ce l-a biruit pe diavol, să fie învrednicit de cunoașterea lui Dumnezeu și să ajungă o „funie întreită care nu se rupe degrabă". Este posibil să învățăm acest lucru cu limpezime de la patriarhul Iacov, care, binecuvântându-i pe copiii lui Iosif, a spus: „Îngerul meu, cel care mă izbăvește de toate răutățile, să-i binecuvânteze pe copiii aceștia"[71]. La fel cu acesta este și textul aflat la David: „Îngerul Domnului va străjui împrejurul celor care se tem de El și îi va izbăvi"[72].

31. „Funie întreită" este mintea nepătimașă, umplută de cunoștința duhovnicească, sau mintea înțeleaptă care îl are ca însoțitor pe îngerul lui Dumnezeu. Dar e bine că nu a spus: „Nu

[69] *Cf. Faptele* 18, 25; *Romani* 12, 11.
[70] *2 Corinteni* 3, 17.
[71] *Facerea* 48, 16.
[72] *Psalmul* 33, 7.

se va rupe", ci: „Nu se va rupe degrabă", fiindcă firea rațională este schimbătoare.

IV, 13. *Mai bun este copilul sărac și înțelept*
decât împăratul bătrân și nebun,
care nu mai știe să ia aminte.

32. „Copilul" este cel care a păstrat învățătura primită în tinerețe[73], iar bătrânul este cel care a părăsit învățătura primită în tinerețe și a uitat de dumnezeiescul legământ[74], îmbătrânind în răutate. Primul este al lui Hristos, iar al doilea, al celui viclean.

IV, 14. *Fiindcă acela va ieși din casa celor înlănțuiți*
ca să împărățească,
pentru că până și în împărăția lui s-a născut sărac.

33. „Casa celor înlănțuiți" este lumea sensibilă, în care „fiecare se sugrumă cu lanțurile păcatelor sale"[75].

IV, 17. *Păzește-ți piciorul când vrei să mergi*
în casa lui Dumnezeu
și apropie-te ca să asculți;
jertfa ta e mai presus decât darul nebunilor,
fiindcă aceștia nu știu că săvârșesc răul.

34. „Nu știu cum se poticnesc"[76], nici nu-și dau seama că săvârșesc fărădelegea.

---

[73] *Cf. Pildele* 2, 17.
[74] *Cf. Pildele* 2, 17.
[75] *Pildele* 5, 22.
[76] *Pildele* 4, 19.

V, 1. *Nu te grăbi cu gura*
și inima ta să nu fie grabnică
spre a scoate un cuvânt înaintea feței lui Dumnezeu,
căci Dumnezeu este în cer, iar tu ești pe pământ;
pentru aceasta cuvintele tale să fie puține.
2. *Pentru că visul se întâmplă în mulțimea ispitei*
și glasul nebunului în mulțimea cuvintelor.

35. „Fiindcă nu știm să ne rugăm cum trebuie."[77] Sau, mai degrabă, acum nu asta vrea să o spună, ci poruncește să nu teologhisim în mod nesăbuit; fiindcă acela aflat între cele sensibile și care își ia de la acestea înțelesurile nu poate să vorbească fără greșeală despre Dumnezeu, Care este între cele inteligibile și scapă oricărui simț. De aceea spune: „Să fie cuvintele tale puține", adică adevărate și chibzuite; fiindcă mi se pare că „puținul" înseamnă același lucru ca și în [spusa]: „Este mai bun puținul pentru cel drept decât multa bogăție a păcătoșilor"[78] și: „Mai bine să primești puțin cu dreptate"[79]. Celor care nu păzesc acestea le spune: „Visul se întâmplă în mulțimea ispitei și glasul nebunului în mulțimea cuvintelor", numindu-l „vis" pe demonul care se înfățișează cu mulțime de ispite celor care dorm sufletește și le tulbură profund sufletul. Despre acesta spune și Iov către Domnul: „Mă înfricoșezi prin vise și mă înspăimânți prin năluciri"[80]; și David, abătându-se din calea acestui vrăjmaș, Îl roagă pe Domnul, zicând: „Luminează ochii mei, ca nu cumva să adorm întru moarte, ca nu cumva să zică vrăjmașul

[77] *Romani* 8, 26.
[78] *Psalmul* 36, 16.
[79] *Pildele* 15, 29a.
[80] *Iov* 7, 14.

meu: «Întăritu-m-am asupra lui»"[81]. Și în *Pilde*: „Nu da somn ochilor tăi, nici genelor tale dormitare, ca să te mântuiești precum căprioara din lațuri și ca pasărea din cursă"[82]. El îl numește pe acesta și „glasul nebunului", care vine cu vorbe mincinoase și înșală sufletul; și asta înseamnă cuvintele: „De la glasul celui care ocărăște și vorbește de rău"[83]. La „glasul nebunului" se mai potrivește și versetul acesta: „Din pricina pălăvrăgelii nu va fugi păcatul"[84]. De altfel, și Mântuitorul poruncește în Evanghelii ca omul să privegheze și să se roage, ca să nu cadă în ispită[85], pentru că somnul este necunoștința și răutatea sufletului rațional; de aceea și Pavel îi trezește pe cei care dorm în felul acesta, spunându-le: „Deșteaptă-te, cel care dormi, și te scoală dintre cei morți și te va lumina Hristos!"[86]

V,3. *Dacă făgăduiești ceva lui Dumnezeu, nu zăbovi să împlinești, pentru că nu există voință în cei nebuni.*
Deci tu, oricâte făgăduiești, împlinește!
4. *Mai bine este să nu făgăduiești*
decât să făgăduiești și să nu împlinești.

36. Dintre darurile cele bune care sunt oferite lui Dumnezeu, unele sunt din partea sufletului, altele din partea trupului, iar altele din partea celor dimprejurul trupului. Pe de-o parte, Îi aducem din partea sufletului credință dreaptă și dogme adevărate,

[81] *Psalmul* 12, 4-5.
[82] *Pildele* 6, 4-5.
[83] *Psalmul* 43, 18.
[84] *Pildele* 10, 19.
[85] *Cf. Matei* 26, 41.
[86] *Efeseni* 5, 14.

dreptate și bărbăție și cumpătare; pe de alta, din partea trupului [Îi aducem] stăpânire de sine și feciorie și monogamie[87], iar din partea celor dimprejurul trupului [Îi aducem] fii și fiice, slugi, bogății și averi. Să vedem, așadar, [ce înseamnă] „a promite" și „a zăbovi": probabil că zăbava nu semnifică acest mare interval de timp, ci tăgăduirea totală a promisiunii.

Fiindcă se vede că Iacov I-a dat [abia] după mulți ani lui Dumnezeu zeciuielile pe care I le făgăduise, mergând în Mesopotamia[88], iar Ana după multă vreme l-a încredințat lui Dumnezeu pe Samuel[89]. În ce privește darurile făcute din cele aflate împrejurul trupului, lucrurile stau așa. Dar în privința darurilor sufletului și ale trupului, cum trebuie să înțelegem textul? Eu socotesc că, dacă cineva promite dreapta credință și numește „creatură" una dintre [Persoanele] Sfintei Treimi, atunci „zăbovește"; iar cine făgăduiește să mărturisească [faptul că] toate s-au făcut prin Dumnezeu și introduce hazardul [în creație], acela iarăși „zăbovește"; iar în privința celorlalte dogme, trebuie spus tot așa. Iar despre virtuți, [trebuie spus] astfel: cel care promite dreptate și nedreptățește „zăbovește să împlinească"; iar cel care făgăduiește cumințenie și iarăși desfrânează „zăbovește". Iar despre cele ale trupului: cel care promite înfrânare și iarăși se împărtășește de mâncări felurite „zăbovește"; și cel care, după ce a făgăduit feciorie sau monogamie, s-a căsătorit sau a săvârșit bigamie „zăbovește să împlinească". Cât despre [versetul]: „Este mai bine a nu făgădui decât a făgădui și a nu

[87] Prin „monogamie" se înțelegea, în epoca respectivă, statornicia în căsnicie, credința conjugală față de o singură femeie.

[88] *Cf. Facerea* 28, 6, 22.

[89] *Cf. 1 Regi* 1, 21-25.

împlini", îl vom lămuri aducând [cuvântul] Evangheliei, care spune că sluga care nu a știut și nu a făcut [voia Stăpânului] va fi bătută puțin, dar cea care a știut și nu a făcut va fi bătută mult[90].

V, 5. *Nu îngădui gurii să-ți împingă trupul la păcat*
și nu spune înaintea feței lui Dumnezeu că este [din] neștiință,
ca să nu Se mânie Dumnezeu pe glasul tău
și să nimicească toate lucrările mâinilor tale;
6[1]. *fiindcă [tu vei fi] în mulțime de vise, de deșertăciuni*
și de cuvinte multe.

37. Omul ajunge „în mulțime de vise" viclene, „de deșertăciuni și de cuvinte" mincinoase, care îi strică lucrările, din pricina părăsirii de către Dumnezeu, datorate propriei fărădelegi.

V, 7. *Dacă vezi în țară clevetire asupra săracului*
și răpire a judecății și a dreptății,
nu te mira de acest lucru;
pentru că unul înalt păzește deasupra altui înalt
și alții [mai] înalți peste ei.
8. *Și există un prisos de pământ pentru oricine*
[și este] un împărat al pământului cultivat.
9. *Cel care iubește argintul nu se va îndestula de argint;*
și oricine, având cu prisos, și-a iubit rodul.
Și aceasta este deșertăciune.
10. *Cei care îl mănâncă*[91] *s-au îndestulat de bunătate;*
și ce bărbăție se află în cel care se găsește lângă acesta?
Pentru că este un început ca să vadă cu ochii săi.

---

[90] *Cf. Luca* 12, 47-48. Pentru tratarea aceluiași subiect în opera lui Evagrie, dar dintr-o altă perspectivă, vezi *TP*, 89.

[91] *Scil.* prisosul pământului.

11. *Somnul slugii este dulce*
chiar dacă mănâncă puțin sau mult,
dar celui care se îndestulează de bogăție
nu-i este îngăduit să doarmă.

38. Dacă vezi printre oameni pe unii clevetiți, pe alții nedreptățiți la judecată, iar pe alții făcând cele drepte, nu te mira de cele ce se întâmplă, ca și cum nu ar exista pronie. Cunoaște că Dumnezeu le păzește pe toate prin Hristos și că El le proniază pe toate prin sfinții îngeri, care prisosesc în cunoștința celor de pe pământ[92]. Pentru că Dumnezeu este Împărat al lumii făcute prin El[93] și va răsplăti cu necaz celor care au preferat lăcomia și deșertăciunea vieții în locul cunoașterii lui Hristos; iar celor care au trăit în „bunătate" și în „bărbăție" și prin dreptate L-au slujit, le va da cunoștința de Dumnezeu și dulcea odihnă, chiar dacă au cunoscut unele rațiuni, puține sau multe, din cele de aici, în parte cunoscând și în parte profețind[94]. Pe unii îi așteaptă un astfel de sfârșit; dar pe cei plini de răutate viermele născut din ea nu-i va lăsa să se odihnească. Iar Moise, arătând că Domnul a încredințat lumea îngerilor, zice: „Când Cel Preaînalt a împărțit neamurile, când i-a împrăștiat pe fiii lui Adam, a așezat hotarele neamurilor după numărul îngerilor lui Dumnezeu"[95]. Însuși Domnul nostru a numit, în Evanghelii, lumea „țarină", zicând: „Țarina este lumea"[96]. Iar prin „prisos de pământ" înțelege cunoștința lucrurilor de pe pământ, dacă

[92] *Cf. 2 Regi* 14, 20.
[93] *Cf. Ioan* 1, 10.
[94] *Cf. 1 Corinteni* 13, 9-10.
[95] *Deuteronomul* 32, 8.
[96] *Matei* 13, 38.

e adevărat cuvântul: „Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul"[97]. Dar ce altă moștenire a firii raționale există în afară de cunoștința lui Dumnezeu? Iar „înalți" îi numește pe îngeri, deoarece se împărtășesc de Domnul cel Înalt, fiindcă spune: „Înalt peste toate neamurile [este] Domnul"[98].

V, 12. *Există o slăbiciune pe care am văzut-o sub soare,*
[adică] bogăția păzită, spre propriul rău, de cel care o are.

39. Mulțimea răutății este arătată acum ca „bogăție", iar răutatea însăși se înfățișează ca „slăbiciune". Prin urmare, tot cel care își păzește sieși această bogăție [nedreaptă] nu va cunoaște înțelepciunea lui Dumnezeu, nici nu-și va pleca inima spre pricepere, nici nu o va pleca spre sfătuirea fiului său[99], pentru că nici cuvintele poruncilor lui Dumnezeu nu le-a primit, nici nu le-a ascuns în inima sa[100].

V, 13. *Și bogatul acela va pieri în preocupare vicleană;*
și a născut un fiu, și nu este nimic în mâna lui.

40. „Preocupare vicleană" este neștiința însoțită de pedeapsă, care îl desparte pe cel necurat de contemplația duhovnicească.

V, 14. *Precum a ieșit gol din pântecele maicii sale,*
tot așa se va întoarce, ca să meargă precum a venit,
și nu va primi nimic pentru truda lui
ca să ducă în mână.
15[1-2]. *Și aceasta este slăbiciune vicleană,*

---

[97] *Matei* 5, 5.
[98] *Psalmul* 112, 4.
[99] *Cf. Pildele* 2, 2.
[100] *Cf. Pildele* 2, 1-2.

fiindcă, precum a venit, tot așa se va și duce.

41. Și Iov spune: „Însumi gol am ieșit din pântecele maicii mele și gol mă voi întoarce acolo"[101]. Iar omul amintit aici, „precum a ieșit gol din pântecele maicii sale, tot așa se va întoarce să meargă precum a venit". Însă Iov, drept fiind, s-a îndepărtat gol de răutate și de viclenie; dar celălalt om, cu neștiința cu care a venit în lume, cu aceasta va și pleca acolo.

V, 17. *Iată ce am văzut eu că este bine,*
ce este frumos [pentru om]:
a mânca și a bea
și a vedea bunătatea
în toată truda lui
în care trudește sub soare,
în numărul zilelor lui
pe care i le-a dat Dumnezeu;
fiindcă aceasta este partea lui.
18. *Și pentru orice om căruia Dumnezeu i-a dat*
bogăție și bunuri și l-a împuternicit
să mănânce din ele și să-și ia partea
și să se veselească în truda lui;
acesta este dar de la Dumnezeu.
19. *Pentru că nu mult [timp] se vor pomeni zilele vieții lui,*
pentru că Dumnezeu îl preocupă în veselia inimii lui.

42. Cunoștința lui Dumnezeu este numită „mâncare" și „băutură" a minții, și „bunătate", și „parte", și „bogăție", și „bunuri", și „veselie", și „preocupare cu Dumnezeu", și „lumină", și „viață", și „dar". Duhul Sfânt mai dă și alte multe numiri cunoștinței, pe

[101] *Iov* 1, 21.

care nu este posibil să le enumerăm acum din cauză că nu pot fi cuprinse în canonul [limitat al] scoliilor[102].

43. Pentru a-l distinge [pe acest om] de cei care au primit bogăția înțelepciunii și a cunoștinței[103], dar nu au păzit-o, s-a spus: „Și l-a împuternicit". Pentru că și trădătorul Iuda a primit bogăția inteligibilă și bunurile duhovnicești, dar nu „l-a împuternicit" asupra lor, fiindcă a trădat Înțelepciunea și Adevărul lui Dumnezeu pentru câștig[104].

44. Când omul va primi de la Dumnezeu cunoștința duhovnicească, rareori își va mai aminti de viața aceasta și de viața supusă simțurilor, inima lui fiind pururea ocupată cu contemplația.

45. Îndeletnicirea cu Dumnezeu este cunoștința adevărată, care desparte de lucrurile sensibile sufletul curățit.

VI, 1. *Există o viclenie pe care am văzut-o sub soare,*
și este multă la om:
2. bărbatul căruia îi va da Dumnezeu
bogăție și bunuri și slavă,
iar sufletului aceluia nu-i lipsește nimic
din tot ce poftește,
și Dumnezeu nu-l va împuternici să mănânce din aceasta,
pentru că le mănâncă un om străin.
Încă și aceasta este deșertăciune și slăbiciune vicleană.

---

[102] Evagrie este grijuliu să se mențină în genul literar condensat al „scoliilor" biblice, adevărat corespondent al „capetelor" în care și-a organizat scrierile ascetice.

[103] *Cf. Romani* 11, 33.

[104] *Cf. Matei* 26, 14-16.

3. *Dacă un bărbat va zămisli de o sută de ori*
și va trăi mulți ani
și dacă zilele anilor lui vor fi o mulțime,
iar sufletul lui nu se va îndestula de bunătate,
și dacă nu va avea mormânt,
am zis: mai bine este pentru un făt lepădat decât pentru el.
4. *Pentru că [acesta] a venit în deșertăciune*
și se duce în întuneric;
și numele lui va fi acoperit în întuneric;
5. *și nu a văzut soarele și nu l-a cunoscut;*
odihna lui este mai multă decât a aceluia.
6. *Iar dacă a trăit cicluri de mii de ani*
și nu a văzut bunătate,
oare nu într-un singur loc se duc toate?

46. În acest capitol se vorbește despre cei care, după ce au fost învredniciți de nepătimire și de cunoștință, au căzut iarăși, prin pizma diavolului[105]. Iar al doilea capitol cuprinde cele despre bărbatul necurat, care a avut o viață îndelungată și mulți copii, dar nu L-a cunoscut pe Dumnezeu; decât acela e mai de preferat un făt lepădat, care, și acesta, după moarte, se află tot în același loc cu el.

47. Cel care distruge bogăția agonisită întru toată cunoștința și înțelepciunea[106] este cel viclean, pe care îl mai numește și „străin" și „înstrăinat" de cunoștința lui Dumnezeu. Iar prin „mâncare" numește și hrana, și distrugerea: „Dacă veți vrea și Mă veți asculta, bunătățile pământului le veți mânca, iar dacă nu veți vrea, nici nu Mă veți asculta, sabia vă va mânca" – spunând

[105] *Cf. Înțelepciunea lui Solomon* 2, 24.
[106] *Cf. 1 Corinteni* 1, 5.

asta în loc de: „Vă va distruge" –, „pentru că gura Domnului a rostit acestea"[107]. Acest străin a venit și la David, convingându-l să jertfească mielușeaua săracului; căci și prorocul Natan l-a numit atunci „străin"[108].

VI, 7. *Toată truda omului în gura lui,*
și totuși sufletul nu se va îndestula.

48. Toată răutatea omului rămâne în inima lui și nu va zice: „Din plinătatea Lui noi toți am luat"[109].

VI, 8. *Ce are mai mult înțeleptul față de cel nebun?*
Pentru că săracul știe să umble înaintea vieții...

49. ... Care a zis: „Eu sunt Viața"[110].

VI, 9. *Mai bună este vederea ochilor decât cel care se ia după suflet;*
și aceasta este deșertăciune și alegere făcută în vânt.

50. Mai bun este cel care urmează cunoștinței lui Dumnezeu decât cel care urmează voilor sufletului. Sau: mai bună este cunoștința lui Dumnezeu decât plăcerea stricăcioasă. Iar potrivit [traducerii] lui Symmachos: este mai bine să privești spre cele viitoare decât să te veselești de cele prezente.

51. Nu toate cele [spuse] în capitolul acesta trebuie puse în legătură cu deșertăciunea și cu preocuparea vicleană și cu alegerea făcută în vânt, pentru că unele se potrivesc cu lucrurile

[107] *Isaia* 1, 19-20.
[108] *Cf. 2 Regi* 12, 3-4.
[109] *Ioan* 1, 16.
[110] *Cf. Ioan* 11, 25; 14, 6.

condamnabile, iar altele nu se potrivesc cu cele lăudabile. Spun asta pentru că deșertăciunea și preocuparea și alegerea făcută în vânt nu se aplică în mod comun fiecărui verset, unde se află și unele lucruri lăudabile. Astfel, nu „săracul care merge înaintea vieții" este deșertăciune, ci cel care „a trăit cicluri de mii de ani și nu a văzut bunătatea". Iarăși, nu „vederea bună a ochilor" este deșertăciune, ci „cel care se ia după suflet".

VI, 10. *Dacă ceva s-a întâmplat, iată că și numele i-a fost rostit*
și s-a făcut cunoscut ce este omul;
și nu va fi în stare să se judece cu Cel mai tare decât el.
11. *Căci cuvintele multe înmulțesc deșertăciunea.*
Ce-i prisosește omului?
12. *Căci cine știe ce este bine pentru om în viața sa*
și numărul zilelor vieții lui deșarte,
pe care le-a petrecut în umbră?
Pentru că cine-i va vesti omului
ce va fi după el sub soare?
Și, cum va fi, cine-i va vesti?

52. Dintre nume, unele aparțin firii trupești, iar altele celei netrupești. Numele ce țin de firea trupească arată calitatea fiecărui lucru, care se compune din mărime, culoare și formă, iar numele celor netrupești dezvăluie starea fiecărei ființe raționale ca fiind lăudabilă sau condamnabilă. Însă, în vreme ce primele nume se aplică în mod simplu lucrurilor, celelalte nu [se aplică] în mod simplu, fiindcă depind de o alegere deliberată. Pentru că a înclina spre virtute și a se învrednici de cunoștința care face [ființa rațională] Înger sau Arhanghel sau Tron sau Domnie[111]

[111] *Cf. Coloseni* 1, 16.

sau a înclina spre răutate și a se umple de neștiința care-o face demon sau satană sau orice alt stăpânitor al întunericului acestuia[112], aceasta ține de libera alegere. Prin urmare, spune că, dacă ceea ce s-a făcut în timpul creației lumii a primit un nume care arată propria stare, atunci și omul a primit un nume potrivit stării lui. Astfel, să nu zică omul: „De ce am fost legat de acest trup și pentru ce nu am fost făcut înger, dacă nu este părtinire la Dumnezeu[113], sau de ce nu ni s-a dat posibilitatea de alegere?" Pentru că astfel de cuvinte înmulțesc deșertăciunea. Dar cum va spune zidirea Ziditorului: „De ce m-ai făcut așa?" Sau cum Îi va răspunde lui Dumnezeu[114]? Să înceteze cu astfel de cuvinte; și să facă lucrurile care duc spre virtute și cunoștință – atâta timp cât se află în acest veac umbros –, socotind că toate cele de aici sunt deșertăciune și umbră și că toate cele ale vieții acesteia vor fi acoperite de uitare[115] după ieșirea [din viață].

VII, 1. *Un nume bun este de preferat untdelemnului bun și ziua morții, zilei nașterii lui.*

53. Prin firea lor, numele nu sunt nici bune, nici rele, pentru că s-au alcătuit din diferite litere, dar nicio literă nu este bună sau rea. Dar, când sunt aplicate lucrurilor bune, sunt numite „bune", iar când sunt aplicate celor rele, sunt numite „rele". Prin urmare, aici, „numele bun" arată un lucru bun. Dar Solomon spune că nimic din cele create nu este bun, în afară

[112] *Cf. Efeseni* 6, 12.
[113] *Cf. Romani* 2, 11; *Efeseni* 6, 9.
[114] *Cf. Romani* 9, 20.
[115] *Cf. Ecclesiastul* 6, 4.

de virtute și de cunoștința lui Dumnezeu. Dar, acum, „untdelemnul" simbolizează desfătarea trupească, părută bună în ochii celor care petrec în desfătări. Căci se numește „bun", pe de-o parte, ceea ce este din fire bun, de exemplu virtutea, iar pe de alta, ceea ce este bun pentru unii, de exemplu aurul și argintul. Astfel, și bogatul și-a luat pe cele bune ale sale în timpul vieții, „și Lazăr, de asemenea, pe cele rele"[116]. Iar că [substantivul] „untdelemn" este folosit în locul cuvântului „desfătare", o arată David, zicând despre oameni că „din rodul grâului, al vinului și al untdelemnului s-au înmulțit"[117].

54. Dacă moartea lăudată, cea prin care drepții mor împreună cu Hristos[118], dezleagă în mod firesc sufletul de răutate și de necunoștință, atunci nașterea opusă acestei morți unește sufletul cu răutatea și cu necunoștința. De aceea este de preferat o astfel de moarte decât o asemenea naștere.

VII, 2. *Mai bine este a merge într-o casă de plângere*
decât a merge într-o casă de beție,
fiindcă acesta este sfârșitul fiecărui om,
și cel ce trăiește își va pune binele în inimă.

55. Scopul omului este fericirea. Iar dacă Domnul fericește plânsul în Evanghelii, pentru că spune: „Fericiți cei care plâng, că aceștia se vor mângâia"[119], atunci bine numește Solomon plânsul scop al omului, de vreme ce îi umple de bunătăți duhovnicești pe cei care trăiesc în el.

---

[116] *Luca* 16, 25.
[117] *Psalmul* 4, 7.
[118] *Cf. Romani* 6, 8; *2 Timotei* 2, 11.
[119] *Matei* 5, 4.

VII, 3. *Mai bună este mânia decât râsul,*
pentru că inima se va îmbuna când se urâțește chipul.
4. *Inima înțelepților este în casa plângerii*
și inima nebunilor în casa veseliei.
5. *Mai bine este să asculți certarea înțeleptului*
decât pe bărbatul care ascultă cântecele nebunilor:
6. *fiindcă, precum e trosnetul mărăcinilor sub căldare,*
așa e și râsul nebunilor;
și aceasta este deșertăciune.
7. *Căci clevetirea-l înconjoară pe înțelept*
și spulberă vlaga inimii lui.

56. Partea irascibilă este puternică și lăudată atunci când, luptându-se pentru virtute, se bate cu demonii, însă devine condamnabilă atunci când se războiește cu oamenii pentru lucruri stricăcioase. Astfel, ceea ce spune aici înseamnă: cel nebun se simte bine în răutate și în râs și se veselește în ele, nerespingând nici cântecele rușinoase, nici râsul, care-i distrug sufletul precum focul arde mărăcinii. Cel drept însă se mânie împotriva unor astfel de patimi și se revoltă și socotește că e de preferat plânsul unei astfel de veselii, iar certarea dreptului, de preferat unor astfel de cântări. [Ecclesiastul] numește „deșertăciune" și „clevetire" o astfel de viață care înșală cu ușurință inima înțeleptului și îi topește tăria din virtuți.

VII, 8[1]. *Mai bun este sfârșitul cuvintelor decât începutul lor.*

57. Este mai bun cel care împlinește Legea decât cel care ascultă Legea[120], fiindcă primele cuvinte se numesc cuvinte ale învățăturii, iar ultimele cuvinte se numesc cuvinte ale faptelor,

[120] *Cf. Romani* 2, 13.

dacă este adevărat că și cuvintele se numesc „cuvinte bune" din pricina faptelor bune.

VII, 9. *Nu te grăbi în duh să te mânii,*
căci mânia se va odihni în sânul nebunilor.

58. Trebuie remarcat faptul că aici numește „sân" sufletul. Fiindcă nu ar putea să spună cineva că mânia s-ar odihni în sânul trupesc.

VII, 10. *Să nu spui: „Ce s-a întâmplat,*
căci zilele de la început erau mai bune decât acestea?"
Pentru că nu ai întrebat cu înțelepciune despre aceasta.

59. Dacă „frica de Domnul adaugă zile"[121], atunci ține de noi să ne desfătăm de zilele bune sau mai bune ale sfintei cunoștințe. Însă nu este potrivit pentru înțelepți să creadă că întâietatea în cele ale cunoștinței se dă celor mai bătrâni ca vârstă, fiindcă un lucru nu este considerat vrednic de cinstire datorită vechimii. Cu siguranță, și răutatea este veche, dar totuși nu este socotită de cinste datorită timpului, dacă este adevărat că „nu cei care au ani mulți sunt înțelepți și nici bătrânii nu sunt cei care știu să judece"[122].

VII, 11. *Bună este înțelepciunea laolaltă cu o moștenire*
și le prisosește celor care privesc soarele.
12. *Pentru că, în umbra ei, înțelepciunea*
este ca umbra argintului
și prisosul cunoștinței înțelepciunii
îi va da viață celui care-i stă alături.

---

[121] *Pildele* 10, 27.
[122] *Iov* 32, 9.

60. După cum cei care privesc soarele au ceva mai mult față de cei care l-au privit și nu-l mai privesc, tot așa cei care au dobândit înțelepciunea și au putere să dispună de ea – fiindcă aceasta înseamnă „cu o moștenire" – au câștigat ceva mai mult față de cei care o primesc și cad din ea din pricina propriilor fărădelegi. Fiindcă oricine a pierdut înțelepciunea după ce a câștigat-o, în primul rând, a câștigat umbra înțelepciunii, și nu înțelepciunea, apoi s-a asemănat omului care a avut o umbră de argint, dar argintul nu l-a câștigat. Pentru că înțelepciunea îl face viu, prin cunoștință, în mod firesc, nu pe cel care o primește, ci pe acela cu care se unește.

VII, 15[2-3]. *Este un drept care piere în dreptatea lui*
și este un necinstitor care stăruie în răutatea lui.

61. „Pierzanie" se numește și părăsirea care se face pentru încercare, precum [se spune] despre cea a lui Iov: „M-am pierdut și am ajuns fără casă"[123].

62. Iar David spune: „Puțin de nu s-au clătinat picioarele mele, puțin de nu s-au poticnit pașii mei, pentru că am pizmuit pe cei fără-de-lege, văzând pacea păcătoșilor"[124].

VII, 16. *Nu fi prea drept*
și nici înțelept peste măsură, ca nu cumva să-ți ieși din simțiri.
17. *Nu fi prea necinstitor și nu deveni împietrit,*
ca să nu mori când nu ți-a venit vremea.
18. *Este bine să te îngrijești de acestea*
și să nu-ți spurci mâna prin acelea,
pentru că cel care se teme de Dumnezeu va scăpa de toate.

[123] *Iov* 6, 18 (în *Septuaginta*).
[124] *Psalmul* 72, 2-3.

63. Spune că în inima ta nu trebuie să zăbovească gândul „necinstitor", pentru ca nu cumva, după ce a săvârșit necinstirea, sufletul tău „să moară" în neștiință. Sodomiții și gomorenii au murit înainte de a le veni vremea[125]. Și, dacă timpul acesta este vremea câștigării [virtuților], cei care în acest timp mor și se separă de Viața Care zice: „Eu sunt Viața"[126], [aceia] mor înainte de vremea lor.

64. Este mai bine pentru tine să te îngrijești „să nu fii prea drept" și „să nu-ți spurci" inima prin necinstire, pentru că, „temându-te de Dumnezeu", „vei scăpa" de orice rău.

VIII, 2[1]. *Păzește gura regelui.*
65. Acum numește „gură" cuvântul sau porunca.

VIII, 12[3-5]. *Știu și eu*
că celor care se tem de Dumnezeu le va fi bine,
astfel încât să se teamă de fața Lui.
13. *Dar celui necinstitor nu-i va fi bine*
și nu-și va îndelunga zilele în umbră,
[el], care nu se teme de fața lui Dumnezeu.
66. Acum numește „bine" cunoașterea lui Dumnezeu.

VIII, 14. *Există o deșertăciune care s-a făcut pe pământ:*
există drepți pe care îi ajunge [din urmă răsplata]
ca și cum ar fi făcut faptele necinstitorilor;
și există necinstitori pe care îi ajunge [din urmă răsplata]
ca și cum ar fi făcut faptele drepților;
am zis că și aceasta este deșertăciune.

---

[125] *Cf. Facerea* 19, 24-25.
[126] *Ioan* 11, 25; 14, 6.

67. Spune că „există o deșertăciune care se întâmplă pe pământ": există drepți care cad în necazuri, ca și cum ar fi necinstitori, și există necinstitori care se desfată de cele bune, ca și cum ar fi drepți. Despre aceștia și profetul spune către Domnul: „Totuși Îți voi vorbi despre judecăți: «De ce calea necinstitorilor propășește?»"[127] Iar David spune: „Puțin de nu s-au clătinat picioarele mele, puțin de nu s-au poticnit pașii mei, pentru că am pizmuit pe cei fără-de-lege, văzând pacea păcătoșilor"[128].

IX, 1[1-2]. *Căci toate acestea le-am pus în inima mea și inima mea le-a văzut pe toate acestea.*

68. Omul „pune" lucrurile „la inimă" când se apleacă spre cercetarea lor, iar apoi inima cunoaște lucrurile; și asta o arată versetul: „Mi-am înconjurat inima pentru a cunoaște"[129]. Într-adevăr, „înconjoară" lucrul cine îl „pune la inimă" prin cercetare, precum și inima care îl cunoaște. Dar mai trebuie să se știe și aceasta: nu pe toate cele pe care le înconjoară omul le și cunoaște inima; pentru că cercetăm multe, dar cunoaștem puține[130].

---

[127] *Ieremia* 12, 1.

[128] *Psalmul* 72, 2-3.

[129] *Ecclesiastul* 7, 25.

[130] În această scolie Evagrie explică diferența dintre tipul de cunoaștere intelectualist și cel experiențial, considerat singurul deplin. Multa erudiție nu aduce o veritabilă cunoaștere, ci una mai degrabă informațională, ba de multe ori predispune la îngâmfare dacă nu e însoțită de smerita-cugetare. În același timp, cunoașterea rațională este un prim pas necesar spre cunoașterea profundă a lucrurilor, la care însă nu trebuie să ne autolimităm.

IX, 10[3-4]. *Pentru că nu este lucrare, gând și cunoștință,*
nici înțelepciune în iad, acolo unde tu vei merge.

69. Dacă în iad nu există gând, atunci cum de bogatul îl roagă pe Avraam să-l trimită la el pe Lazăr?

IX, 12[1]. *Și cu-adevărat omul nu și-a cunoscut vremea sa.*

70. Omul n-a cunoscut că timpul este vremea câștigării [virtuților]; fiindcă „vreme" arată ocazia favorabilă.

11, 9[3-4]. *Și umblă în căile inimii tale fără prihană*
și în vederea ochilor tăi...

71. ...întru făptuire și contemplație.

11, 10[1-2]. *Alungă-ți mânia de la inimă*
și izgonește-ți răutatea din trup.

72. De aici cunoaștem că partea irascibilă este unită cu inima, iar partea poftitoare, cu trupul.

73. Acum „răutate" numește desfrânarea și îmbuibarea pântecelui.

Sigle utilizate în volum

DS – Dictionnaire de spiritualité

EIBMBOR – Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

FR – Filocalia românească

PG – Patrologia Graeca

PL – Patrologia Latina

PSB – Părinţi şi Scriitori Bisericeşti

SC – Sources chrétiennes

ΒΕΠΕΣ – Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικών Συγγραφέων

Scrieri evagriene: abrevieri şi ediţii folosite[1]

Gn – Gnosticul (Évagre le Pontique, *Le Gnostique*, *SC* 356, Éd. Cerf, Paris, 1989).

KG – Kephalaia Gnostika (în: Frankenberg, Wilhelm, *Evagrius Ponticus*, Berlin, 1912, pp. 49-423. Cu transcrierea în sistemul politonic în: Εὐάγριος Ποντικός, *Μέρος Α΄*, *ΒΕΠΕΣ*, τ. 78, Ἀθήνα, 2002, pp. 86-136).

Sk – Skemmata (în: Frankenberg, Wilhelm, *Evagrius Ponticus*, Berlin, 1912, pp. 423-471. Transcrierea politonică şi fragmente noi în: Εὐάγριος Ποντικός, *Μέρος Α΄*, *ΒΕΠΕΣ*, τ. 78, Ἀθήνα, 2002, pp. 146-151).

TP – Tratatul practic (Évagre le Pontique, *Traité pratique ou Le Moine*, *SC* 170-171, Éd. Cerf, Paris, 1971).

DR – Despre rugăciune (în: *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, τ. Α΄, Ἐκδοτικός Οἶκος „Ἀστήρ", Ἀθήναι, 1982, pp. 176-189).

DG – Despre gânduri (Évagre le Pontique, *Sur les pensées*, *SC* 438, Éd. Cerf, Paris, 1998).

UE – Ucenicii lui Evagrie (Évagre le Pontique, *Chapitres des disciples d'Évagre*, *SC* 514, Éd. Cerf, Paris, 2007).

---

[1] Toate traducerile textelor evagriene din *Studiul introductiv* şi note aparţin autorului, Ierom. Agapie Corbu.

Bibliografie

1. Ediții ale Sfintei Scripturi:

Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea PF Patriarh Teoctist, cu aprobarea Sfântului Sinod, EIBMBOR, București, 2006.

Biblia sau Sfânta Scriptură, versiune diortosită după *Septuaginta*, redactată, adnotată și tipărită de mitropolit Bartolomeu Valeriu Anania, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.

Septuaginta, 6 vol., (coord.) Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu *et alii*, Ed. Polirom, Iași, 2004-2008.

2. Scrieri patristice

Evagrie Ponticul, *Epistole*, în: Frankenberg, Wilhelm, *Evagrius Ponticus*, Berlin, 1912, pp. 565-611. Transcriere politonică în: *ΒΕΠΕΣ*, τ. 79, Ἀθήνα, 2000, pp. 192-237.

Évagre le Pontique, *Scolies aux Proverbes*, *SC* 340, Éd. Cerf, Paris, 1987.

Évagre le Pontique, *Scolies à L'Ecclésiaste*, *SC* 397, Éd. Cerf, Paris, 1993.

Filocalia sau Culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși, 12 vol., trad. din grecește, introduceri și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, 2008-2009.

Paladie, *Istoria lausiacă*, trad. rom. de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, EIBMBOR, București, 1993.

Socrate, *Istoria bisericească*, *SC* 505, Éd. Cerf, Paris, 2006.

Sozomen, *Istoria bisericească*, *SC* 495, Éd. Cerf, Paris, 2005.

Varsanufie și Ioan, Sfinții, *Scrisori duhovnicești*, *FR* 11, trad. rom., introd. și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, 2009.

Vasile cel Mare, Sfântul, *Despre Sfântul Duh. Corespondență (Epistole)*, *PSB* 12, trad. rom. de pr. prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. prof. dr. Teodor Bodogae, EIBMBOR, București, 1988.

3. Lucrări secundare

Borella, Jean, *Problèmes de gnose*, Ed. Harmattan, Paris, 2007.

Bouyer, Louis, „Gnôsis: le sens orthodoxe de l'expression jusqu'aux Pères alexandrines", în: *Journal of Theological Studies*, IV (1953), 2, pp. 118-203.

Bultmann, Rudolf, „Γινώσκω", în: *Theological Dictionary of The New Testament*, vol. 1, Gerhard Kittel, Gerhard Friedrich (eds.), Ed. Eerdmans, Grand Rapids-Michigan, 1991, pp. 689-719.

Bunge, Gabriel, „Encore une fois: Hénade ou Monade? Au sujet de deux notions-clés de la terminologie technique de l'Évagre le Pontique", în: *Adamantius*, 15 (2009), pp. 9-42.

Bunge, Gabriel, *Evagrie Ponticul. O introducere*, trad. rom. de diac. Ioan Ică Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1999.

Bunge, Gabriel, „Evagrie Ponticul și cei doi Macarie", în: *Părintele duhovnicesc și gnoza creștină după avva Evagrie Ponticul*, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2000, pp. 109-158.

Bunge, Gabriel, *Rugăciunea în Duh și Adevăr. Filozofia și teologia capitolelor „Despre rugăciune" ale avvei Evagrie Ponticul și spiritualitatea Părinților pustiei*, tr. rom. de Maria C. Oros și diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2015.

Butler, Dom Cuthbert, *The Lausiac History of Palladius*, vol. II, Cambridge University Press, 1904.

Canivet, Pierre, „Dorothée de Gaza est-il un disciple d'Évagre?", în: *Revue des Études Grecques*, 78 (1965), pp. 336-346.

Casiday, Augustine M., *Evagrius Ponticus*, Routledge, London/New York, 2006.

Casiday, Augustine M., „Gabriel Bunge and the Study of Evagrius Ponticus", în: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 48 (2004), 2, pp. 249-297.

Casiday, Augustine M., „On Heresy in Modern Patristic Scholarship: the case of Evagrius Ponticus", în: *Heythrop Journal*, LIII (2012), pp. 241-252.

Casiday, Augustine M., *Reconstructing the theology of Evagrius Ponticus*, Cambridge University Press, New York, 2013.

Clarck, Elizabeth, *The Origenist Controversy. The Cultural Construction of an Early Christian Debate, Princeton*, 1992.

Driscoll, Jeremy, *Evagrius Ponticus: „Ad Monachos"*, The Newman Press, New York, 2003.

Driscoll, Jeremy, *Steps to Spiritual Perfection. Studies on Spiritual Progress in Evagrius Ponticus*, The Newman Press, New York, 2005.

Guillaumont, Antoine, „Évagre et les anathématismes antiorigénistes de 553", în: *Studia Patristica*, 3 (1961), pp. 219-226.

GUILLAUMONT, Antoine, „Les «Képhalaia Gnostica» d'Évagre le Pontique et l'histoire de l'origénisme chez les Grecs et chez les Syriens", în: *Patristica Sorbonensia*, 5, Ed. Seuil, Paris, 1962.

GUILLAUMONT, Antoine, „Les Six Centuries des «Kephalaia Gnostica» d'Évagre le Pontique", în: *Patrologia Orientalis*, 28, vol. XXVIII, fascic. 1, Ed. Firmin-Didot, Paris, 1958.

GUILLAUMONT, Antoine, *Un philosophe au désert. Évagre le Pontique*, Ed. Vrin, Paris, 2009.

HADOT, Ilsetraut, *Arts libéraux et philosophie dans la pensée antique*, Ed. Vrin, Paris, 2005.

HENRY, Patrick, „Why Is Contemporary Scholarship So Enamored of Ancient Heresies?", în: *Studia Patristica*, 17 (1980), pp. 123-126.

HOMBERGEN, Daniël, *The Second Origenist Controversy*, *Studia Anselmiana* (132), Roma, 2001.

KORRIGAN, Kevin, *Evagrius and Gregory. Mind, Soul and Body in the 4th Century*, Ed. Ashgate, s.l., 2009.

MOISESCU, Patriarhul Iustin, *Evagrie din Pont*, Ed. Episcopiei Argeşului şi Muscelului/Anastasia, Bucureşti, 2003.

ΜΟΥΣΕΣΚΟΥ, Ἰουστίνου, *Εὐάγριος ὁ Ποντικός. Βίος, συγγράμματα, διδασκαλία*, Ἀθήνα, 1937.

STEWARD, Columba, „Evagrius Ponticus on Monastic Pedagogy" în: *Abba: The Tradition of the Orthodoxy in the West* (Festschrift for Bishop Kallistos of Diokleia), Andrew Louth et alii (eds.), St. Vladimir's Seminary Press, s.l., 2003, pp. 241-271.

4. Dicţionare:

BAILLY, Antoine, *Dictionnaire grec-français*, Ed. Hachette, Paris, 1935.

GEORGESCU, Constantin, GEORGESCU, Simona, GEORGESCU, Theodor, *Dicţionar grec-român*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2012-2015.

LAMPE, Geoffrey William Hugo, *A Patristic Greek Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 2010.

LIDDELL, Henry George, SCOTT, Robert, *A Greek-English Lexicon (with a Revised Supplement)*, Clarendon Press, Oxford, 1996[9].

CHANTRAINE, Pierre, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Ed. Klincksieck, Paris, 1999.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Δημήτριοσ, *Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, τομ. 1-9, Ἀθήνα, 1954-1958.

Cuprins

Cuvânt înainte 5
Studiu introductiv 9
Scolii la Pilde 57
Scolii la Ecclesiast 181
Sigle utilizate în volum 220
Scrieri evagriene:
abrevieri și ediții folosite 220
Bibliografie 221

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI
Intrarea Miron Cristea nr. 6; 040162, București
Telefon: 021.335.21.29; 021.335.21.28; Fax: 021.335.19.00
e-mail: magazin@editurapatriarhiei.ro, tipografia@patriarhia.ro
www.editurapatriarhiei.ro

„În volumul de față înfățișăm cititorului de astăzi două serii de scolii la două importante cărți biblice: *Pildele lui Solomon și Ecclesiastul*. Metoda urmată de marele ascet este aceea de a decela sensul profund al pasajului, cel alegoric sau mistagogic. Totodată, exegeza sa biblică este una profund ancorată în ascetica și mistica monastică, identificând uimitoare referințe la războiul nevăzut al sufletului pe calea desăvârșirii și nepătimirii. Celălalt aspect fundamental al tâlcuirilor sale biblice este cel hristologic, aproape fiece verset din *Pilde* și *Ecclesiast* făcând referire tainică la Hristos pentru cei care știu să citească Scriptura cu ochii duhului." (*Cuvânt înainte*)

Anul omagial al sfintelor icoane, al iconarilor și al pictorilor bisericești
și anul comemorativ Justinian Patriarhul
și al apărătorilor ortodoxiei în timpul comunismului – 2017

www.editurapatriarhiei.ro
ISBN 978-973-616-515-3